

**”Eihän kaksi vääryyttä tee yhtä oikeutta ja kaksi vihaa yhtä
rakkautta”**

Tunnepuheen muodostuminen ja käyttö valkoisten sekä punaisten
kirjoituksissa vuosina 1917–1918

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Pro gradu -tutkielma
Satu Laamanen
01.06.2024

Sisällys

Johdanto.....	3
1. Sisällissota ja tunnepuhe.....	17
1.1. Tunnepuheen muodostuminen: uhrikokemus ja viholliskuva.....	17
1.2. Tunne selittää sen, mihin järki ei pysty.....	27
1.3. Tunnepuhe turvattomuuden sanoittajana.....	35
2. Sisällissota ja vihapuhe.....	43
2.1. ”On tyydytys ilkuakin, kun ei voi muuta” – valkoisten vihapuhe.....	44
2.2. ”Riistäjä”, ”sortaja”, ”nylkyri” – punaisten vihapuhe.....	61
2.3. Kielteinen tunnepuhe omasta tunneyhteisöstä.....	71
Loppulause.....	79
Lähteet.....	82

Johdanto

Tunnepuhe on teemana nykyaikaisessa yhteiskunnassa hyvin pinnalla ja sen syitä sekä juuria halutaan ymmärtää paremmin. *Tunnepuheella* tarkoitan tutkimuksessani tunteiden ilmentämistä sanallisesti. Tutkimukseni avaa nykyajan tunnepuhekeskusteluun sisällissodan historian kautta uuden näkökulman. Tunteiden vaikutuksesta mielikuviin, kieleen ja yleiseen käyttäytymisnormistoon tehtyä tutkimusta ei myöskään määrällisesti ole vielä runsaasti, verrattuna esimerkiksi sisällissotaa sotahistoriallisesti koskevan tutkimuksen määrään. Näin ollen tunnehistorian laajempi hyödyntäminen nykyajan ilmiöiden taustan tutkimisessa luo aiheeseen liittyvälle keskustelulle laajempaa kehystä.

Tutkimukseni käsittelee valkoisten ja punaisten vastakkainasetteluun liittyvää tunnepuhetta aate-, käsite- ja tunnehistoriallisesti. Teemoja lähestyn tutkimuksessani pääasiassa kielen kautta: keskiöön nousevat esimerkiksi kielikuvat, nimitykset, ilmaukset ja puhetapa, joilla osapuolet ovat niin itsestään kuin toisistaan kirjoittaneet. Näin lähdän selvittämään, minkälaista vallitsevaa kielellistä ilmaisutapaa on yritetty luoda. Tässä yhteydessä tutkin, millaisia kielikuvia on ollut suotavaa käyttää toisesta osapuolesta. Lisäksi huomioin myös mahdolliset psykologiset selitykset, joita toiseen osapuoleen liitettiin.

Tutkimukseni rajaan käsittelemään vuosia 1917–1918, jotta lähteistä nousisi esille muutoksen lähtötilanne ennen konfliktia ja konfliktitilanteen aikana sekä juuri sen väistyttyä. Tämä luo hyvän vertailupohjan kielikuvien ja tunneilmauksien muutokselle, sekä auttaa hahmottamaan lähtökohtia, joista tunnepuhe on lähtenyt muotoutumaan. Aikaikkuna on tiivis, mutta antaa samalla mahdollisuuden keskittyä täysin kriisitilanteen luomaan muutokseen, jonka koen olevan hedelmällisintä oman tutkimukseni asettelulle.

1900-luvun ensimmäiset vuosikymmenet olivat Suomessa kuohuttavaa aikaa, mikä heijastui aikalaisen puheeseen ja siitä välittyviin mieli- ja kielikuviin, sekä ennen kaikkea tunteisiin. Asetelma on havaittavissa myös tutkimukseni otsikon lainauksessa, joka on toimittaja Alex Halosen tekstistä vuodelta 1923. Tekstissään hän purkaa vajaan

kahdenkymmenen vuoden tapahtumia työväen osalta. Menneet vuodet vaikuttavat hänestä väkivaltaisilta ja vaikeilta hyväksyä. Näistä tunnoista Halonen kirjoittaa osuvasti lauseella: ”Eihän kaksi vääryyttä tee yhtä oikeutta ja kaksi vihaa yhtä rakkautta”.¹

Vuosisata alkoi ristiriitaisesti. Työläisväestön tyytymättömyys ja ero yläluokkaan teki yhteiskuntaan railoa, josta lisäpontta sai *agitaatio*². Retoriikasta muodostuikin eräänlainen energianlähde työläisille. Vanha sääty-yhteiskunta oli kunnioittanut säätyläisiä kehityksen potkurina, kun taas 1900-luvulla teollisuus suosi yrittäjyyttä ja varakkuutta. Tämä ei kuitenkaan tarjonnut työläisille kaivattua vapautta ja hiljalleen ajatukset väkivaltaisen vallankumouksen tarpeettomuudesta muuttuivat. Työläisillä ei ollut ylemmän luokan tavoin varallisuutta ja asemaa suojanaan – vain toisensa. Radikalisoitumisen myötä työväen lehdissä alettiin kirjoittaa väkivallasta parlamentarismia parempana vaihtoehtona. Suurlakon myötä vuonna 1905 tapahtumien kulku alkoi kehittyä kohti aseisiintarttumista.³

Vuonna 1907 pidettiin ensimmäiset yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen pohjaavat vaalit. Sosiaalidemokraatit saavuttivat niissä mittavan suosion, jopa suuremman kuin missään muualla Euroopassa.⁴ Tulevat vuodet eivät kuitenkaan suosista huolimatta tuoneet kaivattua tasapainoa politiikkaan. Yhtenä syynä tähän olivat uusiutuvat lakot, jotka lisäsivät skismaa työntekijöiden ja työnjohdon välillä. Tämä kovensi kummankin osapuolen retoriikkaa.⁵ Ajasta tuli otollinen agitaatiolle, kuten kulttuurintutkija Jari Ehrnrooth asiaa kuvailee:

*Joukkokokouksissa käyttöön otettuihin runokuviiin on hyvin tallentunut suurlakkokokemuksen myyttinen vallankumouksellisuus.*⁶

Vallankumouksessa voidaan katsoa yhden luokan, ryhmän tai liittouman ottavan haltuunsa vallan valtiossa. Vastaava tilanne alkaa, kun valtiossa tapahtuu vallan jakautuminen useammalle taholle. Tällöin käytännössä kaikilla osapuolilla on tavoitteena

¹ Halonen 1923, 95.

² Puheen välityksellä tapahtuva kansankiihoitus. Perko 2022, 64.

³ Perko 2022, 54, 55, 56.

⁴ Alapuro 2017, 24.

⁵ Perko 2022, 125.

⁶ Ehrnrooth 1992, 62.

pyrkii ainoaksi vallan hyväksyttäväksi käyttäjäksi. Siinä missä valtio yleensä mielletään kollektiiviseksi ryhmäksi, vallankumouksellisessa tilanteessa ryhmien välillä nähdään sovittamattomia ristiriitoja. Pirstoutuminen mahdollistaa näin ollen myös sytjään jääneiden ryhmien esille tulon.⁷

Suomessa vastaavanlaiseen tilanteeseen jouduttiin vuonna 1917. Venäjällä tapahtunut helmikuun vallankumous antoi Suomessa poliittisille ryhmille toimintakyvyn, jonka myötä sosiaalidemokraatit alkoivat vaatia aiemmin puolueohjelmaan otettuja asioita tapahtuviksi. Valtiosta puuttui samaan aikaan aseistettu järjestysvalta, johon sekä punainen että valkoinen puoli koetti tarjota omaa ratkaisuaan. Yritykset eivät johtaneet tasapainoon, sillä kunnallisen miliisin lakkauttamista porvarilliset ryhmät alkoivat vaatia jo saman kevään aikana.⁸

14. marraskuuta vuonna 1917 alkoi yleislakko. Vuoden 1905 lakosta poiketen vastakkain olivat nyt suomalaiset keskenään.⁹ Molemmat puolet jatkoivat järjestysvallan puuttumisen korjaamisen yritystä, joka johti saman vuoden aikana järjestysjoukkojen muodostumiseen. Vuoden 1918 tammikuun lopulla punakaarti miehitti Helsingin. Pitkään kytenyt epätasapaino osapuolten välillä purkautui konfliktina, joka saatiin aseelliselta osuudeltaan päätökseen toukokuun alkuun mennessä. Konfliktin loppumiseen kokonaisuudessaan vaadittiin huomattavasti pidempi aika.¹⁰ Sota jakoi kansakunnan paitsi voittajiin (valkoiset) ja häviäjiin (punaiset), myös poliittisesti eri leireihin. Tapahtumat ja ajan ilmapiiri herättivät ymmärrettävästi voimakkaita tunteita.

Tutkimustehtävä ja lähteet

Tutkimukseni kaksi pääkysymystä ovat:

1. Miksi tietynlainen tunnepuhe nousi esille voimakkaasti vuosina 1917–1918?
2. Miten vastakkainasettelua luotiin kielen ja tunnepuheen kautta samalla aikavälillä?

⁷ Alapuro 2017, 164.

⁸ Alapuro 2017, 171–174.

⁹ Perko 2022, 107.

¹⁰ Tikka 2018, 83, 102.

Pääkysymysten tueksi olen valinnut seuraavia alakysymyksiä: Kuinka tunnepuheen kautta kuvattiin omaa ryhmää ja aatetta sekä toista osapuolta? Minkälaisia psykologisia selityksiä lähteissäni annettiin ja käytettiin osana tunnepuhetta? Mitkä elementit muuttivat käytettyä kieltä vihapuheeksi?

Tutkimukseni tavoitteena on ymmärtää, miten ajan tunnepuhe vaikutti käytettyihin kielellisiin ilmauksiin, eli toisin sanoen miten tunnepuhe vaikutti siihen, kuinka toisesta osapuolesta, omasta ryhmästä ja aatteesta kirjoitettiin. Tämä mahdollistaa pääsyn tutkimaan ajan poliittista ilmapiiriä ja siihen kytkeytyvää tunnevaltaa uudesta näkökulmasta. Toinen keskeinen teema tutkimuksessani on vihapuheen rakentuminen, jonka osalta keskityn siihen, kuinka kielen ja tunnepuheen kautta luotiin vastakkainasettelua.

Tutkimukseni rakenne noudattaa seuraavanlaista esittämistapaa. Johdannossa käyn aiheen läpi lyhyesti ja tuon esille tutkimuskirjallisuuden, käsitteet sekä tutkimuskysymykset ja metodologian. Ensimmäisessä luvussa keskityn tunnepuheen esille nousuun vaikuttaneisiin asioihin ja sen historialliseen kontekstiin. Toisessa luvussa siirryn vihapuheen kehittymiseen vastakkainasettelun luonnin kautta. Toisen luvun pääpaino syventää kielikuvissa tapahtunutta muutosta. Loppulauseessa kokoan molempien puolien tunnepuheen kehityksen vasten ajankuvaa ja pohdin syitä, miksi tunnepuhe nousi niin vahvasti esille julkisessa keskustelussa.

Päälähteenäni käytän aikalaisten kirjoittamia tekstejä. Koska vertaan käytettyä kieltä osapuolten välillä, kirjoituksia on sekä valkoiselta että punaiselta puolelta. Lehtikirjoituksia olen valinnut porvarillisesta *Helsingin Sanomista* (HS) sekä työläistäustaisesta *Työmiehestä* (TM). Molempiin olen päätenyt suuren menekin vuoksi.

Lehtiä olen käsitellyt Digikirjaston tietokannan kautta. Olen hakenut tietyillä hakusanoilla, jotka ovat tuottaneet aineistosta hyvin tuloksia. Keskeisiä hakusanoja olivat: viha, tunne, sosialisti, lahtari, porvari, demari, kaarti, aines, valkoinen, punainen, viha, katkeruus, sovinto, kriisi, ymmärrys, tunne, kapina, vallankumous, rettelöinti, roskajoukko, riistäjä, bolsevikki ja kapitalisti. Lisäksi olen hakenut myös muilla hakusanoilla, jotka olen maininnut erikseen. Hakusanojen tuottamien osumien määrää

olen vertailut sekä vuosien välillä että lehtien kesken. Lisäksi vertasin lehdissä ilmenneitä hakusanoja myös muihin lähteisiin.

Muita lähteitä ovat olleet valkoiselta puolelta diplomaatti Leonard Åströmin¹¹ *Valtiollisia seikkailijoita* (1918) sekä kansalliskirjailija Juhani Ahon¹² päiväkirja *Hajamietteitä kapinaviikoilta* (1918–1919). Molemmat teokset tarjoavat hyvin erilaisen näkökulman aiheeseen ja niiden kirjoittajat eroavat suhtautumistavoiltaan, jolloin vertailu aatteen sisällä helpottuu. Punaiselta puolelta lähteinä toimivat toimittaja ja poliitikko Karl H. Wiikin¹³ *Kovan kokemuksen opetuksia – sananen Suomen työväelle* (1918) sekä toimittaja ja kansanedustaja Alex Halosen¹⁴ *Suomen työväki ja väkivaltaiset menettelytavat* (1923). Edelliseen verrattuna Wiikin ja Halosen ajatusmaailmat ovat huomattavasti yhteneväisemmät, joka tarjoaa jälleen erilaista vertailukohtaa etenkin Työmies-lehteen nähden.

Aikalaislähteiden avulla vastaan tutkimuskysymyksiini analysoimalla niissä käytettyä kieltä. Metodologiset teokset tukevat tässä analysoinnissa. Ajankuvan ymmärtämisessä ja kontekstualisoinnissa auttaa tutkimuskirjallisuus. Aikalaislähteeni antavat vastauksia myös eri tavoin jo julkaisuvuosiensa perusteella, sillä tekstejä on julkaistu sekä konfliktin

¹¹ Aksel Leonard ”Lenna” Åström (1883–1939) oli oululaistaustainen toimittaja ja opettaja. Vuosina 1916–1917 hän toimi Tampereella kauppakamarin asiamiehenä. Ura jatkui kauppa- ja teollisuushallituksen kauppapoliittisen osaston päällikkönä. Lisäksi Åström toimi suurlähettiläänä Washingtonissa 1921–1934, sekä lähettiläänä Havannassa 1929–1934. *Aikalaiskirja 1934*, 766.

Kuolinvuosi on peräisin Wikipedia- artikkelista, jonka lähteet eivät antaneet aiheesta tarkempaa tietoa.
¹² Johannes Brofeldtista eli Juhani Ahosta (1861–1921) kirjoitetaan usein Suomen kansalliskirjailijana. Ammattikirjailijana toimimisen lisäksi hän toimitti useita lehtiä sekä teki käännöstyötä. Aikalaiseksi hän matkusti työnsä puolesta paljon ulkomailla. Aho kuului 1900-luvun alun keskeisiin kulttuurivaikuttajiin ja hän oli esimerkiksi myös perustamassa Tuusulanjärven rannan taitelijasiirtokuntaa. Sisällissota vaikutti Ahoon merkittävästi, sillä sota jakoi Ahon oman perheen kahtia. Pasifismin kannattajana Aholle oli lisäksi henkilökohtaisesti hankalaa toimia sellaisen kansakunnan kuvaajana, joka tarttui aseisiin. Aho kuoli vuonna 1921 levinneeseen kurkkumätä- epidemiaan ja hänen hautajaisiinsa osallistui kulttuuriväen lisäksi maan korkeinta johtoa sekä kansalaisia. Niemi 2015, *Kansallisbiografia*.

¹³ Karl Harald Wiik (1883–1946) kuului Suomen työväenliikkeen johtohenkilöihin. Sisällissodan aikana Wiik vastusti SDP:n vallankumouslinjaa ja esimerkiksi kieltäytyi ottamasta vastaan poliittisia vastuutehtäviä kansanvaltuuskunnalta. 1930-luvulla toimiessaan Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen (SDP) puoluesihteerinä hän joutui Väinö Tannerin kanssa erimielisyyksiin, jotka johtivat lopulta puolueesta erottamiseen. Toisen maailmansodan jälkeen Wiik oli perustamassa Suomen Kansan Demokraattista liittoa. Urallaan Wiik ehti esimerkiksi toimia kansanedustajana, hoitamaan SDP:n ulkomaan suhteita monipuolisen kielitaitonsa avulla sekä toimittamaan lehtiä. Wiik kuoli aivoverenvuotoon kesäkuussa 1946. Tuomioja 2007, *Kansallisbiografia*.

¹⁴ Alexander ”Alex” Halonen (1878–1948) toimi urallaan kansanedustajana, toimittajana, kääntäjänä, luennoitsijana, raittiusliikkeen edustajana sekä pappina. Työmiehen toimittajana hän oli 1900-luvun alussa. Elämänsä aikana Halonen ehti käymään Amerikoissa yhteensä kolme kertaa. Sosiaalidemokraattisen puolueen edustajana hän palveli vuosina 1910–1911. *Kansanedustajamatrikkeli*. Eduskunta. Viitattu 6.5.2024.

aikana että sen jälkeen sisältäen muistelua, verraten lehtiin, jotka ilmestyivät tapahtumien välittömässä yhteydessä. Aikalaislähteeni koostuvat päiväkirjoista, lehdistä sekä asiateksteistä, joissa kaikissa on vahva yhteiskunnallinen ulottuvuus. Lähteitä hyödynnettäessä tulee olla tarkkana, jottei esimerkiksi oman myötäelämisensä kautta tule nostaneeksi jotakin ja sivuttaneeksi jotakin toista. Etenkin muistelmia käsitellessä tulee huomioida lähteen henkilökohtainen ulottuvuus. Nostan aiheesta lisää pohdintaa vielä metodologian yhteydessä.

Tutkimuskirjallisuutena hyödynnän paitsi aikakautta itsessään käsitteleviä perusteoksia, myös tietystä näkökulmasta tarkemmin aihetta lähestyviä tutkimuksia. Sosiologi Risto Alapuro teoksellaan *Valtio ja vallankumous Suomessa* (2017) auttaa ymmärtämään Suomen itsenäistymisen kontekstia. Teos avaa itsenäistymistä osana laajempaa historiallista ajanjaksoa, joka auttaa ymmärtämään esimerkiksi poliittisen ilmapiirin muodostumista. Lisäksi filosofian tohtori Touko Perkon toissa vuonna julkaistu teos *Kaksi vapaussotaa – viha, vallankumous, terrori ja uuden alku 1905–1919* (2022) auttaa hahmottamaan 1900-luvun alun tapahtumia ja sitä kehityskulkua, joka lopulta vei väkivaltaiseen sotaan.

Historiantutkijoiden Tuomas Teporan ja Aapo Roseliuksen toimittama *Rikki revitty maa – Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö* (2018) ohjaa aiemmin tehtyyn tutkimukseen. Lisäksi teos tarjoaa näkökulmia muistokäsityksen muuttumiseen sekä uhrikokemukseen. Nämä teemat auttavat ymmärtämään käytetyn kielen kehittymistä ja kehitykseen vaikuttaneita syitä.

Sanoihin ja niiden käyttöön olen perehtynyt jo aiemmin esitellyn Jari Ehrnroothin tutkimuksen *Sanan vallassa, vihan voimalla – Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914* (1992) kautta. Tutkimuksen avulla pääsen perehtymään kielenkäyttöön 1900-luvun alkupuolella. Vihapuheeseen spesifioituneen historiantutkijan Marja Vuorisen toimittaman *Vihapuheen, viholliskuvien ja disinformaation historiaa – Vallan ja vastarinnan välineitä* (2021) kautta saan tukea vihapuheelle terminä sekä historiassa että nykyhetkessä. Molempien teoksien tuki on tärkeää päätutkimuskysymyksiäni ajatellen.

Aikalaislähteeni ovat sisällissodan aikana tai pian sen jälkeen kirjoitettuja, jolloin ne sisältävät luonnollisesti muistelua. Tällaista lähdeaineistoa lähestyessäni olen kokenut hyödylliseksi folkloristiikan dosentti Ulla-Maija Peltosen tutkimuksen *Muistin paikat – vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta* (2003), joka avaa hyvin muistipohjaan perustuvien lähteiden käsittelyä.

Suomen historian professori Juha Siltalan *Sisällissodan psykohistoria* (2009) tarjoaa aiheeseeni psykologista näkökulmaa, joka tukee etenkin kokemusmaailman tutkimista. Lisäksi Siltala avaa paremmin aihetta myös eri osapuolten samaistumiseen vaikuttaneista asioista. Etenkin luku *Osapuolet luovat toisensa* on auttanut hahmottamaan mielikuvien taustalla vaikuttaneita tekijöitä, jotka ovat siirtyneen aikalaisen kielikuviin. Joukkopsykologisten tulkintojen kontekstiin olen päässyt sisälle aate- ja oppihistorian professori Petteri Pietikäisen *Suomenruotsalaisten joukkopsykologiset tulkinnat Suomen sisällissodassa* (2022) kautta. Artikkelini auttaa hahmottamaan etenkin kielikuvissa ilmenneitä psykologisia tulkintoja. Lisäksi se antaa hyvän pohjan ymmärtää aikanaan vaikuttaneita joukkopsykologisia tulkintoja sekä tästä juontuvaa tapaa psykologisoida massoja.

Tutkimuskirjallisuuden antamat näkökulmat ovat asioita, joita joudun puntaroimaan ja suhteuttamaan omaan tutkimukseeni. Koska tutkimuksessani nojaudun moneen erilaiseen tutkimukseen ja tutkijaan, pyrin samalla tietoisesti siihen, ettei oma näkökantani kapeudu tai yksipuolistu.

Menetelmät

Menetelminä tutkimuksessani toimivat aate-, käsite- ja tunnehistorian viitekehysten hyödyntäminen. Hyödynnän apunani etenkin Tuomas Teporan kirjoittamia artikkeleja tunnehistoriasta. Näitä ovat seuraavat julkaisut: Danieslbackan et al. julkaisema *Avaimia menneisyyteen – opas historiantutkimuksen menetelmiin* (2022), jossa on Teporan *Kuinka tunnehistoriaa tutkitaan?* -niminen artikkeli. Toinen samaan aiheeseen pohjaava metodologinen avaus Teporalla on Hannikaisen et al. toimittamassa *Menneisyyden rakentajat – Teoriat historiantutkimuksessa* (2018) alla otsikolla *Kiihkeä historia – Tunteet historiantutkimuksessa*.

Teporan lisäksi hyödynnän metodologisena oppaana dosentti Markku Hyrkkäsen *Aatehistorian mieltä* (2002). Hyrkkäsen teoksen kautta hahmotan aatehistorian metodologian hyötyjä tutkimukseni tueksi. Tutkimaani aikakauteen ovat vaikuttaneet vahvasti erilaiset aatteet, jotka kietoutuivat erottamattomasti osaksi aikalaisen tunneilmastoa. Hyrkkäsen teos ohjaa myös sisälle käsitehistoriaan, joka on olennainen osa tutkimukseni kannalta tunnesanastoa käsitellessä. Käsitehistoria limittyy aatehistorian kanssa ja se voidaan ymmärtää käsittämisen historiaksi. Näin painoarvoa siirtyy myös esimerkiksi totunnaisiin käsityksiin, joita esiintyy arkielämässä paljon. Tästä muodostuu yhteys inhimilliseen ajatteluun ja toimintaan, joka koskettaa omaa tutkimustani.¹⁵ Käsitehistoria auttaa myös tutkimuksessani etenkin käsitteiden merkitysten muutosten analysoinnissa, joiden kautta yritän tavoittaa tunnevaltaa ja sen muutosta.

Tunnehistoriaa on Suomessa tutkinut paljon Tepora. Hänen tutkimukseensa nojaan pitkälti myös omassa tutkimuksessani. Tepora on tehnyt tutkimusta tunnehistorian lisäksi myös sisällissodan parissa, tutkinut symboleita kansallisella tasolla sekä nostanut esiin nationalistista uhriajattelua.

Tunnehistorialla tarkoitetaan historian osa-aluetta, joka tutkii tunteiden ilmenemismuotoja. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi inhimillistä kokemusta, sen merkitystä ja muutosta historiassa. Tässä yhteydessä tunnehistoria vertautuu kokemushistoriaan, jonka alaksi lukeutuu historiassa olleiden toimijoiden tulkitseminen omassa toimintaympäristössään.¹⁶ Tätä vasten tutkimuksessani on tärkeää lisäksi suunnata huomiota siihen, miksi tunteet muuttuvat.

Tunnehistoria ei itsessään ole ongelmatonta. Yleinen haaste on esimerkiksi menneisyyden nostalgisointi. Tutkimuksessa voi myös esiintyä asioita, jotka vastaavat nyky-yhteiskunnan ongelmiin, mutta aikanaan näitä ongelmia ei ole tunnettu.¹⁷ Lisäksi kokemushistorioitsija Ville Kivimäen mukaan tunnehistorian yksi kompastuskivi piilee tunteiden yhteiskunnallisen roolin kokonaiskuvan hahmottamisessa, joka usein jää turhan kapeaksi. Tästä syystä Kivimäen mukaan kokemushistoria on tunnehistorialle oivallinen

¹⁵ Hyrkkänen 2002, 112–113.

¹⁶ Tepora 2022, 40, 41.

¹⁷ Tepora 2022, 42, 43, 44.

pari.¹⁸ Tutkimuksessani onkin huomioitava, että esimerkiksi käsitettä ”vihapuhe” tai ”tunnepuhe” ei aikanaan ilmennyt siinä muodossa, kuin se nykyään ymmärretään. On myös hyvä pohtia Kivimäen huomautuksen mukaan, mikä tunteiden laajempi yhteiskunnallinen tehtävä on ollut.

On otettava lisäksi huomioon, että vaikka tunteet ovat tässä tapauksessa tutkimuskohteena, se ei tarkoita, että tutkimuksen itsessään tulisi olla tunteellista.¹⁹ Tämä on myös yleinen harhaluulo tunnehistoriasta puhuttaessa. On hyvä muistaa, että ihmisellä ilmenee taipumus peilata tunteita. Asiaan tulee kuitenkin tutkimuksessa kiinnittää huomiota ja olla siitä tietoinen. Lopulta haluan kuitenkin ajatella, että tunteet tekevät tutkimuksesta rikkaamman eikä tunteensa sammuttavia menneisyyden tutkijoita enää tarvita. Tällä en kuitenkaan tarkoita tunnekylläisyyttä tutkimuksessani.

Tutkimuksessani en siis ensisijaisesti keskity siihen, mitä tunteita tarkalleen ottaen aikalaiset ovat kokeneet. Luonnollisesti huomioin ne osana tutkimustani, mutta hyödynnän niitä enemmän selittävinä ja kontekstoivina tekijöinä kuin tutkimukseni pääasiallisena kohteena. Toisin sanoen tavoitteeni on pyrkiä analysoimaan mitä käytetty kieli viestii tunnepuheesta ja sen muutoksesta.

Tunnehistoria on näin yhteydessä kokemushistoriaan. Kokemushistoria alana pyrkii ymmärtämään yhteiskunnallisia ilmiöitä kokemusten välityksellä. Tämä mahdollistaa kokemushistorian hyödyntämisen tunnehistorian tukena, jolloin tutkimukseen saadaan mukaan yhteiskunta- ja sosiaalishistoriallinen ulottuvuus.²⁰

Kokemushistoria kattaa toisin sanoen yksilöiden ja ryhmien kollektiivisia kokemuksia. Näin ollen tunteiden kautta on mahdollista hahmottaa suurempien tapahtumien vaikutusta suhteessa aikalaisen kuvauksiin.²¹ Tunteet ovat toisin sanoen väylä, joka välittää inhimillistä kokemusta osana sosiaalisesti rakentuneita yhteisöjä. Tällöin välitettävä ”aines” voi olla mitä tahansa aina muistoista ja havainnoista jopa identiteettiin saakka.²² Tämä mahdollistaa pääsyn tutkimaan aate- ja käsitehistoriallisesti nimenomaan kieltä ja

¹⁸ Kivimäki, 2019, 25, 26.

¹⁹ Tepora 2018, 81.

²⁰ Kivimäki, 2019, 25, 26.

²¹ Tepora 2022, 54.

²² Tepora 2022, 40.

sitä kautta esimerkiksi tunnesanaston ja tunne­käsitteiden muutosta, eli sitä, miksi tunne­ilmaisut, normit ja käytännöt ovat mahdollisesti muuttuneet. Kokemushistorian yhteys auttaa ymmärtämään tunteita yhteiskunnallisessa kontekstissa, kuten Kivimäki ylempänä huomautti. Tästä syystä huomioin kokemushistorian tarjoaman avun, vaikei­se työni metodologiassa varsinaisesti painotukaan.

Käsitteet

Termillä *tunne* voidaan viitata hyvin monimuotoisesti erilaisiin fysiologisiin tai psyykkisiin kokemuksiin ja tiloihin. Ranskasta lainattu *emotion*-sana kuvaa mielenliikutusta. Sitä ei vielä ennen 1800-lukua juurikaan käytetty englannin kielessäkään. Aiemmin sanan tilalla puhuttiin esimerkiksi intohimosta.²³

Kieli välittää sanojen lisäksi sanatonta ja esikielellistä kokemista, jonka kautta ihminen pyrkii jäsentämään ja jakamaan kokemuksiaan. Näin ollen tunteissa on huomattava sanallinen ja kehollinen muutosvoima. Kun ajatusta hieman laajennetaan, voidaan puhua *tunneyhteisöstä*. Tunneyhteisöllä tarkoitetaan yhteisöä, joka pitää yllä erilaisia tunnenormeja ja -arvoja. Ihmiset kuuluvat yhtä aikaa moniin tunneyhteisöihin, jotka voivat olla myös limittäisiä. Yhteisöstä toiseen siirryttäessä kuitenkin tunnesanasto ja -ilmaisut muuttuvat ja ihmiset kykenevät omalla säätelyllään vastamaan tähän muutokseen.²⁴

Käsite avaa tutkimuksessani sodan molempien osapuolten tunnenormistoa. Tämän ymmärtämisellä hahmotan paremmin mistä aikalaisen käsitys maailmasta on rakentunut, ja mikä siinä on ollut poikkeavaa tai normaalia. Lisäksi tunneyhteisön kautta on mahdollista päästä etenemään vertailuun, jossa voidaan pohtia sodan vastapuolten tunneyhteisön mahdollista limittäisyyttä tai sen puuttumista.

Tunnevalta tarkoittaa sanana vallan ja tunteen yhteen kietoutumista. Tutkijatohtori Eeva Aromaan mukaan termi tarkoittaa matalaa valtaa, joka mahdollistaa toimijuutta sekä toisaalta rajoittaa sitä. Tunnevaltaa käytetään tarkoituksen mukaisesti ja tietoisesti. Lisäksi sitä hyödynnetään myös tietoisissa ja tiedostamattomissa tavoissa vakiinnuttaa

²³ Tepora 2022, 50.

²⁴ Tepora 2022, 47, 51.

valtasuhdetta, häivyttää ja vastustaa sitä.²⁵ Tutkimuksessani tarkoitan käsitteellä etenkin Aromaan määritelmän osaa, jossa korostuu valtasuhde, joka voi joko rajoittaa tai lisätä toimijuutta. Eli toisin sanoen mitä tunteita on ollut sodan molemmin puolin suotavaa näyttää tai osoittaa omaa tunneyhteisöä tai toista osapuolta kohtaan.

Vihapuheella on ollut monta määritelmää. Vuoden 1829 sensuurisäädös kielsi, ettei hallitsijahuonetta, hallitusta, perustuslakeja, yksityishenkilöitä ja virkamiehien kunniaa saanut halventaa. Lisäksi kiellettyä oli myös esimerkiksi harhaoppien ja ateismin saarnaaminen ja väärän tiedon levitys. Vuonna 1865 asetettu painovapausasetus oli edellä mainitun kanssa sisällöltään saman suuntainen. Vasta vuonna 1919 hallitusmuodon pykälä 10 kattoi kansalaisen sananvapauden, oikeuden julkaista viestejä sanoin ja kuvin kenenkään ennalta estämättä sekä kokoontua vapaasti keskustelemaan yleisistä asioista.²⁶ Nykyään vihapuhe määritellään esimerkiksi sisäministeriön vuonna 2021 julkaisemassa *Hyvät käytännöt*-oppaassa ”loukkaavaksi tai uhkaavaksi viestinnäksi tai ilmaisuksi, jonka motiivina on suvaitsemattomuus tai vihamielisyys. - - Vihapuhe voi olla rikoslain mukainen rikos ja yhdenvertaisuuslaissa tai tasa-arvolaisissa kiellettyä syrjintää”.²⁷

Tutkimuksessani sanalla *vihapuhe* viitataan kielellisiin ilmaisuihin, termeihin ja kielikuviin, joiden tarkoituksena on ollut ylläpitää ja rakentaa vihamielisyyttä toista osapuolta kohtaan. Vihapuheen alle määrittelen myös tietoisesti levitetyt huhut sekä agitoinnissa käytetyt retoriset keinot, joiden motiivina on ollut tietynlaisten kielikuvien levittäminen oman ideologian, ajatusmaailman ja tarkoitusperien ajamiseksi. Vihapuhe terminä itsessään jää tunnepuheen alle, joka on tutkimukseni kattotermi.

Tutkimustilanne

Suomen historian käännteet 1900-luvun alussa olivat ajanjakso, josta erityisesti poliittisen historian ja sotahistorian tutkijat ammensivat paljon. Ajanjakso oli tunteita herättävä ja tapahtumarikas vaihe, mikä näkyi etenkin sisällissodan tutkimuksen kehityskaaressa. 1900-luvulla historian tutkimuksen käsitellessä poliittista ja erityisesti sotiin liittyvää

²⁵ Aromaa 2020, 15.

²⁶ Vuorinen 2021, 12, 13.

²⁷ Vuorinen 2021, 11, 12.

historiaa, nousi keskeisimmäksi mainesanaksi *kiihkottomuus*. Tämä tarkoitti tutkimuksen olevan objektiivista, tasapuolista sekä poliittisia jännitteitä välttävää.²⁸

Sisällissodan jälkeen termi *vapaussota* oli osa vallitsevaa, kollektiivista käsitystä, jota kuvaillaan voittajien historiaksi, eli toisin sanoen valkoisen puolen historiaksi. Tätä tulkintaa toisintivat osaltaan historioitsijat, jotka kirjoittivat konfliktista *itsenäisyystaisteluna*. Kaiken kaikkiaan ajankohtana ei käsitelty sosiaalisia syitä. Sama teema jatkui pitkälti läpi maailmansotien välisen ajan, jolloin siirryttiin enemmänkin muistelemaan aikaa häviäjien ja voittajien näkökulmasta, kuin niinkään tutkimaan tapahtumien syitä.²⁹

Tutkimuksen diskurssi alkoi muuttua vasta 1960-luvulle tultaessa. Tärkeimpiä vaikuttimia tähän kehityskulkuun olivat Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* (1959–1962), Viljo Rasilan tutkimukset sodan yhteiskunnallisista syistä sekä Tuomo Polvinen, joka toi esille sodan kansainvälisen kontekstin tutkimuksessaan. Samaan aikaan avattiin myös toinen vaikea näkökulma: terrori. Jaakko Paavolainen avasi aihetta tutkimuksissaan perehtyen samalla myös sisällissotaa seuranneisiin vankileireihin. Ajankohdassa nousi esille myös nuorempi historiantutkijoiden joukko, joka pyrki irti konservatiivisista tavoista tutkia historiaa voittajien aikaansaannoksena. Silti tapahtumien laajempi kontekstualisointi jäi puuttumaan ja esimerkiksi väkivallan teot nähtiin yksittäistapauksina.³⁰

Seuraavaa vaihetta on nimitetty *sisällissodan historiaksi* ja sen voidaan katsoa alkaneen 1990-luvulla. Muutoksen sai aikaan englantilainen historioitsija Anthony F. Uptonin tutkimus *The Finnish Revolution 1917–1918* (1980), joka tarkasteli sisällissotaa laajemmassa kontekstissa ja avasi sotaan johtanutta poliittista kehitystä. Myös Risto Alapuro keskittyi teoksessaan *Valtio ja vallankumous Suomessa* (2017)³¹ Suomeen syntyneeseen valtatyhjiöön ja piti sitä syynä sodalle. Näin hahmottui myös perspektiivi Suomen tilanteelle ”välitilaisena valtiona idän ja lännen välissä”.³²

²⁸ Tepora 2018, 77.

²⁹ Roselius & Tepora 2018, 14,15.

³⁰ Roselius & Tepora 2018, 15, 16, 17.

³¹ Alapuron alkuperäinen englanninkielinen tutkimus julkaistiin nimellä *State and Revolution in Finland* (2018). Julkaisijana toimi Brill.

³² Roselius & Tepora 2018, 16, 17.

Sisällissodan tutkimuksen poliittisen vaiheen aikana keskiöön nousi esimerkiksi Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993). Ylikangas nosti esille sisällissodan ajan poliittisen väkivallan osana sodankäyntiä ja hyödynsi tutkimuksessaan muistitietoa. Samaan aikaan myös Jari Ehrnrooth tutki *arkaisen vihan* osaa sosialistisessa retoriikassa.³³ Samaan teemaan paneutui myöhemmin myös tutkija Anna Rajavuori, joka on tutkinut luokkavihaa sekä tunteena että ideologiana. Rajavuoren tutkimus kritisoi Ehrnroothin tutkimusta vihan kuvaamisesta kaiken selittävänä voimana. Rajavuoresta Ehrnroothin antama selitys tunnedyneamiikasta oli liian kapea ja siitä löytyy 1900-luvun alun joukkopsykologisia tulkintoja.³⁴

Vuonna 1998 toteutettiin myös *Suomen sotasurmat 1914–1922*-hanke, josta muodostui luotettava tietokanta kuolleista. Poliittisen väkivallan lisäksi sotaa tarkasteltiin sittemmin myös esimerkiksi talouden, heimosotien, saksalaisten ja jääkärien kautta.³⁵ 1900-luvun lopulta lähtien alettiin päästä eroon väkivaltaisuuksien selittämällä joukkopsykologisiin syihin. Ilmiön juuret epäilemättä juontuvat jo sisällissodan aikana esitettyihin joukkopsykologisiin tulkintoihin. Edellä mainitusta tutkimusta on tehnyt myöhemmin myös Petteri Pietikäinen. Pietikäinen on tutkinut artikkelien lisäksi etenkin kirjassaan *Kipeät sielut – Hulluuden historia Suomessa* (2020) mielenterveyden häiriöiden hoitoa ja sivuaa hyvin sisällissotaa ja sen aikana ilmenneitä joukkopsykologisia tulkintoja.

Vuonna 2018 sisällissodasta tuli kuluneeksi 100 vuotta. Tämä on näkynyt 2000-luvun puolella selkeänä yksittäisenä hetkenä, jolloin teema on noussut esille tutkimuksessa. Toisaalta tutkimuksen näkökulmaan vaikuttaa myös vuosissa näkyvä ajallinen etäisyys. Ihmisiä kiinnostaa nykyisin, mitä omille sukulaisille on aikoinaan tapahtunut. Muistokulttuuri vaikuttaa nykyisinkin ihmisten tulkintoihin asioista, mikä saattaa näkyä esimerkiksi huhupuheina. Aihetta on käsitellyt Ulla-Maija Peltonen tutkimuksessaan punaisten muistitiedosta.³⁶

³³ Roselius & Tepora 2018, 18.

³⁴ Rajavuori 2021, 101.

³⁵ Tepora & Roselius 2018, 18, 19.

³⁶ Tepora & Roselius 2018, 19, 20.

Nykyään tutkimus keskittyy esimerkiksi kulttuuri- ja kokemushistoriaan. Sen lisäksi esille on noussut sukupuolihistoria, valkoisen retoriikan uskonnollisuus sekä hiljalleen myös tunteiden historia. Esimerkiksi aiemmin mainittu Juha Siltala on teoksessaan *Sisällissodan psykohistoria* (2009) käsitellyt aihetta jälleen uudella tavalla. Toisin sanoen, vanhoja lähteitä hyödynnetään nykytutkimuksessa uudesta näkökulmasta.³⁷

Sisällissotaa aiheena on tutkittu tähän päivään tultaessa paljon. Erilaiset teemat, joilla aihetta tutkitaan, jakavat tuotettua tietoa aiheesta. Tieto taas muokkaa ihmisten ajatuksia menneisyydestä. Näin ollen mitä monimuotoisempaa tietoa menneisyydestä on tarjolla, sitä rikkaampi kollektiivisesta näkemyksestä menneen suhteen muodostuu. Toistaiseksi sisällissodasta ei ole tehty paljoakaan kielellisiin ilmaisuihin tai tunteisiin perustuvaa tutkimusta. Tähän aukkoon toivon tutkimukseni tuovan oman panoksensa.

³⁷ Tepora & Roselius, 2018 20, 21.

1. Sisällissota ja tunnepuhe

Ensimmäisen luvun tarkoituksena on vastata ensimmäiseen päätutkimuskysymykseeni koskien tietynlaisen tunnepuheen esille nousua. Lisäksi pohdin, kuinka tunnepuheen kautta kuvattiin omaa ryhmää, aatetta ja toista osapuolta. Lähdeaineistoni perusteella sisällissotaan johtaneessa tilanteessa molemmilla osapuolilla oli erilaisia käsityksiä itsestään ja toisesta osapuolesta. Näiden käsitysten syntyyn ja muokkautumiseen vaikutti historian kehitys, aikanaan vaikuttaneet aatteet sekä aikalaisen oma henkilökohtainen kokemus ajasta. Yhdessä näistä muodostui aikalaiselle todellisuus, jota hän jäsensi kielen avulla. Retoriikassa käytetyt ilmaisut vaikuttivat siihen, minkälaista tunnevaltaa luotiin. Termit toisinsivat tiettyjä miellejhtymiä ja loivat lopulta vallitsevan ajankuvan.

Aineistossani olevien lehtien suhteen on huomioitava sodan vaikutus niiden jakeluun. Helsingin Sanomien jakelussa tapahtui sisällissodan aikana katkos. Kun sisällissota alkoi, porvarislehtien julkaiseminen kiellettiin. Viimeinen tammikuussa 1918 julkaistu lehti oli sunnuntailta 27.1. Lehteä ilmestyi maaliskuussa kaksi hajanumeroa päivinä 13.3. ja 14.3. Normaalisti lehti alkoi ilmestyä jälleen huhtikuun puolesta välistä alkaen. Työmies ilmestyi sisällissodan aikana normaalisti, mutta lehden toimittaminen lopetettiin sen jälkeen. Viimeinen lehti julkaistiin 12.4.1918.

1.1. Tunnepuheen muodostuminen: uhrikokemus ja viholliskuva

1.1.1 Uhrikokemuksen muodostuminen ja ylläpitäminen

Punaisten kohdalla kokemusmaailman eriytyminen kielteisempään suuntaan alkoi jo ennen sisällissotaa. Siltalan mukaan 1900-luvun työtaistelun historia kertoo punaisten keskuudessa koetusta rajojen puutteesta. Käytännössä tilanne, jossa ihmisten työajalla ja itse työsuhteella ei ole ollut kunnollisia rajoja, mahdollisti tilan, jossa persoonastakin tuli rajaton ja helppo kohde tunkeiluun.³⁸ Siltala tarkoittaa edellä mainitulla yksinkertaista tilannetta, jossa ihmisen on ollut hankala pitää puoliaan ulkoisia voimia vastaan. Koska työ oli iso osa aikalaisen elämää, työajan pituuden ollessa jopa 16 tuntia, siitä tuli myös

³⁸ Siltala 2009, 138.

helppo keino alistaa. Näin ollen työläisestä tuli rajaton kohde, jolle sai sanoa ja tehdä ”mitä tahansa”.

Porvariain kärkeämmät mielikuvat punaisista alkoivat syntyä 1900-luvun alussa. Pukeutuminen oli yksi asia, johon varsinkin nuorisosta puhuttaessa kiinnitettiin huomiota. ”Jengipojat” erosivat yleisestä käsityksestä ja standardeista kunnolliselle elämälle vaatetuksellaan ja elämäntyyllillään. Näitä maalta kaupunkiin muuttaneita nuoria kutsuttiin esimerkiksi ”sakilaisiksi”³⁹, ”surunlapsiksi” ja ”työtätekevän kansan painajaisiksi”.⁴⁰ Siltalan käyttämät lähteet jopa kuvasivat nuorten naisten, jotka omasivat samat elämäntavat, ”antautuneen palvelemaan alhaisimpia vaistojaan”.⁴¹ Siltala jatkaa aiheesta, ettei tällainen impulssejaan välittömästi toteuttava ryhmä sopinut pitkään valinneeseen ihanteeseen valistuneisuudesta ja pitkäjänteisestä itsensä kehittämistä.⁴²

Työväenliikkeeseen porvarit suhtautuivat alun perin myönteisesti, sillä sen ajateltiin kasvattavan ja sivistävän kansaa, mikä tuki nimenomaan porvarillista ajatusmaailmaa. Porvariain idealistinen näkemys työväenliikkeeseen liitetyistä muista arvoista, kuten pasifismista ja kristillisestä moraalista, romahti sisällissodan sytyttyä.⁴³ Näin ollen on helpompi ymmärtää, mistä epäuskolle ja järkytykselle muodostui aatteellinen kytkös.

Peltonen paneutuu tutkimuksessaan siihen, kuinka yksittäinen ihminen ja toisaalta koko valtio selviävät väkivaltaisesta konfliktisista. Sisällissodan kaltaisissa tilanteissa syyllisen etsiminen on välillä mahdotonta, mutta uhrien kannalta varsinaiseksi ongelmaksi muodostuu unohtamisen mahdottomuus.⁴⁴ On tärkeää hahmottaa, kuinka uhrikokemus muutti tunnepuhetta. Uhrikokemus ei rajautunut pelkästään sodan jommallekummalle puolelle, vaan oli inhimillinen ajan itsessään tuottama kokemus. Jokaisella aikalaisella oli omat syynsä kokea olevansa uhri.

Uhrikokemukseen vaikuttivat laajasti sodan aikana tapahtuneet väkivallanteot. Vaikka esimerkiksi terroriin pyrittiin puuttumaan sekä valkoisella että punaisella puolella, sen

³⁹ Termi tarkoitti suurien kaupunkien työläisnuoria, jotka viettivät ”paheksuttavaa” elämäntapaa, johon yleensä liittyi väkivaltaisuus. Arola 2003, 67.

⁴⁰ Siltala 2009, 138–139.

⁴¹ Siltala 2009, 139.

⁴² Siltala 2009, 139.

⁴³ Pietikäinen 2022, 35.

⁴⁴ Peltonen, 2003, 9.

estäminen oli käytännössä vaikeaa. Lisäksi sodan loppumista varjostivat myös vankileirit, jotka lisäsivät sodan aikana kuolleiden lukumäärää merkittävästi.⁴⁵ Yksi osa uhrikokemuksen syntymiseen vaikuttaneista tekijöistä ajankuvassa oli ulkoapäin tulevat, etenkin väkivaltaan kytköksissä olleet, kokemukset. Tämä selittyy osittain sillä, kuinka paljon haasteita valtion tasolla turvallisuuden järjestämisessä ajankohtana oli. Uptonin mukaan tilanne vuonna 1917 oli elokuuhun saakka Suomessa melko rauhallinen. Tästä eteenpäin olosuhteet kuitenkin muuttuivat kontrolloimattomiksi ja hallitsemattomiksi. Marraskuuhun mennessä tilanne kääntyi kaoottiseksi.⁴⁶

Uhrikokemuksessa esiintyi lähteissäni variaatioita, mutta sen kollektiivisempi muodostuminen oli mahdollista hahmottaa etenkin sanomalehtien kautta. Työmieheissä oli maaliskuun lopulla vuonna 1917 kirjoitus, jossa muistettiin Venäjän vallankumouksessa kaatuneita ja kehoitettiin työväkeä juhlistamaan päivää. Uhreista kirjoitettiin ”vapaustaistelijoina”. Samassa tekstissä myöhemmin kirjoitettiin, kuinka näitä taistelijoita oli kidutettu ja hirtetty julkisesti.⁴⁷ Saman vuoden joulukuussa Työmieheissä oli kirjoitus, jossa puitiin suurlakkoa ja porvarien tekemää boikottia siihen osaa ottaneita vastaan. Sävy oli huomattavasti kärkkäämpi. Porvariston puhuttiin ”sylkevän kiukkua” ja ”hommaavan kostoja työväelle”. Tekstissä ilmaistiin myöhemmin, että jos porvaristo asettuisi työväen järjestöjen päätöksiä ja päättäjiä vastaan, tulisi työväki vastaamaan tällaiseen taistelulla.⁴⁸

Työmiehen kirjoituksissa uhrikokemusta lähdettiin ensin hakemaan toisaalta, mutta jo saman vuoden loppupuolella siihen saatiin sisältöä kotimaasta. Maaliskuussa 1918 Työmieheissä kirjoitettiin, että ”työväki on kapitalismin uhri ja kapitalismin keinot tappavat hitaasti, mutta varmasti”. Kirjoituksessa kehoitettiin uhraamaan kaikki ja astumaan jo kaatuneiden tilalle.⁴⁹ Punaisten uhrikokemus näyttäisi näin ollen muodostuneen kollektiivisesti aatteen kautta ja voimistuneen vuoden 1917 lopulta.

Helsingin Sanomissa oli vuoden 1917 huhtikuun lopulta artikkeli, joka käsitteli kahdeksantuntista työpäivää ja siihen ehdotettua uutta lainsäädäntöä. Artikkelissa

⁴⁵ Alapuro 2017, 201.

⁴⁶ Upton 1980, 102.

⁴⁷ ”Vallankumouksien uhrin”. TM 29.3.1917.

⁴⁸ ”Suomen järjestäytyneelle työväelle”. TM 2.12.1917.

⁴⁹ ”Vallankumoustaistelussa kaatuneiden hautajaiset”. TM 11.3.1918.

tunnistettiin pitkän työajan ”tuottamien tuhojen” aiheuttaneen ”paljon uhreja”.⁵⁰ Näin ollen lehti oikeastaan jollakin tasolla tunnisti toisen osapuolen uhrikokemuksen vielä tässä vaiheessa.

Saman vuoden marraskuun alussa Helsingin Sanomissa oli juttu, joka käsitteli järjestyksen säilyttämistä maaseuduilla. Kirjoituksessa teroitettiin, että maalaispoliisin avuksi perustetut suojeluskunnat oli pidettävä puolueettomina, eikä niitä oltu perustamassa työväen omia kaarteja vastaan. Olojen mainittiin kuitenkin olevan epävarmat.⁵¹ Silti marraskuun lopulla lehdessä todettiin jo yksinomaan, että suurlakon aikana tehdyt ”murhat ja verityöt” olivat ”loukanneet uhrien omaisten ja yhteiskunnan oikeudentuntoa”.⁵²

Edellä mainittujen kirjoitusten perusteella näyttäisi siltä, että valkoisten uhrikokemus muotoutui kollektiivisempänä kokemuksena paremmin vasta vuodenvaihteen jälkeen. Tämä näkyi myös muutoksena tavassa kirjoittaa kuolemista. Vuoden 1918 tammikuun lopussa Helsingin Sanomissa oli kirjoitus, jossa kerrottiin kirjapainojohtajan kuolleen Viipurissa ”punakaartilaiden toimeenpaneman verimellakan uhrina”.⁵³

Selkeämpi kielikuvan muutos tapahtui etenkin toukokuun 1918 jälkeisissä kuolinilmoituksissa. Kuolemista alettiin kirjoittaa esimerkiksi ”punaisten uhrina”, ”isänmaan vapauden uhrina”, ”punaisen hirmuvallan uhrina” ja ”väkivallan uhrina”.⁵⁴ Sama teema jatkui kesän yli. Muutos hahmottaa kuinka paljon nopeammin vuoden 1918 aikana uhrikokemus syveni. Peltonen nostaakin tutkimuksessaan aiheeseen liittyen, että valkoisille siirtyi kuolinilmoitukseen varsinkin sodan päätyttyä voimakkaampia tunneilmaisuja. Tämä ilmenee hänen mukaansa esimerkiksi lauseessa ”kuoli punakaartilais verihurtain murhaamana”⁵⁵, joka myötäilee omaa aineistoani⁵⁶.

Uhrikokemuksen tarkempaa muodostumista yksilötasolla avasi diplomaatti Åströmin teksti. Åström esimerkiksi kirjoitti, että jos sosialistijohtajia vastusti, siitä sai ”porvarin”,

⁵⁰ ”8-tuntinen työpäivä”. HS 26.4.1917.

⁵¹ ”Järjestyksen säilyttäminen maaseudulla”. HS 4.11.1917.

⁵² ”Suurlakkorikollisten rankaiseminen”. HS 23.11.1917.

⁵³ ”Kuolleita”. HS 24.1.1918.

⁵⁴ ”Kuollut”. HS 14.5.1918.

⁵⁵ Peltonen 2003, 72.

⁵⁶ Ks. esim. HS 16.5.1918, 28.5.1918, 6.6.1918.

”vastavallankumouksellisen”, ”provokaattorin” leiman ja ”joutui vainon alaiseksi”.⁵⁷ Åström myös kirjoitti, miten punaiset olivat ”vakavimmalla tunnekorostuksella maallanneet porvarit yhteiskunnan hirviöiksi”⁵⁸. Kaiken kaikkiaan Åströmin teksti oli hyvin vihaista ja täynnä monia kielellisiä ilmaisuja, joista voi päätellä hänen kokemusmaailmansa olleen kielteinen punaisien suhteen. Aiheeseen syvennyn lisää Åströmin vihapuheen kautta toisessa luvussa.

Ahon tunnekirjo avautui tekstistä huomattavasti Åströmin vihaista tekstiä rikkaammin, koska päiväkirja keskittyi kuvaamaan hänen omia ajatuksiaan yhteiskunnallisten selityksien lisäksi. Aho kirjoitti vuoden 1918 helmikuun alussa, sodan alkupuolella, olevan nöyryyttävää, että kenet tahansa voidaan ”vain ottaa ja viedä minne tahansa.”⁵⁹ Sodan lopulla huhtikuussa Aho kirjoitti ajasta, johon oli jouduttu ”tottumaan”. Hänestä se oli ollut kidutusta, joka oli ilmennyt enemmän psyykkisesti kuin fyysisesti. Tämä oli johtanut pelosta ja vapauden tunteen menetyksestä. Aho kirjoitti myös, että sodan aikana joutui tottumaan kaikenlaiseen epäjärjestykseen ja epäoikeudenmukaisuuteen, joka aiheutti vihaa.⁶⁰ Näin ollen uhrikokemus tuntui rakentuneen Ahon kohdalla monista syistä. Näistä nousee esille etenkin turvattomuuden tunne, jota analysoin tarkemmin luvun lopuksi.

Toimittaja Wiik kirjoitti tekstissään, että työväen jouduttua porvariston huonon kohtelun uhriksi, aiheutti tämä voimakasta tarvetta vapautumiselle.⁶¹ Ulkoapäin tulevan uhrikokemuksen lisäksi Wiikin tekstissä erityinen aspekti oli, että uhrikokemus saattoi osittain muodostua myös oman tunneyhteisön sisältä. Wiikin osalta konteksti ilmiölle oli ymmärrettävä: hän nimittäin vastusti vallankumousta. Wiik erosi puoluetoimikunnasta kaksi päivää ennen sisällissodan alkua, jolloin toimikunta oli tehnyt päätöksensä vallanottoa koskien. Tämän jälkeen hän myös kieltäytyi ottamasta poliittista vastuuta sisältäviä toimeksiantoja.⁶²

⁵⁷ Åström 1918, 12.

⁵⁸ Åström 1918, 31.

⁵⁹ Aho 1918a, 110.

⁶⁰ Aho 1919, 174–175.

⁶¹ Wiik 1919, 102.

⁶² Tuomioja, 2007.

Teemaan liittyen Wiik kirjoitti, että useimmat kumousta vastustaneet katsoivat velvollisuudekseen palvelua puoluetta sen päätöksistä huolimatta. Heidän ”innostuksesta ja uhrautuvaisuudestaan” huolimatta ei voitu estää mukaan tulemasta ”huonoja aineksia”, jotka ”häpäisivät työväen maineen”.⁶³ Vastaavasta häpeän tunteesta esiintyi kansanedustaja Haloseltakin merkintöjä⁶⁴, joihin hänen kohdallaan mahdollisesti voivat vaikuttaa useat vangitsemiset.⁶⁵ Molemmat kirjoittajat näyttäisivät kokeneen jäävänsä mainehaitan leiman alle, joka syntyi ristiriidasta toisten tekojen ja omien periaatteiden välillä.

Aiheesta hyviä esimerkkejä olivat myös Halosen tekstistä nousseet ilmaisut, joissa tuotiin esille suoraan häpeää. Hän kirjoitti esimerkiksi punakaartien suorittamista kotietsinnöistä ”häpeällisinä tekoina”.⁶⁶ Lisäksi muistellessaan sisällissodan alkuvaihetta Halonen kirjoitti kiihkeimpien punaisten valitsemien toimintamallien ja tekojen seuraamusten vastuun olevan heillä itsellään. Hän kirjoitti siitä, kuinka puolueen maltillisilla osapuolilla ei ollut kuin kaksi vaihtoehtoa, jotka olivat joko katsoa puolueen tuhoutumista ihanteineen tai asettua valkoiselle puolelle. Jopa maltillisten ja sotaan osaa ottamattomien tuomioista Halonen kirjoitti ”tilannesyistä johtuvina”.⁶⁷ Toisin sanoen tekstistä nousi esiin harmistumisen tunne oman puolen toimintaa kohtaan, jolloin kieli-ilmaisuihin liukui elementtejä valkoisen puolen retoriikasta. Ilmiöön palataan luvussa kaksi.

Häpeän tunne ei rajoittunut pelkästään punaisten kokemuksiin. Aho kirjoitti sodan loppupuolella *Uusi päivä*- lehdessä olleesta jutusta, jota hänen oli vaikea sulattaa ja käsittää, jopa hankalampi kuin työväenlehtien kirjoituksia. Lehtijutun pääargumenttina toimi, ettei turhaa armoa tullut tuntea punaisia kohtaan, vaan pikemmin heidät tuli laittaa tilivelvollisiksi ”pahoista töistään”. Aho kirjoitti, että koska hän oli selvinnyt työväenlehtien kirjoituksista, oli hänen selvittävä tästäkin. Ahon mielestä lehtiartikkeli oli niin tärkeä ”historiallinen todistuskappale”, ettei hän halunnut jättää sitä pois päiväkirjastaan vaan kopioi jutun osaksi sitä. Ahoa hirvitti lehtijutussa viittaus siihen, että punaisen terrorin lisäksi täytyi ilmetä vielä valkoinenkin terrori.⁶⁸

⁶³ Wiik 1919, 94.

⁶⁴ Ks. esim. Halonen 1923, 42.

⁶⁵ Halonen oli vankilassa majesteettirikoksesta vuosina 1912–1913 sekä vangittuna poliittisista syistä 1919. Kansanedustajamatrikkeli. Eduskunta. Viitattu 21.5.2024.

⁶⁶ Halonen 1923, 48.

⁶⁷ Halonen 1923, 57, 58, 59.

⁶⁸ Aho 1919, 257, 258, 260.

Halonen purki tekstissään uhrikokemusta osiin. Hän kirjoitti, että punaiset olivat ”kokeneet vääryyttä ja joutuneet vihan uhreiksi”, mutta kuitenkin perään totesi, etteivät nämä kokemukset oikeuta niihin tekoihin, joita tehtiin.⁶⁹ Tähän näkemykseen todennäköisesti vaikutti Halosen kirjoituksen julkaisuajankohta, jossa toisenlaisen uhrikokemuksen esille tuominen olisi ollut ajan tunnevallan puitteissa väärin. Toisaalta aiheeseen limittyi myös Halosen omakohtainen pohdinta, jonka pääpaino tuntui selkeästi olleen ihmisen psyykkisessä kasvussa ja kehityksessä. Tälle pohjan on voinut muodostaa hänen aiemmin mainitut vangitsemisensä.

Aineistoni perusteella uhrikokemukseen vaikuttivat sisällissodan kynnyksellä etenkin aatteet, mutta myös kokemus siitä, mikä oli oikein. Punaisten uhrikokemus näyttäisi rakentuneen yleisellä tasolla kollektiivisemmin aatteen ympärille, mutta tarkemmassa tarkastelussa aineistoni esitti siihen liittyneen myös häpeää oman tunneyhteisön osalta sekä valkoista retoriikkaa varsinkin sodan jälkeen. Tämä tuli esille Wiikin ja Halosen teksteistä. Yleisemmin yksilötasolla uhrikokemuksen muodostumiseen vaikutti luonnollisesti kokemusmaailma, joka myös muokkasi sitä, mitkä aspektit korostuivat auki kirjoitetussa kokemuksessa. Tämän pystyi havaitsemaan Ahon ja Åströmin kokemusten keskinäisenä erilaisuutena.

Aineistoni pohjalta valkoisten uhrikokemus näyttäisi rakentuneen kollektiivisesti hiukan myöhemmin punaisiin verraten. Uhrikokemus selkeytyi vasta vuoden 1917 vaihtuessa vuoteen 1918. Uhrikokemukseen vaikutti syvästi paitsi pelko yksilön oikeuksien mahdollisista puutteista myös osittain tunne vapauden menetyksestä. Tämä ei ole ihme, kun ottaa huomioon kuinka suureksi järkytykseksi vuoden 1917 marraskuun yleislakko väkivaltaisuuksineen muodostui. Valkoiset kokivat ahdistusta punakaartien aiheuttamista levottomuuksista, kuten kotietsinnöistä, elintarvikkeiden takavarikoinneista ja pidätyksistä.⁷⁰ Lakon aikana tapahtuneet murhat ja muut väkivaltaisuuudet horjuttivat kuvaa yhtenäisyydestä. Upton tiivistääkin asian hyvin ilmauksellaan, jonka mukaan lakon aikana kuolleet muodostivat ”ylitsepääsemättömän muurin” osapuolten välille.⁷¹

⁶⁹ Halonen 1923, 95.

⁷⁰ Perko 2022, 107.

⁷¹ Upton 1980, 178.

Tärkeä aspekti sodan jälkeen oli myös vallitsevan valkoisen retoriikan dominointi, mikä aiheutti mukautumispaineita myös punaisille. Tämä ei kuitenkaan poistanut tilannetta, jossa monet punaiset olivat - niin vankileireillä kuin kotonaankin - kokeneet olonsa nimenomaan uhreiksi. Ristiriitaa aikalaiselle varmasti loi paitsi vallitseva retoriikka, myös se, että sodan jälkeen omaan tunneyhteisöön kuuluneiden julkiset ulostulot, kuten esimerkiksi Halosen ja Wiikin kirjoitukset, välittävät sanomaa ”ottakaa opiksenne”. Paremman selityksen uhrikokemuksen ristiriitaisuuden tarkasteluun tarjoaisi sodan jälkeisen lähdeaineiston parempi tarkastelu, joka tarjoaa aiheeseen jatkotutkimuksen mahdollisuuden.

1.1.2 Viholliskuvan muodostuminen ja ylläpito

Viholliskuvan selvyiden välillä oli eroja. Punaisella puolella kuva näyttäytyi selkeämpänä: työläiset nousivat alistavaa ylempää luokkaa vastaan. Viholliskuva ei ollut kuitenkaan täysin yksiselitteinen, koska esimerkiksi punaisen puolen vallanvaihdon suunnitelmat olivat keskeneräisiä. Valkoisella puolella viholliskuvaa hämärsi tiedon puute siitä, mihin sotaan tarkalleen ottaen oli ajaututtu. Esimerkiksi jääkärit olettivat taistelevansa venäläisiä joukkoja vastaan, mutta todellisuudessa he saivat vastaansa suomalaisen punakaartin. Kaiken kaikkiaan valkoisille oli kuitenkin järkyttävää, että punaiset nousivat suomalaisina suomalaisia vastaan.⁷²

1900-luvun alku oli siis monella tavalla muutoksen aikaa, joka pakotti myös vanhat ajatusmallit rakentumaan uudelleen. Tulkitsen Siltalan tutkimuksessaan esittämässä ajankuvassa nousevan esille aspektit, jotka ovat vaikuttaneet ajan tunnepuheeseen: jo ennen sisällissotaa alkanut kansallinen eriytyminen ja vanha vastaan uusi -asetelma vaikutti aikalaisen tapaan nähdä ja ymmärtää toista osapuolta. Edellä mainittu huomioiden, oli ymmärrettävää, että valkoisen puolen kirjoituksissa esiintyi kuvauksia nimenomaan sietämisen ja kestämissen tunteista. Aho kirjoitti esimerkiksi ajankuvasta seuraavaa:

⁷² Perko 2022, 37.

*Porvarit kulkevat tyynen näköisinä, ihmeen tyynen, mutta kyllä kai takin alla kuohuu ja moni nyrkki puristuu.*⁷³

Ahon esittämässä kuvauksessa korostui ajatus porvarillisesta ihanteesta, jossa korostuivat tyyneys ja itsehillintä. Toisin sanoen julkikuva piti pitää tyynenä ja rauhallisena, vaikka todellisuudessa olisi tunnekuohun vallassa. Silti Aho toi kuvaukseen mukaan myös ajatuksen punaisten toiminnan sietämisestä, joka ilmeni ”nyrkin puristamisena”. Ilmaisuihin viittaisi siihen, ettei kaikkea ajankuvassa tapahtunutta ollut helppoa sulattaa, ja se näkyi myös ulospäin.

Helsingin Sanomissa oli vuoden 1917 joulukuun alussa kirjoitus, jossa käsiteltiin kuvernööririkysymystä. Jutussa käytiin läpi maassa tapahtuneita vangitsemisia, joissa lääninherroja oli vangittu punakaartin toimesta. Tekstissä varoitettiin, että ”väkivalta ja oikeusjärjestyksemme loukkaus” johon ”punakaartit ovat itsensä tehneet syypäiksi” oli aiheuttanut ”syvän ja oikeutetun suuttumuksen”. Lisäksi painotettiin, että jos näin jatkuu, maan ”rauhallisempikin osa” voi suuttua.⁷⁴

Vuoden 1918 aikana viholliskuva voimistui ja selkeni. Helsingin Sanomissa oli tammikuun alussa kirjoitus, jossa vaadittiin punakaarteja lakkautettaviksi. Tekstissä kirjoitettiin esimerkiksi, että punakaarti oli ”väkivallan pääahjo” ja ”syy huliganismin rehottamiseen”. Lisäksi jutun lopussa oli vaatimus, että ”tämä persialaismallinen rosvojärjestö” oli hajotettava keinolla millä hyvänsä ja niin kauan kuin maan sosialistit eivät auttaneet tässä, he eivät voisi ”odottaa muiden kansalaisten täyttä kunnioitusta”.⁷⁵

Saman vuoden toukokuussa Helsingin Sanomissa oli ”Löydetty”-osiossa ilmoituksia, joissa suoraan mainittiin asioita punaisten varastamiksi. Lehdessä ilmoitettiin esimerkiksi P. Halosen maalauksesta sekä kahdesta hevosesta. Molemmissa ilmoituksissa käytettiin ilmaisuja: ”punakaartin ryöstämiä” tai ”punaisten varastama”.⁷⁶ Ilmaisujen käyttäminen lehdessä, jonka menekki oli jo aikoinaan huomattavan suuri, viesti kirjoittajan mielipiteestä, joka haluttiin esittää julkisesti.

⁷³ Aho 1918a, 66.

⁷⁴ ”Kuvernööririkysymys”. HS 6.12.1917.

⁷⁵ Kansalainen, ”Punakaarti hajoitettava”. HS 3.1.1918.

⁷⁶ ”Löydetty”. HS 26.5.1918.

Työmiehessä oli suorasukaisempaa viholliskuvan luontia jo syksyllä 1917. Artikkelissa ”Kuka on rauhahanhäiritsijä?”, nimimerkki H.L. kuvasi tuntemuksiaan luettuaan porvarilehtiä. Lehdissä oli kirjoitettu työväestä ”ryövärijoukkueina”, joita lehdet ”mustaavat”. Kirjoituksessa esitettiin, että porvarit ”uhkaavat ruudilla, kirveillä ja rautakangilla”, jos joku uskalsi vaatia maan lakien noudattamista. Tämä viittasi tekstin vihjailuun, jonka mukaan porvarit eivät itse noudattaneet laatimiaan lakeja.⁷⁷ Jutussa myös kuvailtiin, kuinka porvarit toivoisivat työväen heitä kohtelevan:

*Heille pitäisi lähettää kiitoskirjeitä siitä, että osaavat äänitorvissaan köyhälistöä parjata.*⁷⁸

Saman vuodelta helmikuulta Työmiehessä oli kirjoitus, jossa lehdelle oli suomennettu Martin Kochin teksti *Veri huutaa*. Tekstissä porvareista käytettiin esimerkiksi nimityksiä ”vertaimevä syöpäläinen”, ”kalpean lihavahko”, ”kylmäsilmäinen” ja ”julma rahamies”.⁷⁹ Ilmaisut toivat viholliskuvaan uhan lisäksi karikatyyrimäisyyttä.

Valkoisella puolella vallitsi sodan jälkeen käsitys, jonka mukaan taistelua oli käyty Suomen vapauden puolesta venäläistä imperialismia vastaan. Vallankumoukselliset siis nähtiin petteureina, joiden tarkoituksena oli kumota vastasaavutettu itsenäisyys.⁸⁰ Tässä oli merkittävä ristiriita sen kanssa, kuinka monet työläiset näkivät tapahtumat omien vastasaavutettujen reformiensa puolustamisena.⁸¹ Molemmat aspektit muokkasivat aikalaisen tunnepuhetta.

Sisällissodan jälkeiseen aikaan verraten viholliskuvassa oli tapahtunut tunnenormiston muutos. Aiemmin oli hyväksyttyä esimerkiksi puhua valkoisesta puolesta termein lahtari ja riistäjä. Osittain mukautumispaineiden takia kielikuvat muuttuivat, mutta ne saattoivat olla seuran mukaan erilaisia. Toisesta osapuolesta saatettiin puhua kauniimmin pakon edessä, vaikkei tunne sinällään olisikaan muuttunut. Huomion arvoisia olivat myös tilanteet, joissa sodan jälkeen palattiin vastakkaisilta puolilta arkeen ja jouduttiin

⁷⁷ H.L., ”Kuka on rauhahanhäiritsijä?” TM 27.9.1917.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ ”Veri huutaa”. TM 17.2.1918.

⁸⁰ Alapuro 2017, 225.

⁸¹ Alapuro 2017, 223.

kohtaamaan tunneyhteisöjen lomittuminen, jopa ehkä ensimmäistä kertaa sodan alun jälkeen.

Pohdinnalleni oli esimerkki Ahon päiväkirjan kolmannen osan lopussa. Merkintä oli kirjoitettu jouluaattona 1918, jolloin Aho oli lähtenyt ostamaan ruokaa, joka oli ollut kriisitilanteen jälkeen kortilla. Hän ilmaisi asian sanoin ”kuolema kuin kuolema”, oli siitä huolimatta taloissa siirrytty elämään arkea, kuten ennenkin. Aho kohtasi retkellään vanhan tuttavan, joka oli päätynyt punakaartiin. Vanha tuttava oli kärkeksänainen menneestä, mutta lopuksi Aho kuitenkin antoi tälle sikarin ja he paikasivat ”rauhankämmentä”.⁸² Erimielisyyksistä huolimatta jonkinlainen yhteisymmärrys oli mahdollista saavuttaa.

1.2. Tunne selittää sen, mihin järki ei pysty

1.2.1 Sodan syiden hakeminen ulkopuolelta

Sisällissotaan lähdettiin Suomessa tilanteesta, jossa valkoisen puolen älymystö oli pääasiassa virkamiehistöä ja osallistui aktiivisesti valtion rakentamiseen. Yliopistoeliitti täytti virkamieskuntaa sekä politiikkaa. Toisin sanoen eliitti ei ollut erillään valtion virkakoneistosta, mikä vaikutti siihen, ettei näiden ryhmien välillä ollut juurikaan erimielisyyksiä. Sosialistinen älymystö oli määrältään pienempi.⁸³ Tältä pohjalta suomenkielinen porvaristo järkyttyi ja pettyi voimakkaasti työväen toimiin. Tunteisiin vaikutti lisäksi porvariston vaalima kuva kansan yhtenäisyydestä ennen sisällissotaa.⁸⁴ Åström teki kirjoituksessaan aiheesta noston. Hän kirjoitti, että pelkkä kansakoulujen käyminen ei riitä kertomaan kansan sivistyksen asteesta, vaan oli otettava huomioon myös kansan ”tunne-elämän laatu”, erityisesti ”yhteiskunnallisten tunteitten kehityksen aste”.⁸⁵

⁸² Aho 1919, 281, 283, 289, 290.

⁸³ Alapuro 2017, 226.

⁸⁴ Pietikäinen 2022, 47–48.

⁸⁵ Åström 1918, 34.

Näin ollen hallitseva kulttuurinen perinne, joka pohjautui ristiriidattomuuteen, ei tarjonnut apukeinoja luokkapohjaisen yhteenoton käsittelemiseen. Alapuron mukaan aiemmin pitkään vallinneeseen tilanteeseen pohjautui valtion älyllinen ja emotionaalinen rakenne, jota etenkin byrokratiassa mukana toiminut älymystö ylläpiti. Sisällissodan aiheuttamaan tilanteeseen reagointi ja sen ymmärtäminen tapahtuivat toisin sanoen ilman pohjaa, koska solidaarisuus omaa sivistyneistöä kohtaan romahti.⁸⁶ Näin ollen yleiseen käsitykseen kansakunnan tilasta oli vaikeaa mahduttaa väkivaltaista konfliktia, jossa vastakkain olivat suomalaiset keskenään. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että tunnepuhe osaltaan nousi myös täyttämään tätä aukkoa, jota ei muuten osattu, haluttu tai kyetty selittämään.

Esimerkiksi Aho purki tunteitaan ja voimattomuuden kokemustaan. Hän kertoi sodan alkupuolella, ettei voinut ymmärtää toisen osapuolen ajatuksia, tuntemuksia tai aikomuksia.⁸⁷ Myöhemmin epätoivo syveni ja hän ilmaisi suoraan tekstissään, ettei tiedä eikä ymmärrä mitään.⁸⁸ Työmieheissä taas oli joulukuussa 1917 kirjoitus, jossa kirjoittajan oli hankalaa käsittää, kuinka väkivallalla voidaan päättää ratkoa asioita.⁸⁹

Tästä juontaa osittain juurensa tapa selittää sotaa taisteluna jotakin pimeää ja ulkopuolista pahaa vastaan. Venäläiset, joita kohtaan oli ennestään koettu epäluuloisuutta, tarjosivat vastauksen ulkoisen uhan roolille. Sama teema ei rajoittunut pelkästään valkoisen puolen lähdeaineistooni, vaan vastaavanlaista kaikupohjaa esiintyi punaisellakin puolella. Venäläisten vaikutus nähtiin pahana voimana, mikä kiihotti kansaa. Tästä juontui myös aikalaisen tapa puhua esimerkiksi ”kuohunta-aineesta”⁹⁰. Syyn sysääminen ulkopuolelle oli yksinkertaista ja helppoa, koska kansan kääntymisen itseään vastaan tuntui mahdottomalta. Toisin sanoen ulkopuolinen tekijä mahdollisti oman kansakunnan osuuden pienentämisen konfliktin osalta minimiin.⁹¹

Tällä oli selittävässä myös se, mistä valkoisten kielikuviin sodan aikana muodostui oma tapansa puhua punaisista termein, jotka implikoivat edellä mainittuja asioita. Vastaavia

⁸⁶ Alapuro 2017, 226–227.

⁸⁷ Aho 1918a, 24.

⁸⁸ Aho 1918a, 65.

⁸⁹ ”Turun tapausten käsittely eduskunnassa”. TM 23.12.1917.

⁹⁰ Ks. esim. Halonen 1923, 16. Wiik 1918, 85.

⁹¹ Alapuro 2017, 227.

termejä olivat esimerkiksi ”punaryssät”⁹², ”punaiset kardinaalit”⁹³, ”punastuminen”⁹⁴, ”ystävyyssiitto”⁹⁵, ”ystävätär”⁹⁶, ”venäläisen pistiminen alla oleminen”⁹⁷, ”tahdoton sotilas”⁹⁸ ja ”bolsevismin apostoli”⁹⁹.

Punaiset nähtiin myös harhaanjohdettuina, joko venäläisten tai omien johtajiensa puolesta. Tämä yhtälö mahdollistui kansanluonteella, joka oli juro ja epäluuloinen, mutta suututettuna ”pitelemätön”. Alapuron mukaan ajatuksen kaikupohja juonsi juurensa vuoden 1905 lakkoon. Osaltaan harhaanjohtaminen voitiin myös nähdä punaisten joukkojen keskuudessa olleena hämmennyksenä ja päättämättömyytenä.¹⁰⁰ Alapuro kuitenkin huomauttaa, että konfliktin selittäminen esimerkiksi pelkällä tyytymättömyydellä olisi kuitenkin liian tyypistävää.¹⁰¹

Åströmin ajattelutapa kuvasi hyvin sitä, kuinka edellä mainittua ajatusmallia ajettiin eteenpäin. Hänen tekstissään oli vaikutteita esimerkiksi ranskalaiselta sosiaalipsykologi Gustave Le Bonilta. Åström kirjoitti kuinka rauhallisista kansalaisista tuli ”raivoavia petoja”, jotka ”hävittivät ihmishenkiä” ja ”syöksivät koko kansan perikadon kuiluun.”¹⁰² Åströmin mielestä työväenliike oli saanut pohjansa ”vihan ja pelon tunteista”, mikä oli näkynyt työläisten käytöksessä, puheessa ja katseissa.¹⁰³ Åström myös totesi, että Suomessa ”joukkohulluus” oli julmempaa kuin muualla ja hän pohti, johtuiko tämä ”raakalaissaastutuksesta”.¹⁰⁴ Tällä viitattiin venäläiseen vaikutukseen. Avaan venäläisvihan teemaa sekä joukkopsykologisia selityksiä vielä lisää tutkimukseni toisessa luvussa.

1.2.2. Järkytys ja sovitteluntarve tunnepuheen selittäjinä

⁹² Aho 1919, 277.

⁹³ Aho 1919, 192.

⁹⁴ HS 22.11.1917.

⁹⁵ Åström 1918, 32.

⁹⁶ Aho 1918a, 8.

⁹⁷ Halonen 1923, 54.

⁹⁸ Halonen 1923, 90.

⁹⁹ Halonen 1923, 62.

¹⁰⁰ Alapuro 2017, 228–229.

¹⁰¹ Alapuro 2017, 231.

¹⁰² Åström 1918, 10.

¹⁰³ Åström 1918, 13–14.

¹⁰⁴ Åström 1918, 28.

Tyypillistä oli myös hämmennys, joka syntyi yksilön ristiriidasta sen välillä, kuinka aikalainen itse ajatteli läheisistään, ja miten julkisesti keskusteltiin. Tästä esimerkkinä Peltosen tutkimuksessa oli kirje, jonka sisko oli kirjoittanut veljelleen. Sisko kertoi kirjeessä, että ajatellessaan punakaartia, hän ajatteli veljeään ja tämän ystäviä. Sisko uskoi näin ollen, ettei kyseessä ollut ”mikään rakka sydämmetön ryöväriliiga”¹⁰⁵, sillä sellaiseen ”minun pojuni” ei ”nimeään kirjoittaisi”.¹⁰⁶

Ilmiön suhteen aineistossani oli hieman variaatiota. Halonen ja Wiik kirjoittivat tekstinsä ikään kuin kerratakseen mitä tapahtui, miksi ja mitä siitä pitäisi oppia. Tähän samaan kategoriaan osaksi valui Åströmin teksti, jonka pääpaino oli aiemmista eroten enemmän vastaamisessa miksi-kysymykseen. Ahon päiväkirja taas perustui paitsi ajankuvan taltioimiseen myös henkilökohtaisten tuntemuksien purkuun. Päiväkirjassa oli vahva yhteiskunnallinen ulottuvuus, mutta teksti rakentui lähtökohtaisesti kuitenkin päivän tapahtumien kertaamiseen. Näin ollen lähdeaineistoissani korostuivat myös eri asiat, joita haluttiin muistaa ja muistella.

Toisaalta ajan tunnepuhetta leimasi myös kaksijakoisuus. Monet halusivat tehdä tiettäväksi, että olivat kunnollisia kansalaisia ja näin ollen kumota esimerkiksi rosvojoukkopuheet. Peltosen tutkimuksessa tästä esimerkkinä oli isän viesti perheelleen, jossa hän toivoi, että hänet muistettaisiin ”väkivallan uhrina kuolleen kansalaisena”, joka oli ”kunnollinen” ja jolla oli ”puhdas omatunto”.¹⁰⁷

Sama teema toistui lähteissäni. Aho kirjoitti esimerkiksi rintamalle lähtevistä työmiehistä, joista osa oli ”huligaanityyppisiä ja raakoja naamoja, roikaleita ja retkuja” mutta osa oli myös ”kovin rehellisiä, kunnan työmiehiä, vanhempia perheenisiä.”¹⁰⁸ Työmieheessä oli tammikuussa 1918 kirjoitus, jossa kerrotaan työväen perineen porvareilta vanhat arvot, joita olivat rehellisyys ja kunniallisuus. Näitä työväki oli noudattanut, mutta porvareilta ne sen sijaan olivat hukkuneet. Porvarien taistelua tämän nojalla kuvattiin saastaisena.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Peltonen 2003, 28.

¹⁰⁶ Peltonen 2003, 28.

¹⁰⁷ Peltonen 2003, 41.

¹⁰⁸ Aho 1918b, 6.

¹⁰⁹ Worker, ”Vallankumous päivien mietteitä”. TM 30.1.1918.

Lisäksi saman vuoden maaliskuussa Työmieheissä oli kirjoitus, jossa kerrottiin, että Kansanvaltuuskunta ei ole minkään ”kapinaliikkeen tai rosvojoukon edustaja”.¹¹⁰

Tunnepuheen kannalta oli oleellista myös sovittelun tarve itsen, omien valintojen ja toisaalta sovinnon tekeminen itsen kanssa suhteessa toisiin. Tämä näkyi katumuksena ja jopa varoituksena Wiikin ja Halosen teksteissä. Wiik kirjoitti jo tekstinsä esipuheessa, että työväen tulevaisuuden kannalta oli tärkeää, että ”se tarkastelee omaa menneisyyttään ja koettaa siitä ottaa oppia”.¹¹¹ Halonen taas kirjoitti teoksensa loppupuolella, että hän oli työväen rinnalla ”surrut surujanne ja iloinnut niukkoja ilojanne”¹¹², jonka jälkeen hän esitti pohdintaa siitä, mitä saavutettiin vihalla ja väkivallalla. Halonen huomautti, että hänestä oli keskitytty liikaa ulkoisiin asioihin ihmisen kehittämisen sijaan. Halonen kirjoitti, että sisäinen parannustyö oli:

*Taistelua meissä itsessämme ilmeneviä raakuuden ilmiöitä, vihan, koston ja väkivaltaisuuden intohimoja vastaan.*¹¹³

Vastaavanlainen tilintekeminen ei ole ollut pelkästään punaisten taakkana, vaan esimerkiksi Ahon tekstissä esiintyi samanlaista pohdintaa. Hän pohti jo sodan alkuvaiheiden jälkeen omaa suhtautumistaan seuraavasti:

*Enhän ole suoranaisesti >>riistänyt>>, mutta kai olen toisten työn tuloksista saanut ja pitänyt enemmän, kuin mitä olisin välttämättä tarvinnut.*¹¹⁴

Åströmin tekstistä oli hankalampaa havaita vastaavaa, joten asia linkittyi osittain aiemmin käsiteltyyn yksilön kokemukseen, joka muodosti tavan ymmärtää ja hahmottaa maailmaa. Koska aikalainenkin jäseni kokemaansa kielellisesti ja tunnepuhe viesti siitä sekä suoraan että epäsuorasti, Åströmin tapa hahmottaa koettua maailmaa erosi tältä osin Ahon, Wiikin ja Halosen tavasta. Ainakin itsereflektion osalta.

¹¹⁰ Manner, Tokoi, Sirola, ”Kansanvaltuuskunnan sähkösanoma kaikille”. TM 12.3.1918.

¹¹¹ Wiik, 1919, 3.

¹¹² Halonen 1923, 93.

¹¹³ Halonen 1923, 97.

¹¹⁴ Aho 1918a, 108.

Peltonen nostaa tutkimuksessaan esille pakon edessä tunnustamisen. Tunnustuksessa, jota hän hyödynsi, oli käytetty vastaavia kielikuvia. Punakaartissa toimimisesta käytettiin nimitystä ”harhaoppi”, sekä ”ryöviöllinen ajatuskanta”. Tämä ”häpeätahra” oli asia, jota ei voitu ”sovittaa tahi korjata”. Punakaartin terroriteot ilmaistiin ”joukkojulmurimurhina”, jotka oli tehty ”alhaisen vietin raakalaistuloksena”. Lopuksi armoa anottiin ”luottaen jalomielisyyteenne, jota meissä ei ollut”.¹¹⁵

Vastaavat kielelliset ilmaisut olivat hyvin lähellä Åströmin käyttämiä kuvauksia. Tekstissään hän toi ilmi ajatuksen, jonka mukaan punaiset olivat kehitysasteellisesti alhaisempia, ”joukkopsykoosissa riehuvia huligaaneja”, joiden käsityksen taso oli ”eläimellinen”. Åström esimerkiksi tilitti jo heti teoksensa alkuun, että punaiset ”rosvosivat, ryöstivät, pauhasivat kokouksissaan, hävittivät järjestysvallan, vangitsivat syyttömiä --- murhasivat rauhallisia ihmisiä”¹¹⁶. Åström myös kirjoitti työväen kehityksen siveellisen tason olleen alempi, kuin miksi sitä oli aiemmin luultu.¹¹⁷ Kaiken kaikkiaan hänen tekstissään korostui ajatus punaisten alhaisesta ja saastuneesta mielenmaailmasta, joka oli ajanut työväen joukkohulluuteen.

Vastaavanlainen retoriikka oli liitoksissa 1900-luvun yleisempään psykologiseen ilmiöön, jota hyödynnettiin etenkin ylemmän luokan esittämissä luonnehdinnoissa. Ajatussuunnan isäksi voi luonnehtia aiemmin mainittua ranskalaista Gustave Le Bonia, jonka teoksella *Joukkopsykologia* (1912), oli suuri vaikutus Suomessa niin ylemmän luokan ruotsin- kuin suomenkielisiin kirjoittajiin. Ilmiön kantava pääajatus oli, että jotkut ihmiset olivat herkempiä *suggestiolle*, eli ulkoisille psykologisille vaikutuksille, jolloin heidät oli helpompi saada toimimaan joukkona suggestion alaisena halutulla tavalla.¹¹⁸

Vastaavat kielelliset ilmaisut tuntuivat olleen usein kytköksissä juuri samansuuntaiseen ajatuskantaan, eli toisin sanoen mukautumiseen valkoisen puolen tunneilmaisuihin. Åströmin sanavalinnoissa korostui myös toisen osapuolen alaspäin painaminen ja oman oikeutuksen kokemus. Tämä osittain liittyi sekä uhrikokemuksesta kumpuavaan

¹¹⁵ Peltonen 2003, 50–51.

¹¹⁶ Åström 1918, 9.

¹¹⁷ Åström 1918, 35.

¹¹⁸ Pietikäinen 2022, 29, 31, 32.

loukkaantumiseen ja vihaan että tarpeeseen saada mielettömyydelle syy. Åströmin elämäkerrasta löytyisi varmasti myös muita ilmiötä selittäviä aspekteja.

Aholta vastaavia ilmaisuja ilmeni etenkin sodan aluksi, mutta konfliktin loppua kohden ajatuskannassa tapahtuneen muutoksen myötä myös kielelliset ilmaisut lievittyivät. Sodan alkuvaiheilla Aho esimerkiksi kirjoitti sattuneesta tapauksesta, jossa vanha kenraali oli ampunut asuntonsa ikkunasta punaisia. Aho kuvaili kenraalin todennäköisesti tunteneen mielihyvää ampuessaan ”saastaisia elukoita”. Lopuksi kenraali oli ampunut itsensä, koska ”halusi kuolla vertaisensa käden kautta”. Ahosta hänen ”loppunsa oli komea”.¹¹⁹

Helmikuussa 1918 Ahon kirjoituksessa alkoi ilmetä enemmän kuvauksia inhimillisyydestä. Aho kirjoitti esimerkiksi, että hän antoi vastapuolen purkaa tunteitaan, koska ne olivat inhimillisiä. Hän totesi silti, että sääli ja ymmärrys olivat hetkellisiä tunteita hänelle.¹²⁰ Aho esitti kuitenkin jo samaan aikaan pohdintaa, jossa korostui, ettei monikaan varmasti käynyt itsereflektiota itsensä kanssa tapahtumista. Aho kirjoitti pelkäävänsä, että kostosta tulee ”siveellinen velvollisuus”.¹²¹ Kun tätä vertasi esimerkiksi Ahon huhtikuussa tekemään tilitykseen nälänhädästä ja punaisten huonosta tilanteesta, ero oli huomattava. Aho kirjoitti edellä mainitun yhteydessä suoraan, että jokaisella ihmisellä oli oikeus apuun, eikä nälkään näännyttäminen tai teloittaminen kostoksi vienyt asioita eteenpäin.¹²²

Uskon ilmiön osaksi selittyvän tunneyhteisöjen limittymisen kautta, koska Aho vietti sisällissodan ajan Helsingissä, jossa hän toistuvasti kohtasi vastapuolen edustajia ja kävi heidän kanssaan selkeästi myös itselleen merkityksellisiä keskusteluja¹²³. Nämä hetket vaikuttivat tunneilmaisujen käyttöön, koska keskustelut muuttivat Ahon kokemusmaailmaa. Ahon kielellisten ilmaisujen muutos oli sinällään poikkeavaa ajassaan, koska sodan loppua kohden yleinen tunnenormisto ja retoriikka muuttuivat kohti valkoisten ylläpitämää tunnevaltaa.

¹¹⁹ Aho 1918a, 98–99.

¹²⁰ Aho 1918b, 128.

¹²¹ Aho 1918b, 113–114.

¹²² Aho 1919, 257, 259, 260.

¹²³ ks. esim. Aho 1918a, 20, 84–85.

Kirjoittajien tietoisuuteen vaikuttivat ajan teemat, joilla yritettiin selittää vastapuolen kauheuksia. Samaa tematiikkaa hyödynnettiin paitsi sisällissodan aikana, myös sen jälkeen. Peltosen esittämän ”pakon edessä” tunnustamisen logiikan kautta voidaan havaita, kuinka tunnenormisto muuttui tunnepuheessa verraten sodan aikaan ja aikaan sen jälkeen, jolloin voittajien kirjoittamat näkemykset dominoivat muita tekstejä.

Valkoisen retoriikan omaksumisen pystyi havaitsemaan etenkin Halosen tekstistä. Tekstissä tunnuttiin haluttavan ikään kuin oman tunneyhteisön huonouksia korostamalla korjata ja puhdistaa oma omatunto ja tehdä sovitus siitä, että oli edustanut jotakin sellaista, mikä koettiin yleisesti paheksuttavaksi. Tässä tapahtui myös osittain tunneyhteisön limittyminen, koska vallitseva näkökulma vaikutti keskeisesti siihen, mitä ”jäljelle jääneet” saivat tuntea. Halonen kirjoitti jo tekstinsä saatesanoissa:

*Siveellisen maailmankäsityksen mukaan seuraa itsekullekin palkkio tai rangaistus teoistaan.*¹²⁴

Tästä Halonen jatkoi kirjoituksessaan, että hän oli itsekin saanut rangaistuksen, joka oli saanut hänet ajattelemaan aiempaa elämää. Halonen totesi, että tuohon elämään oli liittynyt paljon ”erheellistä ja paha”, joiden seurauksena hän sai aiheellisen rangaistuksen. Halonen kertoi aikovansa ottaa esille tekstissään työväen vastaavat teot, joista nyt ”katkeraa satoa” niitettiin. Se, saisiko työväki ”katkeran kalkin” pois itsestään, riippui hänen mukaansa heidän omasta omatunnostaan.¹²⁵

Ilmaisu ”sai ansaitun rangaistuksen”, on Peltosen mukaan voittajaosapuolelle tyypillistä retoriikkaa. Peltonen päätteli omassa tutkimuksessaan tästä voivan tulla lopputulokseen, jonka mukaan pakonedessä tapahtuneiden tunnustusten funktio on ollut oikeuttaa kuolemantuomio tuomitun itsensä tunnustamana.¹²⁶ Samanlaisen kielellisen ilmaisun voisi ajatella oikeuttaneen myös vastapuolen puhumaan samalla tavalla. Koska toista osapuolta edustava henkilö myöntyi käyttämään tiettyjä ilmaisuja, vapautti se ikään kuin myös vastakkaisen osapuolen käyttämään samoja termejä. Toisaalta vastaavalla tunnepuheella voitiin myös toisintaa hallitsevan tunneyhteisön kokemia tunteita ja

¹²⁴ Halonen 1923, 5.

¹²⁵ Halonen 1923, 5–6.

¹²⁶ Peltonen 2003, 52.

vakiinnuttaa ne osaksi käytettyä kieltä. Näin ollen toisinnuksesta tuli myös tunnevallan väline.

1.3. Tunnepuhe turvattomuuden sanoittajana

*Haukkokoot kunhan eivät hirtä.*¹²⁷

Halosen kirjoittama toteamus avasi yhden tutkimukseni keskeisimmistä teemoista. Turvattomuuden tunne oli omiaan lisäämään epäselvyyttä siitä, kenen vastuulla turvallisuus oli. Vuoden 1917 ajan poliisivoimia ei käytännössä ollut ja toisaalta poliisitoimien järjestäminen uudelleen saman vuoden aikana hämärsi valtion ja työväenliikkeen rajaa. Lisäksi erimielisyydet lisääntyivät, koska paikallinen miliisi, joka koettiin aluksi porvariensa keskuudessa välttämättömäksi muuttuneiden olojen järjestäjäksi, tuntui porvareista kevään kuluessa turhalta. Porvarit vaativat paluuta entiseen järjestykseen ja vaativat miliisien lakkauttamista sekä niiden tilalle poliisimestareita. Sosiaalidemokraatit olivat haluttomia hajottamaan paikallismiliisejä, koska näistä oli muodostunut väline painostaa valtiovaltaa.¹²⁸

Poliisien erottaminen ja valtiovallan turvallisuuden päätyminen sosiaalidemokraattien vastuulle loi porvareille ongelman. Poliisi oli ollut ainoa laillinen voima, joka takasi konfliktitilanteissa yksilönoikeudet, mukaan lukien etenkin omistusoikeuden. Koska työväki oli järjestäytynyt tehokkaasti ja esiintynyt aiempaa uhmakkaammin, porvarit kokivat ahdistusta. Porvarit eivät uskoneet, että mahdollisissa ristiriitatilanteissa paikallinen miliisi toimisi puolueettomasti. Tilanteesta teki vielä epäselvemmän se, että porvaristo käytti valtaa paikallisesti, koska uutta kunnallislakia ei vielä ollut hyväksytty. Näin ollen tapahtumien seurauksena alkoi järjestäytyminen yksityisellä taholla.¹²⁹

Lähestyvän kuoleman hetkellä ihmiselle tulee tarve hyvästellä läheiset. Usein kokonaiset elämänsä sivuutetaan nopeilla lauseilla ja fokus keskittyy käsillä olevaan hetkeen

¹²⁷ Halonen 1923, 38.

¹²⁸ Alapuro 2017, 173, 174, 175.

¹²⁹ Alapuro 2017, 178, 179.

sekä tunteisiin. Peltonen selittää tutkimuksessaan ilmiötä sillä, että muille kertominen tuo järjestystä kaaokseen. Tapahtuma saadaan ikään kuin jälkikäteen hallintaan.¹³⁰ Samaa retoriikkaa ilmeni aineistossani sellaisen tunnepuheen osalta, joka ilmenisi turvattomuutta.

Aineistooni liittyivät aikalaisten osalta luonnollisesti kuolemanpelko sekä turvattomuuden kokemukset. Näiden teemojen suhteen tunnepuheella oli aivan oma tarkoituksensa. Aikalaisen kokema inhimillinen ahdistus loi tarpeen sanallistaa tunne. Tämä oli yksi tutkimukseni teemoista, joissa tunnepuhe muodostui kollektiivisesti täyttämään täysin samoja tarkoitusperiä henkilöstä tai aatteesta riippumatta. Näissä yhteyksissä kielelliset ilmaisut liittyvät melko yksiselitteisesti kirjoittajan kokemuksiin tunteisiin ja osittain varmasti myös tarpeeseen rauhoitella ja järjeistää omia kokemuksia.

Peltosen mukaan vuodelta 1918 ovat peräisin sanonnat ”nappi otsaan”, ”sai leipäkortin” ja ”vietiin mäkeen”. Hänen huomauttaa, että sota on aina poikkeava tilanne, joka rikkoo vallitsevat moraal säännöt. Sisällissota kokonaisuudessaan ei näin ollen vienyt henkiä vain taisteluiden tai väkivaltaisuuksien kautta, vaan kuolemaan johtivat myös nälkä, taudit ja lailliset sekä laittomat kenttäoikeudet.¹³¹ Sekä punaisten että valkoisten kenttäoikeuksilla oli samaa päämäärä: toisen osapuolen lamauttaminen ja vallan ottaminen itselle vallatulla alueella.¹³²

Aikalaisella oli syytä kokea turvattomuutta. Yleinen tapahtumien kehitys oli tuonut väkivallan osaksi arkea. Suojeluskuntalaisten yhdistettyä voimansa keväällä 1918 alkoivat dosentti Marko Tikan mukaan ”rauhottamistoimet”. Toimien yhteydessä suorittajien tuli toimia paitsi järjestelmällisesti, myös ankarasti ja unohtaa omat henkilökohtaiset kytköksensä. Tässä osaltaan auttoi propaganda, jonka kielikuvissa keskityttiin punaisten harjoittamaan väkivaltaan yksityiskohtaisesti. Lisäksi Mannerheim antoi saman vuoden helmikuun lopulla valkoisille joukoilleen käskyn, jonka mukaan punakaartilaisia sai ”ampua paikalla”, jos näiden havaittiin tekevän jotakin suojeluskunnille epäedullista.¹³³

¹³⁰ Peltonen 2003, 60–62.

¹³¹ Peltonen 2003, 66.

¹³² Tikka 2004, 113.

¹³³ Tikka 2004, 133, 134, 135.

Lisäksi yleinen mielipide rankaisutoimista valkoisella puolella perustui ajatukseen, että niitä suorittivat ”hallituksen joukot”, joka teki toiminnasta ”laillista ja oikeutettua”. Joukkojen toimintaan vaikuttivat yhtä aikaa sekä omat henkilökohtaiset kokemukset että sotilashallinnon ohjeet, jotka kehottivat ankaruuteen.¹³⁴ Punaisella puolella terrori nähtiin Tikan mukaan aiemmin luonteeltaan enemmän subjektiivisena. Suurin osa terrorista kuitenkin kulki päällystön tekemien ratkaisujen alla. Näin ollen Tikka huomauttaa, että noin kolmasosa terrorista olisi sotatilanteeseen tai ideologiaan perustuvaa ja suunnitelmallista. Tikka esittää tähän jatkumona, että terrori oli tapa ilmaista vallan siirtyneen punaisille. Tällöin ristiriitaa ei sinällään ollut väkivallan suhteen, vaan enemmän siinä missä ja milloin sitä sai käyttää.¹³⁵

Myös vainajien kohtelu ja väkivaltaiset kuolemat tuovat esille polarisaation, joka tarjoaa näkökulmia muistamiseen ja unohtamiseen sekä muistelukerrontaan itsessään. Peltosen mukaan muistelukerrontaa muokkaa *muistojen rintama*, joka koostuu kokemuksista ja siitä mitä on seurannut kokemusten jälkeen. Varsinkin sisällissotaa käsiteltäessä edellä mainittu on konkreettisesti hyvin kahtiajakautunut. Vaikka muisti itsessään on arvosisällöllistä ja valikoivaa, ihmisen oma kokemus vaikuttaa pitkälti siihen minkälaiseksi muistot lopulta muodostuvat. Peltosen mukaan vaikenemisen taustalla oli usein järjen ja ristiriitaisten tunteiden kompromissi, joka sujuvoitti kokijan arkielämää. Toisaalta muistot saattoivat muokkautua myös suojelemaan ihmisen todellisuutta.¹³⁶

Aho kirjoitti huhtikuun 7. päivänä merkinnän, jossa hän käsitteli kohtaamaansa hautajaissaattoa. Hän kirjoitti, että punaisista eivät tuntuneet kuolleen pelkästään saatettavat vaan myös saattajat. Hänestä punaisista puuttui uhmakkuus ja ryhti. Aho kirjoitti punaisien näyttävän tuomituilta, joiden tuomio odotti saapumistaan. Aho kohtasi seuratessaan saattuetta vanhan tuttavansa, opettajan, jonka kanssa he olivat pohtineet, oliko punaisten onnettomuus seurausta ”liiasta vai liian vähästä kansanvalistuksesta”. Lopuksi Aho vielä pohti, että olisi halunnut sanoa saattueelle vallitsevasta ajasta

¹³⁴ Tikka 2004, 147, 148.

¹³⁵ Tikka 2004, 112, 113.

¹³⁶ Peltonen 2003, 10.

muutaman sanan, mutta totesi, ettei ehkä osaisi ja vaikka osaisi, saisi todennäköisesti vain ”kuulan otsaansa”.¹³⁷

Aikalaisen arkea varjostivat lisäksi kotietsinnät sekä pidätykset. Tämä korostui etenkin Helsingissä, jossa punakaartilaiset etsivät öisin valkokaartilaisia, porvareita ja tehtaanjohtajia. Kaupungissa myös juorut ja huhupuheet loivat osaltaan pelon ilmapiiriä, koska varmaa tietoa tilanteesta oli hankalaa saada. Sodan aikana ei ilmestynyt virallisesti kuin kaksi työväenlehteä, *Työmies* ja *Kansanvaltuuskunnan tiedonantaja*. Salassa kuitenkin painettiin porvaristaustaista *Vapaa Sana*-lehteä. Ulkomaiden uutisia aikalaiset lukivat venäläisistä lehdistä. Turvattomuutta tiedonpuutteen osalta lisäsi Helsingissä yksityispuheluiden estäminen maaliskuun lopulla. Lisäksi kaupungissa ammuskeltiin kaduilla ja räjäytettiin paikkoja, jotka loivat itsessään tapahtumina turvattomuutta.¹³⁸

Näistä tapahtumista Ahon päiväkirjassa oli konkreettisesti useampia otteita. Aho kirjoitti esimerkiksi sodan alkuvaiheilla omana merkintänään autoista, jotka kaahailivat pitkin katuja. Aho ilmaisi samassa yhteydessä epäilyksensä kaikkia liikkuvia autoja kohtaan.¹³⁹ Kotietsinnöistä Aho kirjoitti useampia merkintöjä. Niiden yhteydessä korostui ahdistuneisuus tilanteiden arvaamattomuudesta sekä väkivallan pelko.¹⁴⁰ Aho epäili myös jo tammikuun lopuksi, että hänen kotipuhelintaan kuunneltiin, sillä hänen soittamansa puhelu oli mennyt yllättäen katki. Pari päivää myöhemmin hän ilmaisi, että tietoja oli kerättävä ”mies mieheltä”, koska puhelimeen ei voinut enää luottaa.¹⁴¹ Myös Wiik kuvaili tekstissään kotietsintöjä, joiden yhteydessä hän mainitsi, ettei ihmettele, jos porvareille niistä ”alkoi mitta tulla täyteen”.¹⁴²

Sodan molemmilla osapuolilla esiintyi paljon kuvauksia ja merkintöjä, joista paljastuu kuoleman ja väkivallan läsnäoloon liittyvä ahdistuneisuus. Ristiriita tuntui usein muotoutuvan kirjoittajan ollessa eri puolilla uhrin kanssa, jolloin aatteellisista eroista huolimatta, oikeutuksen näkeminen tapahtumille oli haastavaa. Ilmiö tulee lähelle Peltosen pohdintaa siitä, kuinka kuoleman tradition merkitys ja sen kautta elämän

¹³⁷ Aho 1919, 158, 159.

¹³⁸ Nyström 2013, 249, 250, 251.

¹³⁹ Aho 1918a, 53–54.

¹⁴⁰ Ks. esim. Aho 1918a, 116, 135, 181, Aho 1918b, 63–64, Aho 1919, 5–6, 204.

¹⁴¹ Aho 1918a, 27, 66–67.

¹⁴² Wiik 1919, 87.

järkeistäminen olivat yhteisölle tärkeitä. Tämä traditio usein katkesi kriisitilanteiden aikana. Kuoleman käsittely julkisesti muuttui, varsinkin punaisten osalta, konfliktin loppupuolella, mikä esti julkista suremista. On loogista, että kuoleman ja väkivallan oikeuttaminen ontui tilanteessa, jossa ei pystytty luomaan oikeutettua syytä tapahtumien kululle.

Helsingin Sanomissa selkeä muutos myös turvallisuuden kokemuksessa tapahtui vuoden 1917 lopulla, jolloin alettiin kirjoittaa aktiivisemmin levottomuuksista ja murhista. Tällöin alkoi esiintymään seuraavia kielikuvia: ”ryöstöteko”¹⁴³, ”törkeä murha”¹⁴⁴ ja ”kamala verityö”¹⁴⁵. Esimerkiksi myös hakusana ”murha” tuotti huomattavasti enemmän osumia kuin vuoden alussa. Vuoden 1918 puolelle mentäessä hakusana tuotti osumia melkein koko vuodelta. Samanlainen kehitys oli myös hakusanalla ”turvattomuus”.

Helsingin Sanomissa oli vuoden 1917 syyskuun alussa kirjoitus, jossa pohdittiin tulevia vaaleja. Kirjoituksessa ilmaistiin, että kansan oli vastattava siihen, miten sisäiset olot maassa järjestettiin. Pelkona oli, että jouduttiin ”sekasorron ja turvattomuuden tilaan”, jossa ”kansalaisten henki, ruumiillinen koskemattomuus ja omaisuus” jätettäisiin ”metelöitsijän” ja ”huligaanien” varaan.¹⁴⁶

Helsingin Sanomissa alkoi myös vuodenvaihteen jälkeen esiintyä melko yksityiskohtaisia väkivallan kuvauksia. Esimerkiksi sodan loputtua toukokuulta oli artikkeli, jossa kirjoitettiin yksityiskohtaisesti Haminassa tapahtuneista punaisten väkivaltaisuuksista. Kirjoituksessa kirjoitettiin muun muassa ”murhan ja räjäyttämisen himosta”, ”syyttömien, aseettomien vankien” kidutuksesta ja ”tuhon omaksi” joutumisesta. Lisäksi mainittiin, että punaiset olivat nauttineet haminalaisten kidutuksesta ja jos tällaiselle ei saataisi pikaista loppua, joutuisi yhteiskunta huonoon tilaan. Punaisista kirjoitettiin lisäksi ”inhimillisyytensä ja ihmisarvonsa” kadottaneina.¹⁴⁷

Työmieheissä kehityskulku hakusanojen suhteen tuntui melko yhteneväiseltä, samoin kuin kielelliset ilmaisut tapahtumista kerrottaessa. Vuoden 1917 syyskuun lopulla

¹⁴³ ”Kirje Helsingistä”. HS 30.12.1917.

¹⁴⁴ ”Törkeä murha Luopioisissa”. HS 6.11.1917.

¹⁴⁵ ”Maaseudulta”. HS 17.10.1917.

¹⁴⁶ ”Missä tunnusmerkeissä vaaleihin”. HS 1.9.1917.

¹⁴⁷ ”Maaseudulta”. HS 11.5.1918.

lehdessä oli artikkeli, jossa kerrottiin Malmin alueen Helsingissä muuttuneen levottomaksi. Syyksi esitettiin vallityöläisiä, koska ”väkivallantyöt” eivät kuuluneet työväen menettelytapoihin. Artikkelissa kerrottiin myös valkokaartilaisten ”rohkaisuryypyn” voimin ”kuohuttaneen malttamattomampia aineksia”. Lisäksi kirjoitettiin ”lahtarikaartilaisten tappohommista” sekä ”huseerauksesta juovuksissa”. Jutussa todettiin, että rauhallisuuden säilyttämiseksi porvariston tulisi ”riisua aseet omilta huligaaneilta” eikä ”päästää näitä yöllisille retkille mellastamaan”.¹⁴⁸

Huomioitavaa oli, että esimerkiksi hakusana ”turvattomuus” ei tuottanut Työmiehestä vuodelta 1918 kuin muutaman osuman. Kuitenkin sana ”murha” tuotti edelleen hyvin osumia. Tässä tapahtunutta muutosta saattoi selittää lehden siirtyminen uutisoimaan enemmän sodan tapahtumista ja keskittyminen vastineiden kirjoittamiseen porvarislehtien jutuille niin kauan kuin lehtiä ilmestyi.

Ahon päiväkirjassa oli useita otteita turvattomuudesta. Turvattomuus oli kaiken kaikkiaan Aholle moninainen kokemus, johon vaikuttivat paitsi ympärillä tapahtuneet asiat, myös tiedon puute ja loukussa olemisen tunne. Aho kirjoitti esimerkiksi:

*Tekisi mieli mennä käyskentelemään ennen maatapanaa. Mutta jos menisin, minut luultavasti vangittaisiin tai ammuttaisiin. Aika aikaa kutakin.*¹⁴⁹

Lisäksi hän kirjoitti myös väkivallan kohdentumisista niihin, joilla ei ulkoisesti ollut syytä saada sitä osakseen.

*Niitä ammutaan kuin kulkukoiria, rauhallisia miehiä, joilla ei ole muuta syytä, kuin että ovat kuuluneet suojeluskuntaan.*¹⁵⁰

Aho kirjoitti myös tapahtumista tuttavaperheen luona. Rouva oli saanut puhelun, jossa ilmoitettiin hänen sukulaisensa joutuneen vangituiksi. Aho kuvasi rouvan kärsimystä ja totesi, että oli aiheellinen pelko, että sukulainen tapetaan.¹⁵¹

¹⁴⁸ ”Malmin tapahtumat”. TM 26.9.1917.

¹⁴⁹ Aho 1918a, 65.

¹⁵⁰ Aho 1918a, 149.

¹⁵¹ Aho 1919, 51.

Lisäksi Aho kirjoitti kuvauksen siitä, kuinka myös kuolema otettiin porvarispiireissä vastaan rauhassa. Aho kirjoitti, että vastaavia kertomuksia kerrottiin piireissä ”lystimäisesti tai välinpitämättömästi”. Osa oli hänen mukaansa myös tarjonnut kotietsijöille tupakkaa ja kahvia ja antanut ampua sitten itsensä. Aho pohti tämän jälkeen, että ajasta jää kirjailijoille paljon kirjoitettavaa. Itse hän ei uskonut pystyvänsä kirjoittamaan ajasta mitään ylevää, koska ”veli veljeä vastaan taistelee” ja se oli ”veli, joka veljen tuhoaa”.¹⁵² Aho kirjoitti sodan loppupuolella, että *Vapaa Sana*-lehti oli kehottanut iltaisin noudattamaan varovaisuutta ja sulkemaan ovet huolellisesti. Lisäksi Aho huomautti, että naistenkin kimppuun käytiin.¹⁵³

Myös Halosella oli mainintoja turvattomuuden tunteesta. Halonen kirjoitti sisällissodan alkuvaiheista, jolloin puoluekokouksissa esiintyi levottomuuksia. Asioissa edettiin niinkin pitkälle, että maltillisempia puolueenjäseniä uhkailtiin pahoinpitelyillä ja jopa kuolemalla. Halonen mainitsi joutuneensa itsekin melkein pahoinpidellyksi. Asiaa kootessaan hän totesi, että vastaava toiminta avasi Suomen työväelle kuljettavaksi ”hervittävän raskaan ja kärsimysrikkaan Golgatan-tien”.¹⁵⁴

Wiik kirjoitti, että vuoden 1917 puoluekokouksissa alettiin suosia radikaalimpia puheita. Näille puheille annettiin hänen mukaansa ”myrskyisät suosionosoitukset”. Jos joku yritti järjeistää tilannetta, Wiikin mukaan häntä kohti ”käännettiin ase”.¹⁵⁵ Suurlakon Wiik myös kirjoitti tapahtuneen ”mielettömine hervittävine murhineen”.¹⁵⁶ Muutoin tekstissä oli vähemmän turvattomuuteen viittavia merkintöjä.

Kaiken kaikkiaan tunnepuhe auttoi aikalaista sovittamaan väkivaltaisuuDET, jotka tapahtuivat hänelle ja hänen ympärillään, osaksi omaa kokemusmaailmaansa. Tunnepuhe näin ollen teki näkyväksi turvattomuuden, ahdistuksen ja pelon kokemukset. Vaikka aineistossani esiintyi melko paljon turvattomuudesta kertovaa tunnepuhetta, olen Peltosen kanssa samaa mieltä siitä, että teema on varmasti sellainen, johon liittyy vahvasti

¹⁵² Aho 1918b, 64, 65.

¹⁵³ Aho 1919, 10, 11.

¹⁵⁴ Halonen 1923, 57.

¹⁵⁵ Wiik 1919, 60

¹⁵⁶ Wiik 1919, 63.

vaikenemisen muistokulttuuri. Kaikille tuskin oli helppoa sanoittaa tai tuoda ilmi kokemiaan epäinhimillisyyksiä.

2. Sisällissota ja vihapuhe

Tutkimukseni toisen luvun pääpaino siirtyy vastakkainasetteluun. Tarkastelun keskiöön nousevat vastakkainasetteluun liittyvät kielelliset ilmaisut sekä esimerkiksi agitaatiossa käytetyt retoriset keinot. Keskityn ilmiöihin, jotka ovat tukeneet kummallakin puolella vastakkainasettelun syntyä, ylläpitoa ja muutosta. Lisäksi huomioin vihapuheen rakentumisen ja siihen liittyneet tekijät. Vastaan luvussa toiseen päätutkimuskysymykseeni koskien vastakkainasettelun luontia kielen ja kielteisen tunnepuheen kautta. Lisäksi käsittelen alakysymyksiä, jotka liittyivät psykologisiin selityksiin osana tunnepuhetta sekä tarkastelen, kuinka käytetty retoriikka muuttui vihapuheeksi.

Lähteissäni esiintyi molemmin puolin tiettyjä termejä ja ilmauksia, joilla haluttiin kuvata omaa ryhmää ja toisia termejä, joita käytettiin toisesta osapuolesta. Näin ollen ensimmäisessä luvussa käsiteltyjen syiden pohjalta oli helpompi ymmärtää, minkälaisen pohjan päälle vihapuheen elementit rakentuivat ja toisaalta myös miksi ne toimivat niin voimakkaina vaikuttimina aikalaisille. Nämä seikat kumuloituivat etenkin agitaation osalta.

Perkon mukaan sisällissodassa tavoitteena ei ollut maan rajojen muuttaminen, vaan valtion sisäinen valta. Tarkoituksena sekä valkoisilla että punaisilla oli muokata valtarakennetta omalle ryhmälle edullisempaan suuntaan. Lisäksi kumpikin vallasta kamppailut osapuoli halusi uuden valtarakenteen jäävän pysyväksi. Näin ollen Perkon mukaan yleisin syy, miksi sisällissodassa kumpikin osapuoli oli toisilleen erityisen julma, liittyi edellä mainittuun. Jos toisesta osapuolesta jäi jäljelle edes jokin ryhmittymä, oli mahdollista, että tulevaisuudessa siitä muodostuisi vaara tai vähintään uhka. Toisin sanoen vallan tavoittelu ja puolustus sekä näistä yhdessä muodostuva kostonkierre osaltaan selittivät sisällissodan brutaaliutta.¹⁵⁷

Siltala erittelee tutkimuksessaan hyvin suhtautumista, joka alkoi sisällissodan jälkeen ja jatkuu jopa nykyajan historiankirjoitukseen. Hän erittelee ihmisryhmiä, joiden funktio oli

¹⁵⁷ Perko 2022, 29, 32.

sotaa ajatellen erilainen. Esimerkiksi talollisilla, opettajilla ja papeilla tuntui olleen selkeämpi aatteellinen kanta. Siltala katsoo, että esimerkiksi nuoret liikemiehet ja lääkärit olivat edellisiin verraten irrallisempia jäseniä ryhmässään. Työväenjärjestöt taas nostivat johtajistoon ihmisiä, joilla oli paikkoihin heikommat siteet ja tätä kautta helpompi olla käytökseltään ankarampia. Tästä Siltalan mukaan nousee oikeistososiaalinen tulkinta sodalle, jonka mukaan puolueessa valtaan pääsivät ”seikkailijat ja vastaliittyneet”.¹⁵⁸ Siltalan selitys toisin sanoen sisällissodan julmuudelle oli ihmisten kokema juurettomuus, joka johti kaaokseen ja julmuuteen.

Perko ja Siltala nostavat molemmat hieman eri syyt selittäviksi tekijöiksi sisällissodan aikana tapahtuneille raakuuksille. Aineistoni perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että myös ajan tunnevalta, tunnepuhe, yleiset kieli-ilmaisut ja niiden kanssa yhtä aikaa esiintyneet tunteet vaikuttivat vastakkainasettelun muodostumiseen, ylläpitoon ja toisaalta myös sen muuttumiseen. Tämä kokonaisuus osaltaan johti vihan tunteen voimistumiseen molemmin puolin sekä ajatuksien kärjistymiseksi tekoihin.

Tunnepuheessa ilmenneet kielikuvat ja ilmaukset saivat etenkin sisällissodan aikana vihapuheelle tyypillisiä muotoja ja päämääriä. Muutokseen vaikutti ajan ilmapiiri, jossa korostui vallan hakeminen ja siihen pyrkiminen. Sisällissodan alkupuolella tunnevalta ei varsinaisesti kollektiivisesti kuulunut kummallekaan osapuolelle. Sekä punaiset että valkoiset omine tunnenormistoineen ylläpitivät ja toisinsivat omaa tapaansa puhua vastapuolesta. Asetelma loi tietynlaista kielteistä tunnepuhetta sekä vihapuhetta. Tilanne muuttui sodan loppupuolella siirryttäessä kohti valkoista tunnevaltaa.

2.1. ”On tyydytys ilkkuakin, kun ei voi muuta” – valkoisten vihapuhe

Lainauksessa Aho kuvaili suhdettaan negatiivissävytteiseen puheeseen, jota ajankuvassa punaisista esiintyi.¹⁵⁹ Vuorinen nostaa johdannossaan esille, että historiassa aggressiivinen vihapuhe osuu usein aikaikkunoihin, joissa taloudellisen tai sosiaalisen kehityksen tuloksena yhteiskunnalliset olosuhteet muuttuvat äkisti. Yleensä näihin periodeihin liittyy nousevan ryhmän astuminen aiemmin valtaa pitäneen ryhmän

¹⁵⁸ Siltala 2009, 10.

¹⁵⁹ Aho 1918a, 71.

sosiaaliseen tilaan. Pahimmillaan vastaavassa tilanteessa ajaudutaan pisteeseen, jossa siirrytään vihapuheista vihatkoihin. Tilanteen kärjistymistä Vuorisen mukaan selittää ideologisesti ajatus poliittisesta itsestä ja toisesta, joita ei voi olla olemassa ilman käsitystä vihollisesta. Poliittisen ryhmän syntyyn liittyy toisin sanoen aina ajatus vastustajasta.¹⁶⁰

Vuorinen avaa aihetta lisää. Poliittisen ryhmän saatua rajattua itselleen vastustajan, ryhmä voi määritellä oman keskinäisen sijaintinsa toiseen osapuoleen nähden. Tällä Vuorisen mukaan on merkittävä vaikutus viholliskuvan lisäksi vihapuheen sisältöön. Valtioiden välisissä konflikteissa retoriikkaan haetaan sisältöä usein maantieteellisestä sijainnista, mutta valtion sisäisessä ristiriitatilanteessa korostuvat toiset aspektit. Vuorisen mukaan ryhmä voi asemoida vastustajansa itseään ylemmäs, jolloin ryhmä itsessään nousee esiin syrjästä. Tällöin vihan kohde näyttäytyy ryhmälle taantumuksellisenä ja väärinperustein valtaan nousseelta. Tästä yhteydestä on helppo hahmottaa työväen kokema asema suhteessa porvaristoon. Vuorinen huomauttaa, että myös vastaavasti porvaristo suhtautui työväkeen rahvaanomaisena ja itsekkäänä. Näin muodostui myös vastustaja, joka asemoitiin omaa ryhmää alemmas.¹⁶¹

Molempien suuntien lisäksi Vuorinen nostaa myös esille vastustajan, jonka asema on ryhmään nähden sen sisällä. Tällaista vastustajaa Vuorinen kuvailee ryhmä sisäiseksi *myyräksi* tai *vapaamatkustajaksi*. Hän määrittelee myyrän tarkoittava oman ryhmän sisällä olevaa salaista vastustajaa ja vapaamatkustajan taas loikkaavan tilaisuuden tullen ulkoapäin asemoidun vihollisen puolelle.¹⁶²

Perkolla on aiheesta yhteneväisiä ajatuksia. Perkon lainaaman eläinfysiologian dosentin Seppo Turusen mukaan ihmiset ovat aina olleet tehokkaita niin proaktiivisessa kuin reaktiivisessa aggressiivisuudessa.¹⁶³ Biologisen antropologian professori Richard Wrangham on asiasta toista mieltä. Hänen tutkimuksensa perustuu ihmisten, simpanssien ja bonobojen välisiin käyttäytymiseroihin. Wranghamin mukaan nämä vuosikymmenien tutkimukset esittävät, että ihmiset itseasiassa osoittavat matalaa reaktiivista aggressiota,

¹⁶⁰ Vuorinen 2021, 18, 19.

¹⁶¹ Vuorinen 2021, 20.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Perko 2022, 27.

joka on tyypiltään ”kuumaa” käytöstä. Toisin sanoen esimerkiksi malttinsa menettämistä. Sen sijaan ihmisille tyypillisempää hänen mukaansa on proaktiivinen aggressio, joka on tyypiltään ”kylmää”. Tällaisessa aggressiossa korostuvat suunnitelmallisuus ja tahallisuus.¹⁶⁴

Näin ollen niin vihapuhe, yllyttäminen erimieltä olevia vastaan kuin valheellinen tietokin ovat toimineet väylänä valtaan. Tällaisen proaktiivisen aggressiivisuuden kohteeksi valikoituu usein juuri heikommassa asemassa oleva osapuoli, jolloin ryhmä pitää yliotteen saamista todennäköisempänä. Perkon mukaan vihapropagandalla saatiin sisällissodan aikaan rakennettua viholliskuva, joka ylläpiti suuttumusta ja ajoi ihmiset, jopa sukulaiset ja naapurit, toisiaan vastaan. Näin ollen vastapuolesta tuli myös petturi, jolla ei ollut kunniallisuutta ja jolta ei voinut odottaa armoa. Perko esittääkin sisällissodassa olleen oma osansa huhuilla, jotka voimistivat vihapuhetta. Näillä huhuilla luotiin lisäksi kokemusmaailmaa, jossa vastapuoli pystyi hirvittäviin tekoihin.¹⁶⁵ Vastaavat ilmiöt näkyivät myös lähdeaineistoissani. Etenkin valkoiselta puolelta löytyi Perkon kuvaamaa ajatusta, jonka mukaan punaiset nähtiin heikompana osapuolena. Ilmiön pystyi havaitsemaan käytetyistä kielellisistä ilmaisuista.

2.1.1 Vuosi 1917: vihapuheen elementit muodostuivat

Vihapuheen syntymiseen liittyy uhrikokemus, jota käsiteltiin ensimmäisessä luvussa yksilön henkilökohtaisena kokemuksena sekä kollektiivisemmin. Vuosien 1917–1918 välillä etenkin keskiluokan puhe keskittyi metaforisen uhraamisen ympärille. Ilmiön juuret olivat ensimmäisen maailmansodan aikaisessa eurooppalaisessa ilmaisutavassa. Tepora nostaa, että ilmiöstä syntyi vahvoja siteitä aikalaisille, koska ajatus uhraamisesta ja uhrautumisesta nitoi massoja yhteen. Yhtälön tuloksena Teporan mukaan oli ”vinoutuneimmat kollektiiviset identiteetit samoin kuin voimakkaimmat kulttuuriset traumat”.¹⁶⁶ Vuoden 1917 puolella valkoiseen retoriikkaan oli hankalaa hakea uhrin käsitettä, koska ensimmäinen maailmansota ei vaatinut Suomelta samanlaista

¹⁶⁴ Wrangham 2019, 9.

¹⁶⁵ Perko 2022, 27–28.

¹⁶⁶ Tepora 2018, 145.

uhrautumista verrattuna moneen muuhun Euroopan maahan. Tepora huomauttaa, että ajan ilmapiirissä vapaus ilman uhraamista ja uhrautumista tuntui vähäpätöiseltä.¹⁶⁷

Teporan tulkinnan huomioon ottaen ei ole ihme, että varsinkin vuoden 1917 alussa vihapuhetta ei vielä ilmennyt enenevässä määrin valkoisessa aineistossani. Uhrikokemus kuitenkin vaikutti vihapuheen muuodostumiseen. Punaisten kuvaamisessa vuoden 1917 alkupuoliskolla käytettiin Helsingin Sanomissa maltillisempia ilmaisuja. Esimerkiksi hakusana ”roskajoukko” tuotti ensimmäisen kerran tuloksia vasta elokuun puolivälissä ja yhteensä tuloksia oli alle kymmenen koko vuodelta. Samoin termi ”punikki” tuotti vain yhden osuman koko vuodelta.

Sanalla *aines* oli terminä isompi rooli sisällissodan aikana. Sanaa käytettiin molemmin puolin kuvaamaan ihmismassaa, joka koostui tiettytyyppisistä ihmisistä. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa käytettiin sanaa helmikuussa seuraavasti: ”työväenryhmän jäsenet edustavat maltillisempia aineksia työväen keskuudessa”. Tekstissä puhuttiin sotateollisuuskeskuskomitean työväenryhmän edustajien vaaleista, jotka käytiin työväenryhmän edustajista Pietarin tehtaille.¹⁶⁸

Maaliskuussa sanaa käytettiin lehdessä nuorison yhteydessä. Jutussa kävi ilmi huoli helsinkiläisnuorista, joista yhä useampi jätti koulunsa kesken. Koulujen kesken jääminen aiheutti ”pahoille teille joutumisen” ja tällaisista nuorista syntyi ”vaarallista ainesta”. Tämä ilmeni etenkin niissä nuorissa, jotka jatko-opintojen tai opintojen sijaan ylipäätään, hakeutuivat suoraan ansiotyöhön. Tilanteeseen nuoren ajoi jutun kirjoittajan mukaan joko köyhyys tai ymmärtämättömyys.¹⁶⁹ Jutun taustalla vaikutti osittain mahdollisesti aiemmin esitetty sakilaisuus, josta aikalaisten keskuudessa käytiin keskustelua.

Yksi merkityksellinen asia nuorison keskuudessa sakilaisuuteen liittyen oli, ettei vastaavan elämäntyylin omaaville työläisnuorille löytynyt sympatiaa myöskään oman ikäryhmänsä keskuudesta. Tämä ilmeni etenkin Työmiehessä nuorten kirjeenvaihto- ja seuranhakuilmoituksissa, joissa usein toistui lause ”sakilaiset älkööt vaivautuko”¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Tepora 2018, 146.

¹⁶⁸ ”Sotateollisuuskeskuskomitean työväenryhmä”. HS 17.2.1917.

¹⁶⁹ ”Nousevan polven hyväksi”. HS 6.3.1917.

¹⁷⁰ Ks. esim. TM 10.3.1917, 3.4.1917, 3.10.1917, 24.1.1918.

Lause tuotti hakutuloksia lehdessä aikavälillä 8.2.1917–10.4.1918 yli 30 kertaa. Sakilaiset tarjosivat yleiseen keskusteluun termin, jolla koottiin yhteen epämukavaksi koettuja asioita. Näin ollen jo ennen sotaa löytyi termi, jonka alle voitiin niputtaa huonosti käyttäytyvä, nuorempi ”aines”.

Merkityksellistä oli, ettei termiä käytetty valkoisella puolella ahkerasti, vaikka toisin voisi olettaa. ”Sakilainen” hakusanana tuotti Helsingin Sanomissa vain yhden osuman vuosien 1917–1918 välillä. Sakilaisuus voisi näin ollen olla ollut jotakin, minkä työväki nimenomaan halusi erottaa itsestään, ja termi, jota työväki käytti. Sakilaisuudesta ilmiönä kuitenkin puhuttiin porvarislehdissäkin, kuten aiempi juttu nuorison työskentelystä esittää. Termi voisi olla ollut tältä pohjalta myös lähellä Vuorisen käyttämää myyrä-ilmisua.

Aiemmillä hakusanoilla, joita käytin ensimmäisessä luvussa, oli hankaluuksia saada muutosta kunnolla esiin Helsingin Sanomista. Tästä syystä päätin tarkastella termin ”sosialisti” yhteydessä tapahtunutta muutosta. Termi tuotti huomattavan määrän hakutuloksia, yhteensä yli 700 kappaletta, joten edustavuus oli toimivampi aiempiin hakusanoihin verraten.

Sanan sosialisti muutosta käsiteltiin myös pakinoissa. Pakinaan tekstilajina sisältyy ironiaa ja sarkasmia sekä sen tarkoituksena on usein ottaa kantaa. Tekstilaji avaa tässä yhteydessä lähtökohtia ja aspekteja, joista on ollut aikanaan helppoa ja tavanomaista herjata toista osapuolta. Näistä elementeistä olen päätellyt mistä alkavassa vastakkainasettelussa ja vihapuheessa haettiin jatkuvuutta. Tästä syystä otin tarkempaan tarkasteluun hakiessani lähdeaineistosta myös materiaalia Helsingin Sanomien ”Päivän pakinaa” palstalta. Palstalle kirjoitti nimimerkki ”Tiitus”¹⁷¹, eli Ilmari Kivinen.

Tammikuussa Tiitus kirjoitti ”Koko rahan edestä”- nimisessä jutussa Ikaalisten työnjohtajan voittamasta sadastatuhannesta, joka aiheutti kadehdintaa:

¹⁷¹ Ilmari Kivinen, 1883–1940, Helsingin Sanomien pitkäaikainen toimittaja, joka kirjoitti pakinoita nimimerkki Tiitukseksi lehteen vuodesta 1914 alkaen. Saman nimimerkin alla hän kirjoitti myös 15 humoristista kirjaa. Seppinen, 2001. *Kansallisbiografia*.

Jokainen tahtoisi saada mahdollisimman paljon rahaa, päästäkseen porvariksi ja sortamaan sosialisteja, ja jollei hän saa rahaa, niin rupeaa hän sosialistiksi, päästäkseen haukkumaan porvareita.¹⁷²

Kirjoituksessa pyöriteltiin ajatusta katkeruudesta ja kateudesta aiheena, joka kosketti yleisesti koko kansaa. Tekstin kärkevyys ei sinällään vielä tässä kohtaa osunut niinkään kumpaankaan osapuoleen, vaan ivaa tehtiin kummastakin. Sanoma oli, että porvari sortaa ja sosialisti haukkuu, eikä kumpaakaan korostettu toista järkevämpänä. Tekstissä ei myöskään ilmennyt vielä vihapuheen tai kielteisen tunnepuheen elementtejä.

Tiitus kirjoitti maaliskuun lopussa palstalle otsikolla ”Uusi senaatti ja „Työmies”. Jutussa puitiin uuden senaatin kokoonpanoa. Ivallisesti jutussa kirjoitettiin, että Työmieheessä aiheesta uutisoitiin niin, että kokoonpanoon olisi kuulunut viisi sosialistia ja seitsemän porvaria. Tiitus huomautti, että muissa lehdissä aiheesta uutisoitiin tuloksin kuusi sosialistia ja kuusi porvaria. Samalla hän kyseenalasti, että ”millä korkeammalla matematiikalla” Työmies oli tämän ”visaisen laskutehtävän” suorittanut. Lisäksi Tiitus vielä kysyi ”kuka herroista sosialisteista on porvari?” ja pyysi myöhemmin kärkkäästi Työmiestä muillekin asiasta ilmoittamaan. Jutun lopuksi viitattiin Työmiehen aikaisempiin taipumuksiin laskea asiat ”itselleen suotuisalla laskukaavalla”.¹⁷³

Vaikka juttujen välillä ei ajallisesti ollut tässä vaiheessa muutamaa kuukautta enempää, tekstin herjaavuus osui suuremmin punaisiin. Terää kirjoituksen vastakkain asetteluun Tiitus näytti hakeneen Työmies-lehden toimituksen yksinkertaisuuden korostamisesta, kärjistämisestä sekä väärän tiedon levityksestä syyttämistä.

Helsingin Sanomissa kirjoitettiin toukokuun loppupuolella otsikolla ”Punakaarti”. Jutun mukaan työväen punakaarti asetettaisiin ”yleisen järjestysvallan” vierelle ”yhteiskuntaa terroriseeraamaan ja väkivallalla perilleajamaan” työväen tahtotiloja. Lisäksi jutussa ilmaistiin, että vastaava liikehdintä oli vaarallista ja siitä tulisi luopua ja turvautua parlamentaarisiin keinoihin.¹⁷⁴

¹⁷² Tiitus, ”Koko rahan edestä”. HS 11.1.1917.

¹⁷³ Tiitus, ”Uusi senaatti ja „Työmies””. HS 27.3.1917.

¹⁷⁴ ”Punakaarti”. HS 24.5.1917.

Elokuussa nimimerkki ”Tolari” kirjoitti lehteen otsikolla ”Kirje Helsingistä”. Kirjeessä kerrottiin, että lähiaikoina oli sattunut ikäviä tapauksia. Näitä nimitettiin ”sotilasmellastuksiksi”, joiden yhteydessä oli esiintynyt ”väkivallantekoja ja naisten ahdisteluja”. Tällainen ei kirjoittajan mielestä ollut ”vallankumoukselliselle armeijalle” kunniallista. Kirjoittaja jatkoi aiheesta, että ”tuhatpäisessä laumassa” oli aina ”aineksia”, joiden ”siveellinen vastuunalaisuuden tunto” oli joko ”kehittymätön tai tylsistynyt”.¹⁷⁵

Kevään loppupuolella ja etenkin kesään mentäessä muutos alkoi näkyä alkuvuotta selkeämmin. Tiitus ei ollut enää ainut, joka ilmaisi lehdessä kirjoituksiinsa valitsemisensa ilmauksissa retoriikan muutosta. Vastakkain asetteluun alkoi lipua saman suuntaisia teemoja, jotka korostuivat sisällissodan aikana entisestään. Termin ”aines” lisäksi korostuivat myös metaforat, joita haettiin etenkin luonnosta. Lisäksi vastakkainasetteluun tuotiin turvattomuuden aspekteja, joista käytettiin ilmaisuja ”terroriseeraaminen”, ”väkivallanteot” ja ”naisten ahdistelu”. Lehden lukijoissa nämä ilmaukset varmasti aiheuttivat vähintään närkästymistä.

Syyskuun puolessa välissä Tiituksen kirjoittamassa ”Kai se jo riittää kerrakseen?”-nimisessä jutussa ilmaisujen kärkevyys kasvoi. Tiitus kirjoitti tavanneensa ”aivan viisaan henkilön”, joka oli sitä mieltä, että sosialistit saisivat pysyä enemmistönä eduskunnassa vielä vuosia, jotta ”Suomen kansa saisi kerrankin maistaa sosialistien ruoskaa oikein tarpeekseen”. Tiitus totesi henkilön olleen oikeassa, mutta vain siinä mielessä, että laiskat porvarilliset äänestäjät eivät olleet kunnostautuneet äänestämässä. Tällöin tapahtunut tuli heille ”ansaittuna rangaistuksena”, ja he olivat saaneet ”tuta, mitä alhaalta tuleva hirmuvalta kykenee aikaansaamaan”. Tiitus kuitenkin ilmoitti, ettei ole niin julma, että ”tahtoisin koko kansaa kuritettavan sosialistien skorppiooneilla”, edellä mainittujen ”laiskimusten” takia.¹⁷⁶

Samassa jutussa Tiitus vertasi ”sosialistien hirmuvallan” koettelemusta saunaksi. Hän totesi, että jos sauna ei vielä ollut tarpeeksi lämmin ja sosialistit voittaisivat tulevaisakin vaaleissa, olisi koettelemus ”oikea hevოსkuuri”. Ja jos muu ei auttanut, ”niin täytyy sekin kärsiä”. Tiitus puhui muista puolueista jutussa ilmaisulla ”me viisaammat puolueet”. Tilannetta verrattiin jutussa lisäksi uskonnollisiin viittauksiin ”Egyptin orjuuteen ja

¹⁷⁵ Tolari, ”Kirje Helsingistä”. HS 12.8.1917.

¹⁷⁶ Tiitus, ”Kai se jo riittää kerrakseen?”. HS 14.9.1917.

Babylonin vankeuteen”.¹⁷⁷ Ilmauksissa alkoi esiintyä valkoisessa retoriikassa etenkin sisällissodan aikana korostunut velvollisuuden tunne. Ilmiön pohjalla voisi olla Alapuron esittämä fennomanian mukanaan tuoma ajatus holhoavasta yhteiskuntanäkemyksestä.¹⁷⁸

Lokakuussa Helsingin Sanomissa oli ”Sosialistien politiikkaa” -niminen juttu, jossa puitiin perustuslakikomitean julkaisemien ehdotusten aiheuttamaa polemiikkaa itsenäisyyteen liittyen. Asiaan liittyi valtalain puolustamista sosialistien kannalta. Jutussa mainittiin oululainen *Kansan Tahto* -lehti, ja sen antama arvostelu ehdotuksista. Arvostelu oli jutun kirjoittajan mukaan ”suvaittu ylimielisyydessään” antaa. Kirjoittaja myös vihjasi, ettei sosialistien kanta valtalain suhteen takaisi maan itsenäisyyttä.¹⁷⁹

Vastakkainasetteluun tuli syksyn mittaan myös aspekteja, joiden tarkoituksena näyttäisi olleen toisen osapuolen vähättely. Varsinkin Tiituksen syyskuussa kirjoittama juttu oli jo hyvin kärjistävä, eikä siinä esiintynyt enää samanlaista leikillistä otetta kuin maaliskuussa. Lisäksi syksyn lopuksi Helsingin Sanomissa tuotiin esille huoli punaisten aikomuksista liittyen maan itsenäisyyteen. Näin ollen vastakkainasettelu alkoi saada myös vihapuheen vakavampia ominaisuuksia, joissa herjaamisen lisäksi alettiin hakea poliittisesti suorempaa ”me” ja ”he” jakolinjaa. Lokakuun esimerkin ilmauksista ei ole enää pitkä matka sisällissodan aikaiseen maanpetturuuteen viittaavaan retoriikkaan.

Joulukuussa lehdessä oli ”Sosialistien juonittelut maamme raha-asioissa”-niminen juttu. Jo jutun otsikko antoi siihen negatiivisen latauksen. Kirjoittaja kävi tekstissään pääasiassa läpi sosialistien valtalakiin liittyviä pyrkimyksiä. Näitä kommentoitiin esimerkiksi ”epäoikeutettuna pakotuksena”, ”julkeana kiristyksenä” ja ”röyhkeytenä”.¹⁸⁰ Huomattavaa oli, että vaikka juttu ei ollut pakinaa, kirjoitussävy oli varsin karkäs ja syyttävä. Muutos valui siis hiljalleen siitä, mikä oli alkuvuodesta satiiria, myös yleisempään retoriikkaan.

Porvareille ideologisen luokkavihan käsittäminen oli haastavaa johtuen ristiriidasta heidän vaalimansa yhtenäisen kansan illuusion kanssa.¹⁸¹ Tämä osittain voisi lisäksi

¹⁷⁷ Tiitus, ”Kai se jo riittää kerrakseen?”. HS 14.9.1917.

¹⁷⁸ Alapuro 2017, 111.

¹⁷⁹ ”Sosialistien politiikkaa”. HS 12.10.1917.

¹⁸⁰ ”Sosialistien juonittelut maamme raha-asioissa”. HS 2.12.1917.

¹⁸¹ Rajavuori 2021, 102.

selittää sitä, miksei esimerkiksi Helsingin Sanomista löytynyt vielä vuoden 1917 alkupuolella yhtä paljon hakutuloksia, verraten vuoden loppuun tai vuoteen 1918. Ajan muutos tuntui vaikuttaneen valkoiseen osapuoleen tältäkin osaa hieman hitaammin. Vastakkainasettelu alkoi kärjistyä ja siirtyä kielellisiin ilmauksiin vasta kevään loppupuolella. Tässä oli merkittävä ero verrattuna punaiseen puoleen.

2.1.2 Vuosi 1918: metaforat ja venäläiset kohdensivat vihapuhetta

Ja jos sinä et ole luokkapeto, ihmishirviö, vaan olet suomalainen ja ihminen, niin sinä heität pistinkiväärin maahan ja otat veljen selkääsi ja kannat hänet lähimpään riiheen odottamaan – Mitä sinun sitten on tehtävä tällä hetkellä, sen saat selvittää Jumalasi ja omantuntosi kanssa, jos sinulla niitä on. Jos ne sanovat sinulle, että sinun on etsittävä käsiisi kivääri siitä, mihin sen jätit, ja riennettävä uuteen taisteluun – niin mikset tekisi sitäkin kaiken sen lisäksi, mitä jo olet tehnyt.¹⁸²

Ahon tammikuun lopulla kirjoittama kuvaus ilmaisi kuinka hankalaa hänen oli ymmärtää, että suomalaiset tappoivat toisiaan. Lisäksi lainauksesta voi havaita kuinka hankalaa aseisiin tarttumisen ymmärtäminen pasifistille ylipäätään oli. Toisaalta teksti kiteytti myös olennaisia osia Ahon ajattelusta punaisia kohtaan. Kuten jo vuoden 1917 lopussa tapahtunut termien kärjistyminen antaa ymmärtää, vastakkainasettelu syveni vuoden vaihteen jälkeen merkittävästi ja retoriikassa tapahtui muutos kohti vihapuhetta.

Teporan mukaan on kiistanalaista, käyttikö valkoinen hallitus ja sodanjohto tarkoituksen mukaisesti vihapuhetta propagandana vai oliko kyse enemmän kollektiivisesti levinneestä uskosta, jonka mukaan kielellisten ilmaisujen luoma todellisuus hyväksyttiin sellaisenaan. Tepora huomauttaa, että ainakin huhupuheissa liioiteltiin esimerkiksi bolševikkien vaikutuksesta ja lukumäärästä oli huomattavaa.¹⁸³ Oma lähdeaineistoni tukee jälkimmäistä väitettä, mutta asian tarkempaa avaamista varten aiheesta tulisi tehdä lisää tutkimusta.

¹⁸² Aho 1918a, 39.

¹⁸³ Tepora 2018, 148–149.

Tepora esittää, että valkoiseen retoriikkaan liittyi itsensä uhraamisen korostuksen lisäksi ajatus vihollisesta, joka oli saastainen. Vihollisen tuhoutuminen puolestaan tarkoitti kansakunnan pelastusta. Uhrin tematiikka liittyi valkoisella puolella vahvasti ajatuskehään, jonka päätepiirteenä oli pelastus, joka tapahtui oman ryhmän jäsenten uhraamisella.¹⁸⁴ Aineistoni perusteella näyttäisi siltä, että samanlainen tematiikka imeytyi myös osaksi vihapuhetta.

Helsingin Sanomissa oli 18.1.1918 juttu otsikolla ”Kaksinaamaisuuden tuloksia.”. Kirjoittaja kertoi, kuinka sosialidemokraattien tarkoitusperät tuntuivat olleen ”pyrkii syrjäyttämään parlamentarismi” ja siirtyä Venäjän bolsevikkien tavoin vallankumoukseen, joka oli näyttäytynyt jo ”punakaartien väkivaltaisena esiintymisenä”. Työväen lehtien vastauksia näihin ”raaiimpiin punakaartilaisväkivaltaisuuksiin” kirjoittaja kuvasi ”kaksinaamaisena”. Jutussa kerrottiin sosialistien tarttuvan vielä aseisiin pyrkimyksiensä saavuttamiseksi. Sosialistien haluamasta hallituksesta kirjoitettiin tästä syystä ”pistinhallituksena”. Kirjoittaja epäili, etteivät sosialistien puheet olleet todenmukaisia tarkoitusperiensä suhteen, vaan ”silmänlumetta”. Sosialistien toimintatapoja kirjoituksessa kuvattiin ”tautina”, joka oli hyvin ”tarttuva”. Lopuksi kirjoittaja vielä esitti pyynnön, että ”sosialistien johtopiirit tässä luopuisivat kaksinaamaisuudestaan”.¹⁸⁵

Aho kysyi päiväkirjassaan tammikuun 30. päivä, eivätkö punaiset tunteneet aatteessaan ”pahan ja äitelän makua”¹⁸⁶. Aho kirjoitti samassa yhteydessä, että Työmieheissä oli ollut juttu, jossa kerrottiin opettajan agiteeranneen lapsille ”lahtarikaartien” olevan järjestäytyneitä hallituksen joukkoja, ”jotka eivät ole pahoja”. Punakaartista taas opettaja oli sanonut: ”jos missään on jotakin paha maailmassa, on se punakaartilaisissa”.¹⁸⁷

Siinä missä Ahon vihapuhe aaltoili päivän ja tunnetilan mukaan sisällissodan viikkojen edetessä, Åströmin tekstin voisi melkein pä kokonaisuudessa tulkita vihapuheeksi. Åström kirjoitti jo tekstinsä alussa punaisista ”katalina konnina” sekä ”isänmaan kavalajina”, joiden ”toiminta saa leimansa roistomaisuudesta ja mielettömyydestä, jolle

¹⁸⁴ Tepora 1918, 150.

¹⁸⁵ ”Kaksinaamaisuuden tuloksia”. HS 18.1.1918.

¹⁸⁶ Aho 1918a, 37.

¹⁸⁷ Aho 1918a, 73–74.

saa hakea vertaa historiasta”.¹⁸⁸ Myöhemmin hän kirjoitti lisäksi esimerkiksi ”häikäilemättömistä salakuljettajista” ja ”maantierosvoista”.¹⁸⁹

Åströmin tekstissä nousivat lisäksi esiin metaforat:

*Rauhalliset kansalaiset muuttuivat raivoaviksi pedoiksi, jotka hävittivät ihmishenkiä, ihmiskoteja, hyödyllistä omaisuutta, syösten koko kansan perikadon kuiluun.*¹⁹⁰

Ehrnrooth on tutkimuksessaan paneutunut kokoaviin metaforiin, joita sisällissodan aikana käytettiin. Hän esittää, että kaikki luontoon liittyvät metaforat, etenkin eläimiin viittaavat, edustavat paha. Yleensä hyvä yhdistetään hänen mukaansa ihmisruumiiseen, mutta poikkeuksen tästä tekevät esimerkiksi lihavuus ja sairaudet, kuten paise. Ehrnrooth kuvailee tätä ”luonnottomaksi kasvannaiseksi”.¹⁹¹

Ehrnroothin mukaan pahaan ovat viitanneet esimerkiksi ”pedot”, ”itäinen musta korppi” jolla on tarkoitettu venäläistä vaikutusta sekä ”möhömaha” ja ”mätäpaise”. Historiallisen muutosvoiman metaforana on käytetty ”meren myrskyaaltoja”, joilla on liike-energiaa. Porvarien joutenoloon vertautuva paha on Ehrnroothin mukaan työväellä ollut esimerkiksi ylpeys ja intohimot. Ylipäättään sisäiseen pahaan viitattiin sairauksilla ja ulkoiseen pahaan yltäkylläisyydellä. Ehrnrooth esittää kärsimyksen, joka on ulkoisesta pahasta rinnastuvan sydäimestä virtaavaan viattoman vereen ja sisäisestä pahasta raadeltuun sydämeen. Ulkoiseen hyvään pääsi virran kautta ja sisäiseen hyvään pois leikkaamalla.¹⁹²

Vaikka Ehrnroothin tutkimus keskittyy punaisen puolen retoriikan tarkastelun ympärille, hänen hyödyntämänsä metaforien nelikenttä¹⁹³ vastasi muutoinkin ajan kielikuvia hyvin. Aineistoni perusteella vastakkainasettelussa toistuvat samat elementit kuin metaforissa. Varsinkin Åströmin aiemman lainauksen tapaisia kärjistyksiä, joissa toisen osapuolen

¹⁸⁸ Åström 1918, 5.

¹⁸⁹ Åström 1918, 21.

¹⁹⁰ Åström 1918, 10.

¹⁹¹ Ehrnrooth 1992, 400.

¹⁹² Ehrnrooth 1992, 399, 400, 401.

¹⁹³ Ks. Ehrnrooth 1992, 401.

pahuutta korostettiin esimerkiksi juuri eläinmetaforiin viitaten, löytyy useampiakin eri lähteistä.

Aho kirjoitti työväen vastuunotosta helmikuussa seuraavaa. Hän katsoi, että työväki oli saatava itse ”sovittamaan lakia pettäjiinsä”, eli ”karjan sarvet” oli saatava ”seivästämään kait्सijansa”, ”petolliset paimenensa”.¹⁹⁴ Metaforalla Aho tarkoitti, että työväen oli itse otettava vastuu tekemistään rikoksista ja saatava niistä ansaittu rangaistus. Metaforassa ilmeni hyvin Ehrnroothin esittämä ulkoisen pahan eläinvertaus, josta eroon pääseminen tapahtui leikkaamalla paha, tässä yhteydessä johtajat, pois. Metaforassa tuli ilmi myös Ahon oma käsitys siitä, että työväki itsessään oli puhtaampaa kuin johtajansa. Eläimellisyydestä saatiin retoriikkaan lisäksi ”järki vastaan tunne” -vertailua.

Samanlaista kaikupohjaa Aholla ilmeni myös koiriin liittyvässä vertauksessa. Aho vertasi punaisia ”metsäkoiriksi” ja ”hyötykoiriksi”. Valkoiset hän näki ”villakoirina” ja ”korukoirina”.¹⁹⁵ Pohdinnassaan Aho esitti, että vaikka hyötykoirilla saattoi olla ensisilmäyksellä katsottuna omistajalleen parempi arvo, myös ”korukoira” saattoi pelastaa omistajansa hengen. Aho esitti muutenkin vastaavantyyppistä ajattelua, jonka mukaan tietyn oloiset tai näköiset ihmiset sopivat kaupunkiin ja toiset maalle. Aho esimerkiksi kuvaa punaisten työläisten lihaksikasta olemusta ”kaupunkiin epäsopivana”.¹⁹⁶

Metaforamaisuuden lisäksi vastakkainasetteluun näyttäisi syntyneen kielellisiä ilmaisuja, joiden juuret olivat ajan psykologisissa tulkinnoissa. Åström lainasi tekstissään esimerkiksi paljon Gustave Le Bonia ja antoi punaisten toiminnalle joukkopsykologisia selityksiä. Nämä otteet tarjoavat hänelle toisaalta selittävän tekijän punaisten toiminnalle, mutta ottaen huomioon Åströmin tekstin kokonaisuuden kärkkäyden ja huonojen puolien painottamisen, näkisin, että myös Le Bonin lainauksilla oli osittain tarkoitus myös tehostaa ja voimistaa vihapuhetta.

Åström lainasi Le Bonilta esimerkiksi *uskonnollisen tunteen* käsitettä. Käsitteen mukaan joukko palveli korkeampaa olentoa, jonka valtaa pelättiin ja jonka käskyihin alistuttiin ja

¹⁹⁴ Aho 1918a, 171.

¹⁹⁵ Aho 1918a, 122.

¹⁹⁶ Aho 1918b, 9.

niitä levitettiin. Kaikkiin, jotka kieltäytyivät tunnustamasta edellä mainittuja oikeiksi, suhtauduttiin vihollisina. Le Bon uskoi käsitteen pätevän jumalolentojen lisäksi valtiollisiin aatteisiin.¹⁹⁷

Åström jatkoi Le Bonin lainausta omilla havainnoillaan. Åström kuvaili, että punaisten joukkojen problematiikka muodostui uskonnollisesta tunteesta, joka ajoi heidät näkemään vain sellaisia faktoja, jotka olivat sopusoinnussa oman ryhmän uskomusten kanssa. Kaikki, mikä oli ristiriidassa aiemman kanssa, hylättiin. Åströmin mielestä vastaavanlainen toimintamalli implikoi, että ”joukkoliike on aina tunteen eikä järjen ohjauksen alainen”. Lisäksi hänen mukaansa joukon yleinen ilmapiiri riippui ”mielenliikutuksen laadusta”, joka sitä ohjasi.¹⁹⁸

Åströmin mielestä ilmiö ei myöskään ollut uusi:

*Työmiesten katse, käytös ja uhkaava puhe työpaikoillaan, työläisnaisten säihkyvät silmät, sadattelu ja rähinä ruokajonoissa, kaduilla ja toreilla siitä puhuivat.*¹⁹⁹

Åström viittasi uskonnolliseen tunteen lisäksi myös *paranoia religiosaan*, uskonnolliseen hulluuteen. Tämä ”tauti” oli hänen mukaansa psykologisesti sekä yhteiskuntatieteellisesti todettu ilmiö, jonka tunnuspiirteenä oli ”kulkutaudin tavoin leviäminen”.²⁰⁰ Samanlaisia ajatuksia oli myös punaisella puolella. Wiik kirjoitti punaisten huumaantuneen käsitteestä ”vallankumous”, vaikkeivat he sitä kunnolla ymmärtäneet. Wiikin mielestä punaiset näkivät vallankumouksen porttina utopiaan.²⁰¹

Lisäksi Åström otti esille myös mainehaitan. Punaisten tekemistä ”veritöistä ja puukotuksista” oli ”Suomen alhaisin rahvas tullut tunnetuksi maansa rajojen ulkopuolellakin”. Ruotsissa Åström mainitsee suomalaisten saaneen ”surullisen maineen” ja jopa aiheuttaneet ”paikoittain kammoa”.²⁰²

¹⁹⁷ Åström 1918, 10–11.

¹⁹⁸ Åström 1918, 13.

¹⁹⁹ Åström 1918, 13–14.

²⁰⁰ Åström 1918, 14.

²⁰¹ Wiik 1919, 103–104.

²⁰² Åström 1918, 28, 29.

Aho kyseenalaisti tammikuun lopulla, oliko sodassa kaikki seurausta ”villiintymisestä, mielettömyydestä ja venäläisestä tartunnasta”, vai oliko vain niin, että köyhälistön tila oli päässyt huonoksi. Aho myönsi, ettei tuntenut köyhälistön tilannetta tarpeeksi vastataksaan kysymykseen. Samalla kuitenkin hänellä oli ajatus siitä, että ”tämän raivokohtauksen” takana täytyi olla ”kuumetila”, joka liittyi ajatukseen punaisten sekavasta psyykkisestä tilasta. Tätä tilaa Aho kuvaili lisäksi ”huumauksena, myrkytyksenä ja siitä seuranneena hermostuksena” sekä ”hypnoosina ja humalana”.²⁰³ Aho myös huomautti, että kurjuudella ei välttämättä ole tilaan osaa eikä arpaa, vaan siihen saattoi joutua ”intoutuneena ainoastaan aatteesta ja sanoista”.²⁰⁴

Åströmin ilmauksissa painottui Ahoa enemmän psykologisiin syihin vetoaminen. Aholtakin vastaavia ajatuksia löytyi, mutta hän ei käyttänyt niitä tekstissään yhtä voimakkaasti kuin Åström. Ahon ilmauksissa painoutuivat hieman enemmän eläinvertaukset, mikä voisi selittyä Ahon kirjailijan taustalla.

Toisaalta Ahon viimeistä kirjallista tuotantoa luonnehtii aatteellisten ja moraalisten kysymysten läpikäyminen sekä ensimmäisen maailmansodan jälkeinen voimakas pasifismi. Sisällissodan aikana Ahon omat perheongelmat ja kansakunnan jakautumisen aiheuttama ahdistus olivat varmasti myös suunnanneet kirjailijan käyttämiä ilmaisuja. Lisäksi Ahon tekstejä leimasi hänen elämänsä loppuvaiheessa mielentilojen ja tunteiden ailahtelevuus, mikä toisaalta voisi myös osittain selittää päiväkirjan merkintöjen vaihtelevuutta.²⁰⁵ Åströmin vähäisten elämäkertatietojen takia hänen taustansa merkityksen arvioiminen oli haastavaa aiheeseen liittyen.

*Ryssä sillä välin pettää sukaisee.*²⁰⁶

Myös venäläisiin kohdistui vihapuhetta. Ahon lainaus tuo ilmi hyvin suorasukaisesti, minkälaista retoriikkaa ajankuvassa ilmeni venäläisiä ja venäläisyyttä kohtaan. Ehrnroothin metaforat tulivat lähteissäni ilmi myös molemmista teemoista kirjoitetuissa

²⁰³ Aho 1918a, 30.

²⁰⁴ Aho 1918a, 30.

²⁰⁵ Niemi, 2015.

²⁰⁶ Aho 1918a, 20.

nostoissa. Ensimmäisessä luvussa sivuttiin venäläisvihaa. Teporan mukaan valkoiselle viharetoriikalle tyypillistä oli kääntää maan sisäinen katastrofi joksikin, minkä oli aikaansaanut ulkoinen voima, johon venäläisten vaikutus oli helppoa säilyttää. Tepora esittää ”ryssävihan” juurien löytyvän maan kulttuurisesta muistista jo historiallisesti kauempaa, jolloin vihan sanoituksesta tuli myös helpompaa. Tämä miellelyhtymä auttoi valkoisia kantamaan henkisesti raskasta tunnetaakkaa, joka liittyi sodan käymiseen suomalaisia vastaan.²⁰⁷

Venäläisiin kohdistuneelle vihapuheelle oli sisällissodan tapahtumien kautta kiinnikkeitä. Tikan mukaan sisällissodan aikana venäläisiä kohtaan ilmenikin voimakasta valkoista terroria. Esimerkiksi Pohjanmaalla tapahtuneessa venäläisten aseistariisunnassa kuoli venäläisiä rivisotilaita. Upseereiden kanssa valkoinen päällystö sen sijaan Tikan mukaan neuvotteli. Sen sijaan Tampereen valtauksen yhteydessä tapahtuneen valkoisen terrorin aikana surmansa sai huomattavasti enemmän venäläisiä sotilaita. Tikka esittää edellä mainittuun liittyen, että venäläisiin kohdistunut väkivalta sai ”etniseen puhdistukseen” verrattavia piirteitä.²⁰⁸

Tikka esittää kuitenkin kuulustelupöytäkirjoihin merkittyjen tietojen pohjalta vaikuttavan siltä, että venäläiset olisivat käyneet sodan jälkeen läpi samanlaisen kuulusteluprosessin kuin suomalaisetkin epäillyt. Näin ollen rankaisumuotona ampuminen näyttäisi Tikan mukaan edellyttäneen tässä yhteydessä samanlaista todentamista kuin suomalaistenkin osalta.²⁰⁹ Vaikuttaakin kaiken kaikkiaan siltä, että suhtautuminen venäläisiin oli ristiriitaista.

Perkon mukaan venäläisviha sai yhden kiinnikepisteen marraskuun 1917 alussa Mommilan kartanolla tapahtuneisiin väkivaltaisuuksiin, joiden lopputuloksena kartanon isäntä Alfred Kordelin murhattiin ja talon arvotavaroita tuhottiin. VäkivaltaisuuDET tapahtuivat suomalaisen punaisen, Johan Skottin, johtamien venäläisien matruusien toimesta.²¹⁰

²⁰⁷ Tepora 2018, 149.

²⁰⁸ Tikka 2018, 90, 96.

²⁰⁹ Tikka 2004, 355.

²¹⁰ Perko 2022, 104–106.

Åström kirjoitti venäläisten vaikutuksesta punaisiin ”siveellisenä mätänä”, joka ”kaikkialla liittyy venäläisiin ja heidän toimintaansa”, jolloin työväki menetti ”viimeisenkin isänmaanrakkauden, yhteishengen ja siveellisen ryhdin hivenen”.²¹¹ Sodan molemmilla puolilla nimenomaan ”ulkoinen mädätys” liittyi epäisänmaallisuuteen ja vihollisen kanssa veljeilyyn. Ja kuten Ehrnrooth aiemmin esitti, ulkoisesta pahasta pääsi irti leikkaamalla, mikä näkyi myös kielikuvissa.

Samaa ajatuspintaa löytyi siis punaisiltakin. Wiik käytti kirjoituksissaan luonnonvoimien metaforia venäläisten vaikutuksesta kirjoittaessaan. Wiik esimerkiksi kirjoitti, että Venäjän vallankumous vapautti suomalaisissa ne voimat, joita tsaarinvalta oli pidellyt. Hän kuvasi tätä ”jään lähdeksi”, joka ”myllertää aina pohjamutiakin”, joka taas ”likaa joen veden”.²¹² Luonnonvoimat ilmenivät Wiikin tekstissä Ehrnroothin kuvaamalla tavalla historian muutoksen voimana. Wiikin mukaan tällä oli huonoja seurauksia, koska ”pohjamuta” nousi pintaan, joka oli viittaus venäläiseen vaikutukseen.

Halonen taas kirjoitti Suomen olevan kahlittu ”luonnottomalla raakuudella” Venäjään. Halosen mukaan myös suomalaiset ottivat venäläisiltä vapaustaistelijoilta mallia terrorismista ja ajattelivat niiden olevan ”Suomen ja työväen puolesta”. Halonen kirjoitti venäläisten vaikutuksesta myös sanoin ”myrsky käy ja vedet vellovat”.²¹³ Hän näki Venäjän ”isännöineen” Suomessa ”välittämättä vähäänkään maan laeista ja vakaantuneista oikeuskäsityksistä”.

Siltalan mukaan sisällissodan jälkeen syntyi myös konsensustulkinta, jonka pohjalta tappajuus ulkoistettiin kansallisesta minäkuvasta. Tämä edellytti esimerkiksi punaisten ja valkoisten ääriaineksien ”oikeiden suomalaisten” ulkopuolelle rajaamiseen.²¹⁴ Toisaalta aineistoni pohjalta venäläiset nähtiin usein vielä pahempana, kuin ”huono aines”. Halonen kirjoitti ”kansojen luonteista ja kehitystasojen erilaisuuksista”.²¹⁵ Lisäksi hän katsoi etenkin vallitöiden kautta venäläisten istuttaneen kansaan jotakin epäsiiveellistä. Hän käytti tästä ilmausta ”siveellinen vaara”.²¹⁶ Vallitöissä ”kaiken karvaiset huligaanit”

²¹¹ Åström 1918, 38–39.

²¹² Wiik 1919, 24.

²¹³ Halonen 1923, 15, 28, 29.

²¹⁴ Siltala 2009, 10.

²¹⁵ Halonen 1923, 16.

²¹⁶ Halonen 1923, 29.

ja ”vankilain-lurvit” saivat Halosen mielestä tilaisuuden istuttaa vihaa ja ”anarkian mätää” työläisnuorisoon.²¹⁷

Halonon perusteli tämän kehityskulun mahdollisuutta ”elämän likaisuudella, yksitoikkoisuudella ja outoudella”, joka johdatti nuoret ”huligaaniaineksien” pariin. Vallitöiden loputtua nämä vaikutteet vietiin Halosen mukaan kotiin.²¹⁸ Lisäksi Halonen kirjoitti venäläisten sotajoukkojen ”maleksineen” maassa. Hän näki, että ”huono aines” oli ”venäläisten pistimien alla”. Halosen mukaan työväenliike pyrki tämän ”pistimen” alla väkivaltaan, joka aiemmin oli ollut vain ”painajainen”.²¹⁹

Halonon myös mainitsi suoraan, että bolsevikkeja vastaan olisi tullut käydä aseellisesti ja tukahduttaa heidän tekemänsä ”myyräntyö”.²²⁰ Halosen mielestä sosiaalidemokraattien kirous olivat vanhat heikkoudet: hyväuskoisuus, liika luotto omaan harkintakykyyn, aatteelliseen valistuneisuuteen sekä bolsevikkien kunniantuntoon.²²¹ Ilmauksessa kuvastui myös Vuorisen esittämä vihollisen asemoiminen oman ryhmän sisälle.

Kuten jo aiemmin todettu, väkivaltaisuus on hankala teema hyväksyttäväksi osaksi kansakunnan identiteettiä. Jos väkivallasta tulee päämäärä, se usein tahdotaan rationalisoida pois, koska modernissa yhteiskunnassa ihmisten keskinäinen luottamus nojaa väkivallattomuuden perustaan. Siltalan mukaan väkivalta tuleekin näin ollen siirtää pois sivilisaation rajoista tai välineellistää, koska usko kulttuuriin horjuu muutoin. Lisäksi hänen mukaansa väkivalta halutaan eristää pois itsestä. Siltalan mukaan tästä syystä esimerkiksi valkoisen puolen on ollut miltei mahdotonta tunnustaa alentuneensa vastustajan tasolle.²²² Sama ajatusmalli tuntui osaltaan päteneen aikanaan myös venäläisistä esitettyihin ilmaisiin.

²¹⁷ Halonen 1923, 30.

²¹⁸ Halonen 1923, 30.

²¹⁹ Halonen 1923, 53, 54.

²²⁰ Halonen 1923, 64.

²²¹ Halonen 1923, 65.

²²² Siltala 2009, 15.

2.2. ”Riistäjä”, ”sortaja”, ”nylkyri” – punaisten vihapuhe

Tepora nostaa punaiseen uhriretoriikkaan kuuluneen vihollisen sijoittamisen yhteiskunnan sisälle. Ajatus mukailee Vuorisen ajatusta syrjästä nousevasta ryhmästä. Teporan mukaan väkivalta oli punaisille enemmän keino parantaa omia sosiaalisia oloja, kuin niinkään valkoisille tyypillinen romanttinen mielikuva uhraamisesta. Perustarpeet politisoitiin, jolloin sotaa pystyttiin perustelemaan esimerkiksi nälällä.²²³

Uhraamisen käsite kytkeytyi Teporan tulkinnassa punaisten osalta voimakkaammin välttämättömyyteen. Uhriretoriikka erosi valkoisten harjoittamasta siinä, että yksilöllisten sankarien sijaan korostettiin kansaa. Tepora myös esittää Ehrnroothia lainaten, että punaisten viharetoriikka tiivistä yhteen pitkään sosiaalidemokraattisessa ajattelussa näkyneen uhrikokemuksen, jonka ydin oli ajatuksessa, jonka mukaan työväki oli uhrannut arjessaan jo vuosisatoja. Romantiikkaan enemmän kallellaan olevia tulkintoja punaisella puolella alkoi esiintyä Teporan mukaan vasta sisällissodan alettua, jolloin retoriikan tarkoituksena oli linkittää konflikti osaksi ”yhteiskunnallisten kumousten jatkumoa”.²²⁴

Siltalalla on aiheeseen hieman erilainen avaus. Hän esittää sosiaalidemokraattien tilanteen fantasiana, jossa otettiin itsekurillisen minän irtiosto jostakin ”nielevästä, hallitsemattomasta ja uhkaavasta”.²²⁵ Siltala kokoaa, etteivät punaiset olleet yhtenäisen ryhmä marxilaisia sosialisteja, vaan mukaan mahtui ”lyhytjänteistä köyhälistöä”, joka pystyi harjoittamaan ”lyhyen aikajänteen tarpeen tyydytystä”, kuten ryöstelyä, ideologian varjolla. Tätä Siltala kutsuu sosiologiseksi determinismiksi, joka vapautti henkilökohtaisesta vastuusta ja oikeutti omavaltaisuuden.²²⁶

2.2.1 Vuosi 1917: ahneet porvarit

Punaisen puolen retoriikkaan vaikuttivat pitkälti samat teemat, joita agitaatiossakin korostettiin. Esimerkiksi luokkaviha liittyi *kautskylaiseen*²²⁷ sosialismikäsitykseen, joka

²²³ Tepora 2018, 147.

²²⁴ Tepora 2018, 147–148.

²²⁵ Siltala 2009, 133.

²²⁶ Siltala 2009, 133.

²²⁷ Karl Kautskyn ideologia, jonka näkemyksen mukaan vallankumous tuli, kun oli tullakseen, jolloin suhtautuminen aseistautumiseen oli passiivisen hyväksyvä. Näin ollen vallankumouksessa ei ollut välttämätöntä turvautua väkivaltaan. Matikainen 2018, 22, 146.

virallisesti omaksuttiin ajatuskannaksi puoluekokouksessa vuonna 1906. Rajavuori käsittelee tutkimuksessaan luokkavihaa poliittisena tunteena, jolla hän katsoo olleen merkitystä sekä muutoshalua synnyttäneenä tunteena että ideologisenä käsitteenä. Rajavuori haluaa tällä erottaa oman näkemyksensä Ehrnroothin näkemyksestä, jonka mukaan luokkaviha oli yhteiskunnallisessa kontekstissa ”biologiskulttuurinen emotion tai rahvaan ominaisuus”.²²⁸ Mielestäni Rajavuoren näkemys oli edustava myös omaa aineistoani peilaten, koska punaiseen retoriikkaan liittyi vahvasti kaikupohja uhrikokemuksesta, jota ensimmäisessä luvussa käsiteltiin rajattomuuden kautta.

Punaisten osalta voimakkaampia, vihapuhetta korostaneita kielikuvia alkoi esiintyä valkoista puolta varhaisemmin. Esimerkiksi hakusana ”riistäjä” tuotti Työmieheissä hakutuloksia jo heti tammikuussa 1917. Tässä oli merkittävä ero verraten Helsingin Sanomiin. Työmieheissä kirjoitettiin ”Meijeritrusti aloitti vuotensa”- nimisessä jutussa porvareista ”riistäjinä” ja ”nylkyreinä”.²²⁹ Näiden nimityksien lisäksi myös termi ”sortaja” ilmeni lehden hakutuloksissa systemaattisesti tammikuusta lähtien.

Tammikuussa lehdessä kirjoitettiin ”Kapitalismi hajottaa perheet” -nimisessä jutussa tilanteesta, jossa tehtaan huonon työtilanteen takia perheet olivat joutuneet väkisin asumaan eri paikkoihin. Jutussa otettiin esille vastaavanlainen tapaus, jossa perhe oli muuttanut sukulaisen luo, mutta saanut lopulta lähtökäskyn. Tässä yhteydessä kirjoitettiin perheen saaneen maistaa ”kapitalismin ruoskaa”.²³⁰

Vastakkainasettelulle haettiin Rajavuoren esittämällä tavalla kärkeä poliittisesti, jolloin vihapuheeseen saatiin luokkavihasta vastaavanlaisia termejä: riistäjä, sortaja ja nylkyri. Lisäksi ideologiamaisuutta kuvasi lehtijuttu, jossa viaton työläisperhe sai symbolisesti maistaa kapitalismin ruoskaa. Toisin sanoen luokkavihaan pohjautuva muutoshalu ilmeni Työmiehen kirjoituksissa jo vuoden alusta lähtien.

Vastakkainasettelua haettiin myös esimerkiksi ”Järjestymättömät työläiset” -nimisessä jutussa elintarvikkeiden hinnan nousun kautta. Kirjoittajan keskeisin ajatus artikkelissa koski sitä, että millä tulevaisuudessa työläinen ostaisi kulutustavaransa, jos niiden

²²⁸ Rajavuori 2021, 102.

²²⁹ ”Meijeritrusti alkoi vuotensa”. TM 11.1.1917.

²³⁰ ”Kapitalismi hajottaa perheet”. TM 21.1.1917

nykyinenkin hinta oli jo liian kallis. Tässä yhteydessä porvareilla kirjoitettiin olevan ”pääomainkookomishalu” ja siitä seuraava ”riistämishalu”. Työväki taas kuvattiin porvareiden ”rikkauden lähteenä”. Loppuun kirjoittaja mainitsi, kuinka yhdistyminen auttaisi työväkeä viemään muutosta eteenpäin.²³¹ Kirjoituksessa korostui näin ollen Teporan esittämä ajatus punaisten retoriikan painottumisesta välttämättömyyden ja perustarpeiden ympärille. Lisäksi ilmeni Vuorisen aiemmin esittämä kuvaus vihollisen ylemmästä asemasta, jolloin porvareiden valta oli väärin perustein saatua.

Edellä mainitussa artikkelissa kirjoitettiin myös seuraavaa:

*Raha virtaa nykyään keinottelun ja huijauksen avulla uskomattomalla tavalla suhteellisesti harvojen käsiin, josta on vaara, että me työläiset joudumme entistä huonompaan asemaan. Siksi on oltava valveilla, ettei pettymys olisi vallan suuri.*²³²

Vastakkainasetteluun saatiin lisäpontta myös luomalla porvareista tietyn tyyppistä ahnetta ja itsestä kuvaa, joka oli molempien sodan osapuolien tyypillinen viharetoriikan elementti. Hakusana ”ahne” tuottikin vuodelta 1917 Työmiehestä 20 osumaa, joista porvareita koskevia juttuja oli noin puolet. Ahnetta kuvattiin esimerkiksi ”liikemiesten ylen ahneena voitonkiskontana”²³³, ”ahneiden talollisten teettämänä työnä juhlasta huolimatta”²³⁴ sekä ”yliriivatun ahneena emäntä-ihmisenä”²³⁵.

Kevääseen mentäessä porvareihin liitetyissä adjektiiveissa alkoivat korostua myös ”epätoivoisuus” ja ”taantumuksellisuus”. Toukokuussa Työmieheessä kommentoitiin porvarilehdistöjen kirjoituksia liittyen maalaistyöväen vaatimuksiin, jotka olivat aiheuttaneet ”hillitöntä raivoa” porvarislehdissä. Tässä yhteydessä porvarislehtien kirjoitettiin paljastaneen ”mustan sielunsa”. Lehtien kirjoitettiin myös toimineen ”provokaattoreina”. Esimerkiksi *Suomettaren* kirjoitettiin riehuvan ”epätoivon vimmalli” ja olevan ”vanha taantumuksen äänenkannattaja”.²³⁶

²³¹ S.H., ”Järjestymättömät työläiset!”. TM 9.1.1917.

²³² S.H., ”Järjestymättömät työläiset!”. TM 9.1.1917.

²³³ S.H., ”„Ainoa todellinen syy.”. TM 4.2.1917.

²³⁴ ”Orimattilan kirkolla”. TM 2.4.1917.

²³⁵ ”Itkuun pillahdi”. TM 10.4.1917.

²³⁶ ”Maaseudun luokkataistelut”. TM 13.5.1917.

Elokuussa Työmieheissä kuvailtiin porvareiden isänmaallisuutta seuraavalla tavalla:

*Porvarien isänmaanrakkaus on viha muitten isänmaata kohtaan.*²³⁷

Tässä yhteydessä retoriikassa paitsi käytetään ilmaisua meidän ja muiden isänmaa, myös haetaan retoriikkaan Teporan esittämää ylisukupolvista vihaa. Aiemmin esitetty ”Vanha taantumuksellinen äänenkannattaja” ilmaisu viittaa historiaan.

”Verihurta” alkoi terminä esiintyä Työmieheissä kesäkuun lopulta lähtien. Termiä käyttivät molemmat sodan osapuolista osana vihapuhettaan. Työmieheissä termiä käytettiin vuonna 1917 kahdeksan kertaa ja vuonna 1918 kaksikymmentä kertaa. Helsingin Sanomissa vastaavat luvut ovat vuodelta 1917 kaksi kertaa ja vuodelta 1918 kuusi kertaa. Sana ilmeni lehdessä vuonna 1917 ensimmäisen kerran vasta syyskuun lopulla.

Aineistoni pohjalta ei löytynyt yhtä selkeää muutoskohtaa, jolloin valkoisia koskevat kielelliset ilmaisut olisivat alkaneet selkeästi kärjistyä Työmiehen kirjoituksissa. Kärjistymisen päättelen tästä syystä alkaneen punaisten kohdalla jo aiemmin, mahdollisesti vuoden 1905 suurlakon yhteydessä, joten ajankohta rajautui tutkimukseni ulkopuolelle. Vastakkainasettelun kielellisten ilmaisujen pohja oli kuitenkin hyvin moninainen. Julkisessa puheessa hyödynnettiin tehokkaasti sekä puolueen ajamaa tunnevaltaa ja siihen liittyvää vihapuhetta, että eritellysti termejä, jotka toisaalta vetosivat ehkä enemmän erityyppisiin lukijoihin.

2.2.2. Vuosi 1918: agitaatio korostaa vihapuheen elementtejä

Rajavuori esittää vihan tunteen olleen työväelle 1900-luvun alussa yksi sosiaalisen mobilisaation voima. Yhteiskuntajärjestelmä, joka tuntui epäoikeudenmukaiselta, tarjosi hyvän pohjan vihan tunteelle. Sosiaalidemokraattisen Puolueen retoriikkaan tullut ajatus luokkavihasta oli myös kautskylaista perua. Käsityksen mukaan järjestäytynyt työläinen kontrolloi ja kanavoi vihaa poliittiseen toimintaan. Agitaattorit hyödynsivät tätä

²³⁷ ”„Sosialistit ja isänmaa”. TM 29.8.1917.

ajatuspohjaa omassa retoriikassaan, jolla saatiin agitaation kuulijoiden emotionaalinen lataus kasvuun. Vihalle oli myös helppoa hakea ajankohdan poliittisten erimielisyyksien kautta lisäpontta.²³⁸

Hakusanana ”viha” tuottikin Työmieheissä hyvin osumia: koko vuodelta yhteensä melkein 80 tulosta. Helmikuun lopussa lehdessä kirjoitettiin porvariston tilasta. Jutussa mainittiin porvariston ”luihin ja ytimiin” kiteytyneen käsityksen, jonka mukaan heillä ”jalompana aineksena” oli oikeus ”elää kansan enemmistön kustannuksella”. Kirjoittajan mukaan porvarit kuvittelivat, että heidän etuoikeutensa olivat uhattuina, jolloin he päästivät ”ihmispetonsa” irti ”raatelemaan ja surmaamaan kansalaisia”, jotka työllään olivat heille ”rikkaudet koonneet”. Lisäksi kirjoittaja ilmoittaa jutussa, että porvarien ”tekopyhät” ja ”teeskennellyt” lupaukset sekä ”jesuiittamaiset juonet” ainoastaan ”lietsovat vihaa”.²³⁹

Maaliskuussa lehdessä oli juttu otsikolla ”Onko Ruotsi luovuttanut punakaartilaisia pakolaisia suomalaisten lahtarien teurastettavaksi?”. Jo otsikon tasolla löytyi kärjistämisen aineksia. Punakaartilaiset esitettiin pakolaisina ja porvarit teurastavina lahtareina. Juttu alkoi myös ilmoituksella, jonka mukaan punakaartilaisia oli lähtenyt pakoon Ruotsin puolelle ”lahtarien kostolta”. Ruotsin sosiaalidemokraatit olivat vaatineet, ettei pakolaisia tullut palauttaa, koska teko olisi ollut verrattavissa pakolaisten jättämiseen ”kuolemalle”. Ruotsin viranomaiset olivat kuitenkin kirjoittajan mukaan päättäneet kohdella ”onnettomia tovereita” kuten ”tavallisia rikollisia”.²⁴⁰

Huhtikuussa nimimerkki ”Innocentius” kirjoitti otsikolla ”Kuolema” kuvaelman kuolevan punakaartilaisen viimeisistä hetkistä. Kirjoittaja kuvaili koskettavasti kuoleman lähestyvää hetkeä ja loi siihen aatteen kautta toivoa ”valoisasta tulevaisuudesta” vaikkei kuoleva eleässään hetkeä näkisikään. Kuolevaa kirjoittaja kuvasi ”köyhälistön puolesta kaatuneena sankarina”, jonka elämä ”ei ollut onnellinen”. Tästä syystä kuoleva ”ymmärsi köyhän, sorretun kansa oikeutetun vihan riistäjiään kohtaan” ja että ”köyhälistön ainoa pelastus oli taistelu”. Kuoleva ”taisteli ja sortui”. Lopuksi vainajan ympärillä olleet

²³⁸ Rajavuori 2021, 97.

²³⁹ A.A., ”Veljeytymisaate ja porvaristo” .TM 20.2.1918.

²⁴⁰ ”Onko Ruotsi luovuttanut punakaartilaisia pakolaisia suomalaisten lahtarien teurastettavaksi? TM 9.3.1918.

totesivat: ”hän kuoli kuin sankari”.²⁴¹ Kuvaelmasta voidaan tavoittaa metaforien lisäksi myös kuoleman käsittelyn tärkeys. Peltosen mukaan kuoleman traditioiden hallinta nousi keskeiseksi vuonna 1918. Hän esittää, että on olemassa näyttöä ihmisten kykeneväisyydestä kehittää sosiaalisesti vaikeassa tilanteessa vaihtoehtoisia tapoja käsitellä kuolemaa.²⁴²

Aihetta tutkiessaan Peltonen on käsitellyt lehdissä esiintyneitä kuolinilmoituksia. Olennaista on Peltosen mukaan, että vainajalle tuotetaan hyvä kuolema, vaikkei hän olisi sellaista todellisuudessa kokenut. Ristiriitaa, joka muodostuu hyvän kuoleman ja surun välille helpotetaan ajatuksella siitä, että elämä on joka tapauksessa kärsimystä. Tästä Peltonen nostaa esimerkiksi ilmauksen: ”sinä taistelit ja voitit.”²⁴³ Vastaavista kirjoituksista vihapuheeseen saatiin myös uhriretoriikkaa, joka punaisten osalta Teporan mukaan alkoi vasta myöhemmin liittyä enemmän uhraamisen kautta yksilöllisyyteen. Taistelija kaatui yhteisen aatteen vaatimien seurausten vuoksi, osana suurempaa historiallista kehityslinjaa. Tematiikka nousi hyvin esille Työmiehessä olleessa kuvaelmassa.

Vihan tunteen helppokäyttöisyyttä agitaatiossa Rajavuori selittää riippuvuussuhteilla, jotka vaikuttivat esimerkiksi agraariyhteisöissä voimakkaasti. Maata omistaneiden ja omistamattomien välisiin suhteisiin liittyi omavaltaisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta, jota saatettiin kompensoida esimerkiksi vastahakoisella asenteella työmääräyksiä kohtaan, ”herravihalla” sekä huumorilla.²⁴⁴ Samantapaista käyttäytymismallia todennäköisesti ilmeni myös kaupunkiyhteisöissä. Ajatusta mukaili ensimmäisessä luvussa nostettu pohdinta työajasta ja sen tuottamasta rajattomuuden kokemuksesta.

Agitaattoreita kutsuttiin aluksi ”matkapuhujiksi” punaisessa retoriikassa ja valkoisten ilmaisuissa taas ”rähinöitsijöiksi”.²⁴⁵ Ensimmäiset varsinaiset agitaatiokurssit pidettiin Turussa jo vuoden 1902 lopussa. Kursseilla opeteltiin väittelemään, puhumaan, vakuuttamaan kuulijoita sekä organisoimaan yhdistyksiä. Koska varsinkin maaseudulla sivistystaso oli usein matalampaa, agitaattoreillakin, tiedollisen vaikuttamisen edelle

²⁴¹ Innocentius ”Kuolema”. TM 12.4.1918.

²⁴² Peltonen 2003, 67.

²⁴³ Peltonen 2003, 70.

²⁴⁴ Rajavuori 2021, 104, 105.

²⁴⁵ Perko 2022, 66.

siirtyi kansankiihotus, jonka tarkoituksena oli saada maaseudun väestö heräämään epäoikeudenmukaisuuksiin. Käytännöllisempää oli toisin sanoen vedota enemmän tunteisiin kuin järkeen.²⁴⁶

Agitaattoreista tuli vaikuttavia puhujia, joiden esitykset tarjosivat aikalaiselle dramatiikkaa, nostattivat luokkavihaa sekä toivat toisaalta kaipuuta onneen. Agitaattorit osuivat näin ollen myös uskonnolliseen vivahteeseen tuodessaan puheisiinsa ajatuksen pelastumisesta ”jo tässä elämässä”. Lisäksi tavoitteena oli myös saada työväki tajuamaan omat oikeutensa ja vaatimaan niitä.²⁴⁷ Työväenlehdissä varoitettiin myös valeagitaattoreista, jotka saattoivat levittää harhaoppeja, kuten anarkismia.²⁴⁸

Agitaattoreille järjestetystä koulutuksesta huolimatta sen hyöty ei näyttäytynyt kaikille. Wiik esimerkiksi huomautti kirjoituksessaan agitaattoreiden tarpeellisuudesta, mutta hänestä puhujien koulutukseen ei ollut kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Wiikin mukaan ”henkinen työ” oli jotakin mikä punaisten mukaan kuului ”herrassosialisteille”, joita kohtaan koettiin epäluuloisuutta.²⁴⁹ Wiik nosti samalla esille ristiriidan punaisten keskuudessa, joka liittyi ryhmän korkeammin koulutettuihin jäseniin: heitä toisaalta arvostettiin ja toisaalta haukuttiin. Tämä todennäköisesti osittain heijastui ristiriitaisena tunnenormistona agitaattoreita kohtaan.

Sosialistiagitaattoreiden käyttämät retoriset keinot tukivat vastakkainasettelua. Konfliktiin oli mielekästä hakeutua esimerkiksi maaseudulla paikallisen porvariston kanssa, koska se tuki strategiaa, jonka kautta agitaattorit saivat luokkaristiriidan ajatuksen paremmin esille kuulijakunnalleen. Agitaatioissa oli Rajavuoren mukaan kaksi vaikutinta, joista toinen oli ideologia, jonka puolesta agitoitiin ja toinen vihan tunne, joka luokkavihan lisäksi kohdistui paikallisiin porvareihin.²⁵⁰ Toisin sanoen porvareita vihattiin paitsi yhteiskuntaluokkana, myös henkilökohtaisemmalla tasolla paikallisesti.

Agitaatioon suhtauduttiin lähteissä hieman eri kannoilta. Esimerkiksi Halonen kirjoitti aiheesta hyvin suorasanaisesti. Hän kirjoitti olleen ”kaikenlaisia nousukkaita”, jotka

²⁴⁶ Perko 2022, 64, 64, 65.

²⁴⁷ Perko 2022, 65.

²⁴⁸ Perko 2022, 66.

²⁴⁹ Wiik 1919, 12.

²⁵⁰ Rajavuori 2021, 99.

olivat valmiita tekemään kaikenlaista saadakseen suosiota ja vaikutusvaltaa.²⁵¹ Halosen mukaan agitaatiolla saatiin lisää tulta ”raivoisiin vihan ja väkivallan pyrkimysten liekkeihin”²⁵². Hänen mukaansa agitaatiolla oli myös valtava vaikutus kielen kautta siihen, miten saadaan massat liikkumaan ja toimimaan.²⁵³ Agitaatioon liittyvistä vallankumouspuheista Halonen kirjoitti ”kadulle astumisena” ja ”torisenaattina”.²⁵⁴

Halonen kuvasi agitaation retoriikkaa ”agitaation puhekukkasina”²⁵⁵, jonka voimalla saatiin massat liikkumaan ja toimimaan kuten haluttiin.²⁵⁶ Wiikin mukaan agitaattorit myös saivat kansan uskomaan olevansa johdossa, mikä ei hänen mukaansa pitänyt paikkaansa. Kansa oli Wiikin mielestä ”raaka-aine tilassa”, koska se uskoi vastaavaan.²⁵⁷

*Kaikennäköiset yksinkertaiset sanomalehtikirjoittajat ja agitaattorit ovat tunteneet itsensä kutsutuiksi toimimaan profettoina.*²⁵⁸

Agitaattorit nähtiin, kuten Åströmin lainauksessaan kuvasi, ”nousukkaina”, jotka tekivät oman suosionsa ja valtansa eteen melkein mitä tahansa. Tätä tuki myös Halosen edellä mainitsemat ilmaisut. Tässä yhteydessä agitaattoreihin suhtautuminen myös osittain limittyi omasta tunneyhteisöstä nousseeseen kielteiseen tunnepuheeseen. Vihollinen tuli samalla myös asemoiduksi ryhmän sisälle. Kumpikaan termi ei täysin kata ”nousukkaita” kohtaan ilmennyt vihapuhetta. Kutsun vastaavaa ilmiötä omassa tutkimuksessani *pyrkyrivihaksi*, yksinkertaisesti aineistossani ilmenneiden ilmauksien takia.

Pyrkyriviha ilmeni agitaattoreista puhuttaessa, mutta sitä esiintyi muissakin yhteyksissä. Tähän viittasi sisällissodan aikana käytetty termi ”nousukas”, jolla oli negatiivinen konnotaatio ja sen käyttöyhteys oli moninainen. Aho kirjoitti helmikuussa 1918 sosiaalidemokratian ”ottavan ensiaskeleitaan” Suomen politiikassa. Hänestä puolueen edustajista tehtiin pilaa, jopa henkilökohtaisella tasolla. Aho ilmaisi käytöksen olleen ”raakaa, epähienoa ja epäonnistunutta”. Samassa yhteydessä Aho totesi: ”nousukas on

²⁵¹ Halonen 1923, 14.

²⁵² Halonen 1923, 31.

²⁵³ Halonen 1923, 38–39.

²⁵⁴ Halonen 1923, 26.

²⁵⁵ Halonen 1923, 31–32.

²⁵⁶ Halonen 1923, 38–39.

²⁵⁷ Wiik 1919, 12.

²⁵⁸ Åström 1918, 16.

aina arka arvostaan”.²⁵⁹ Tällä hän viittasi puolueen olevan vielä epävarma paikastaan poliittisella kentällä.

Sama ilmiö ilmeni Halosen ilmauksissa, joilla hän käsitteli punaisten alemman tason johtajistoa. Halonen kirjoitti heistä ”tiedottomina ja edesvastuuttomina aineksina”. Halonen erotteli heidän tekemistensä pääpainon olleen ”persoonallisissa ja hetken näennäisissä saavutuksissa”. Tämä johtui siitä, että Halosen mukaan alemmat johtajat tiesivät ”työväestön hurmaantuvan räikeihin kuvauksiin ja nopeiden voittojen lupauksiin”. Ilmauksien toimivuus kuulijoiden keskuudessa johtui Halosen mukaan siitä, että työväki oli ”elämän kovuuden katkeroittama joukko”.²⁶⁰ Hän jatkoi vastaavan olevan ”pirun palvelus”.²⁶¹

Työmiehestä hakusanat ”agitaatio” ja ”matkapuhuja” tuottivat vain vähän osumia. Agitaatio-haku ei tuottanut ollenkaan osumia, ja matkapuhuja-termin tulokset viittasivat kiertävään saarnaajaan. Sanalla ”agitatsiooni” löytyi muutama hakutulos, jotka molemmat viittasivat porvarien agitaatioon. Ensimmäinen hakutulos oli 13.2. otsikolla ”Taistelumme ja vastustajiemme petollisuus”. Juttu oli lainattu *Kansan Lehestä*. Lainauksessa kirjoitettiin, nykyajan sotatekniikoista, joita valkoiset hyödynsivät. Näitä olivat kirjoittajan mukaan ”valhe”, ”vieskastelu” ja ”houkutukset”. Kirjoittaja jatkaa myöhemmin jutussa porvarien agitaatiosta, joka ”hiipii salaisena kaikkialla” ja sitä työväen tulisi varoa ”kuin ruohikossa matelevaa myrkyllistä käärmettä”.²⁶²

Toinen hakutulos oli 8.3. otsikolla ”Rautatieherrain vastavallankumoukselliset toimet jatkuvat”. Jutussa kerrottiin, että ”rautatieherrat” olivat sodan sytyttyä alkaneet kaikenlaiseen ”vehkeilyyn”. Osa oli kirjoittajan mukaan jättänyt virkansa kokonaan hoitamatta ja osa hoiti sen puutteellisesti, ”nauttimalla kuitenkin palkkansa”. Jutussa mainittiin, että monet virkamiehet jättäytyivät syrjään, vedoten esimerkiksi sairastodistuksiin. Kirjoittajan mukaan kiivas ”parveilu” ja ”agitatsiooni” olivat läsnä.²⁶³ Agitaatio tuntui ainakin Työmies-lehden hakutulosten perusteella olevan termi, jota käytettiin lähinnä porvarien retoriikassa. Punaisille siinä tuntui sanana olleen negatiivinen

²⁵⁹ Aho 1918b, 45–46.

²⁶⁰ Halonen 1923, 87.

²⁶¹ Halonen 1923, 87.

²⁶² ”Taistelumme ja vastustajiemme petollisuus”. HS 13.2.1918.

²⁶³ ”Rautatieherrain vastavallankumoukselliset toimet jatkuvat”. HS 8.3.1918.

painotus. Agitaatiotilaisuuksista ilmoitettiin lehdissä termillä ”puhetilaisuus”, joka kuitenkin viittasi aiemmin käsiteltyyn matkapuhuja- termiin.

Aho kirjoitti tammikuussa punaisten agitaattorien osaavansa ”läksynsä”. Agitoinnista Aho käytti esimerkiksi ilmauksia ”pikku temppuilu” ja ”taitava pistäminen”. Hänen mukaansa nämä ilmaukset olivat tyypillisiä ”nurkka-advokaateille”, jotka edustivat ”aitokansallista intelligenssi-ilmiotä”. Ahosta oli ollut ”hermostumiseen saakka yksitoikkoista” kuunnella ”älypiiriä”, jonka sisällä punaiset agitaattorit ”tepastelevat ja pyörähtelevät ja surisevat”. Näillä Aho viittasi ”ahtaaseen” piiriin, johon kuuluivat Gylling, Manner, Kuusinen, Airola ja Sirola. Ahosta heidän puheensa olivat ”samaa >>toveri>>tasoa kaikki”.²⁶⁴ Aho kirjoitti myös tavasta, jolla agitaatiota esitettiin, ilmauksella ”karnevaalikuvin kadulle viety”.²⁶⁵ Ilmauksessa tiivistyi jälleen ajalle tyypillinen ajatus ”kadulla mellastavasta roskajoukosta”. Aho toisaalta myös helmikuussa kirjoitti, että punaiset eivät olleet saaneet muuta järjestetyksi nykytilanteessa kuin ”agitatsiooninsa ja luokkataistelunsa”.²⁶⁶

Åström kirjoitti tekstissään kuulleen joskus, että Le Bonin *Joukkosielua* kutsuttiin ”sosialistiagitaattorien raamatuksi”. Åström pohti väitteen oikeanmukaisuutta, sillä hän epäili lukevatko agitaattorit sellaisia kirjoja.²⁶⁷ Åströmin mukaan myös sosialistiagitaattoreille hyväksyttävää ja pyhää olivat ”vaistot, ennakkoluulot ja intohimot” ja heille halveksuttavia, porvarillisia piirteitä olivat ”kehittynyt äly, itsetietoinen, hienostunut yksilöllisyys ja tietorikkaus”.²⁶⁸ Jälleen vastakkainasettelussa korostuivat järjen ja tunneperäisen välille tehtävä jako, jossa vastustaja näytteli barbaarimaisuutta ja oma tunneyhteisö sivistystä sekä länsimaisuutta. Åström rinnasti lisäksi agitaattorit myös ”onnenonkijalaumaan”, johon kuului myös muita ”loiseläjiä”, joita työväenliike oli kasvattanut.²⁶⁹ Pyrkyrivihassa esiintyi myös Åströmin esittämää ajattelutapaa, jossa parempaa elämää tavoiteltiin kirjoittajan mielestä väärin perustein.

²⁶⁴ Aho 1918a, 17.

²⁶⁵ Aho 1918a, 17.

²⁶⁶ Aho 1918a, 147.

²⁶⁷ Åström 1918, 91.

²⁶⁸ Åström 1918, 87.

²⁶⁹ Åström 1918, 36.

Agitaatio oli sisällissodan aikana erityislaatuinen ilmiö. Siinä toisaalta kiteytyi hyvin pitkälle punaisen puolen retoriikassa ilmenneet vastakkainasettelun ja vihapuheen peruselementit, jotka ilmenivät jo vuoden 1917 aikana muuttuneina kielellisiä ilmauksia koskien sodan toista osa puolta. Toisaalta taas agitaatio nähtiin kuitenkin useassa lähteessä halventavana toimintana, jota ohjasivat alhaisemmat kielikuvat ja vaistot.

2.3. Kielteinen tunnepuhe omasta tunneyhteisöstä

”Oikeutta ei rakenneta vääryydellä, rakkautta vihalla, sovintoa ja veljeyttä riidalla ja väkivallalla eikä ihmisyyden valtakautta hirmuvallalla ja luokkadiktatuurilla.”²⁷⁰

Halonen kuvasi lainauksessa ajatuksiaan siitä, mikä punaisten toiminnassa oli mennyt hänen mielestään väärin. Aiemmin ensimmäisessä luvussa analysoitiin itsereflektiota sekä häpeän tunnetta. Ilmiö näyttäisi tietyiltä osin myös kielteiseltä tunnepuheelta, joten luvun lopuksi tarkastelen vihan suhdetta katumukseen ja häpeään.

Ilmiö näyttäisi liittyvän aineistoni perusteella suurimmaksi osaksi sisällissodan loppuvaiheeseen ja sen jälkeiseen aikaan. Halosen kirjoituksissa Ehrnroothin metaforia hyödynnettiin omaa tunneyhteisöä koskevassa kielteisessä tunnepuheessa seuraavasti. Hän esimerkiksi kirjoitti, että sekä toisinajattelevien että vastustajien henki jätetään ”kiihoitettujen joukkojen armoille”.²⁷¹ Nämä ”raakalaisuuden uhrit muodostivat porraspuun hirveän raskaan menneisyyden ja nykyisen sivistyskauden välille”.²⁷²

Halonen lisäksi tiivistä koko sodan tuloksen sanoihin: ”vihan vuoret pantiin vyöryämään, saamatta monesti saaliksi edes hiirenpoikasia”.²⁷³ Tästä kaikesta saatiin palkinnoksi hänen mukaansa ”hävitystä, katkeruutta” ja ”jälkipolville perinnöksi rasiuksia”.²⁷⁴ Halonen painotti, etteivät vääryys ja kärsimys oikeuttaneet ketään väkivaltaan. Hänestä

²⁷⁰ Halonen 1923, 94–95.

²⁷¹ Halonen 1923, 85.

²⁷² Halonen 1923, 88.

²⁷³ Halonen 1923, 88.

²⁷⁴ Halonen 1923, 88.

tuntui tuhoavalta kadottaa luottamus totuuteen, hyviin menettelytapoihin ja oikeuteen.²⁷⁵
Kuvaus liittyi nimenomaan punaisten toimintaan.

*Myös häviölle joutuneen ja rangaistusta pelkäävän työväen sielullinen tilanne selittää jostakin.*²⁷⁶

Lainaus kuvasi Halosen tuntemuksia oman tunneyhteisönsä vastuunkannosta. Hän kirjoitti vasemmistopiirien nähneen kaiken kurjuuden johtuvan ”yhteiskunnan mädännäisyydestä ja porvarien provokaatiosta ja pahuudesta”.²⁷⁷ Toisinajattelijat olivat punaisten mukaan ”porvarivaltion ja taantumuksen renkilaumoja, herrain salaisia käytyreitä ja vallankumouksen pettäjiä”.²⁷⁸ Kuvauksessa ilmeni suuremmin yhteys Vuorisen esittämiin ”vapaamatkustaja” ja ”myyrä” -termeihin.

Vastaanotto sodan aloittamiselle ei myöskään tuntunut Halosen näkemyksen mukaan olleen yksioikoinen. Hän kirjoitti osan pelästyneen ja lähteneen pois kokouksista, joissa aihetta oli käsitelty. Kokouksissa oli ollut hänen mukaansa myös osapuolia, jotka olivat esittäneet selkeästi eriävän mielipiteensä aiheesta ja vaatineet siitä vastuunvapautuksen. Näistä henkilöistä oli puoluelaiusten kesken puhuttu Halosen mukaan ”puoluepettureina”, jotka antavat ”ilonaihetta porvareille”.²⁷⁹ Halonen kirjoitti lisäksi sodasta ”verisenä seikkailupolkuna”, johon osallistuneet ”kapina-ainekset” olisi pitänyt jättää ”omalla vastuullaan reistailemaan”.²⁸⁰ Vaikuttaisi siltä, ettei Halonen halunnut tulla yhdistetyksi vastaaviin tunneyhteisönsä edustajiin. Ilmauksiin liittyi Halosen osalta myös selkeä tarve tehdä tunneyhteisön välillä jako parempaan ja huonompaan osaan.

Wiik kirjoitti, että tulevaisuudessa hänen mukaansa olisi päästävä eroon marxilaisuudesta lainatusta ajatuksesta, jonka mukaan ihminen oli ulkonaisten olosuhteiden sokea luomus. Valistustyötä tulisi Wiikin mukaan tehdä työväen keskuudessa, jotta siitä saataisiin ”kitkettyä” sille ”ominaisia ominaisuuksia”. Hän esitti tällaisen ominaisuuden olleen esimerkiksi ”alkuihmismäinen laumaihmismäisyys”, jossa korostui ”vaistonvaraisuus”.

²⁷⁵ Halonen 1923, 95.

²⁷⁶ Halonen 1923, 60.

²⁷⁷ Halonen 1923, 9.

²⁷⁸ Halonen 1923, 36.

²⁷⁹ Halonen 1923, 55.

²⁸⁰ Halonen 1923, 56.

Wiik ajatteli, että näistä ominaisuuksista tulisi ”vapautua” ja tulla ”tietoisiksi ihmisiksi”, joita pitäisi koossa ”tavoite yhteisistä eduista ja historiallisesta tehtävästä.”²⁸¹

Valkoiselta puolelta Ahon tekstistä ilmeni saman tapaisia ilmauksia. Ahon tekstissä esiintyi myös erikoinen piirre. Hän kirjoitti välillä omasta tunneyhteisöstään ikään kuin punaisen retoriikan kautta. Aho tuntui jotenkin mieltäneen punaisten ajattelutavan tietynlaiseksi ja soveltaneen sitä kirjoittaessaan. Aiemmin tutkimuksessa käsitellyn itsereflektioon liittyneen pohdinnan kautta vaikuttaisi kuitenkin myös siltä, että Ahon tekstissä oli jonkun verran suoraan omaa tunneyhteisöä kohtaan esitettyä kielteistä tunnepuhetta. Aho kirjoittikin:

*Luultavasti on meissäkin tunne voimakkaampi kuin järki. Isketty iskee.*²⁸²

Vaikka Aho usein kirjoitti valkoisista viisaampina ja sivistyneempinä, lainauksesta kävi ilmi, ettei näin ollut aina. Aho käytti tekstissään valkoisista esimerkiksi itsekin nimityksiä ”lahtari” ja ”herraspoika”.²⁸³ Sekä lisäksi näiden kahden yhdistelmää ”herraslahtaria”.²⁸⁴ Åström, ei niin yllättäen, jäi tämän ilmiön ulkopuolelle.

Wiik otti omassa tekstissään huomioon myös kielteisen tunnepuheen vaikutuksen. Hän kirjoitti, että marxilaisessa agitoinnissa tyypillistä oli väittää, että porvariston ajatukset, sanat ja teot olivat pelkästään ”työväen turmioksi”²⁸⁵. Tästä syystä työväki uskoi, että suojeluskunnat pystytettiin alun perinkin ”työväen lahtaamiseksi” ja nämä selitykset Wiikin mukaan omaksuttiin. Hänen mielestään vastaava oli keinotekoista vihanlietsontaa.²⁸⁶

*Mutta näiden rinnalla oli siinä alusta alkaen huonompiakin aineksia, varsinkin suuremmissa kaupungeissa, joissa työväestö on hyvin kirjavaa kokoonpanoltaan.*²⁸⁷

²⁸¹ Wiik 1919, 106.

²⁸² Aho 1918a, 26.

²⁸³ Aho 1918a, 37.

²⁸⁴ Aho 1918a, 38.

²⁸⁵ Wiik 1919, 54.

²⁸⁶ Wiik 1919, 54.

²⁸⁷ Wiik 1919, 55–56.

Lainauksesta ilmeni Wiikin tekstissä esiintynyt ilmiö, jonka mukaan maaseudulla asunut työväki oli parempaa ja kuuliaisempaa verrattuna kaupunkilaisiin. Wiik esimerkiksi ilmoitti tekstissään suoraan, että Helsingin työväki oli koko puolueen ”harmina”.²⁸⁸ Wiikin tekstissä oli näin ollen samanlaisia elementtejä kuin Halosellakin. Hän esimerkiksi totesi punakaartin omalla käytöksellään vaikuttaneen siihen, että konflikti kärjistyi lopulta sodaksi.²⁸⁹

Lisäksi myös Wiik kirjoitti toistuvasti sotaan osaa ottaneista köyhemmistä työväen kannattajista ”epäpätevinä” koko asiaan. Hän käytti näissä yhteyksissä ajalle tyypillistä aines- termiä, kuten ”ala-arvoinen aines”²⁹⁰ sekä termiä ”alimmat kerrokset”²⁹¹. Samaan kategoriaan limittyi Wiikin mainitsema syy punakaartiin liittymiseen, joka oli ”alhainen kehitysaste”²⁹², joka aiheutti hänen mukaansa levottomuutta. Wiik myös huomautti, että sosiaalidemokraattisen puolueen nopea kasvu aiheutti ”pöyhkeilyä” sekä ”liiallista itseluottamusta”.²⁹³

Halonen kuvasi punaisten tapaa kommunikoida ”nälvimisenä”.²⁹⁴ Hän totesikin tekstissään, että aika oli otollinen ”pahoille ihmisille, jotka jarruttavat demokratiaa”.²⁹⁵ Halosen mielestä myös sisällissotaa edeltänyt hallitus olisi hyvinkin voinut onnistua tehtävässään, mutta hän tunsi pettymystä siitä, kuinka asiat menivät.²⁹⁶ Halonen tässä yhteydessä myös nimitti punaisia ”hallituksenkaatajiksi”.²⁹⁷ Suhtautuminen omaan tunneyhteisöön ei ollut aineiston perusteella Haloselle yksinkertainen asia.

Halonen myös kokosi tekstinsä päätteeksi työväen oloja. Työläisten kodeissa vallitsi hänen mukaansa ”henkinen tyhjiys, tyytymättömyys ja sielun sairaus”. Laeista huolimatta Halosen mukaan väkivalta ”rehotti”. Vastaava ilmapiiri ajoi hänestä punaisten keskuudessa ottamaan vastaan ”kaikenlaiset vihat ja väkivallan apostolit”, jolloin häviölle jäivät ”rakkauden ja oikeuden suosittelijat”.²⁹⁸ Halosesta ilmapiirissä paha oli myös,

²⁸⁸ Wiik 1919, 59–60.

²⁸⁹ Wiik 1919, 56.

²⁹⁰ Wiik 1919, 63.

²⁹¹ Wiik 1919, 64.

²⁹² Wiik 1919, 5.

²⁹³ Wiik 1919, 9.

²⁹⁴ Halonen 1923, 37.

²⁹⁵ Halonen 1923, 35.

²⁹⁶ Halonen 1923, 35.

²⁹⁷ Halonen 1923, 36.

²⁹⁸ Halonen 1923, 94.

ettei asioista enää keskusteltu julkisesti. Hänen mukaansa maan alla olevista aatteista ei ollut mahdollista käydä julkista ”terveellistä” keskustelua, vaan niihin ”pääsi imeytymään mitä riettautta tahansa”.²⁹⁹

Halonen kirjoitti myös ääripään lisäksi maltillisemmista punaisista. Maltillisilla oli Halosen mielestä kaksi vaihtoehtoa, joko hyväksyä aatteen kohtalo:

*Murhemielin katsella työväenliikkeen tuhoutumista ja sen ihanteiden hukkumista väkivallan menettelytapojen turmiollisiin kuohuihin.*³⁰⁰

Tai sitten vaihtaa puolta:

*Jos olivat jääneet ns. valkoiselle puolelle – toimia omalla tavallaan ja vastuullaan työläisten ja paikkakuntien pelastamiseksi kansalaissodan hirmuilta.*³⁰¹

Halonen kuvasi tilanteen olleen kamala. Hän kirjoitti tunteesta, joka muistutti kahden tulen välissä seisomista. Vastapuolina olivat ”kiihottuneet” ja ”tilannetta väärin arvioivat”.³⁰² Halonen jatkoi tilanteen analysointia, kirjoittaen, että jopa ”rehdeille työläisille” oli lupa tehdä pahaa. Hänestä vastaava toiminta oli väkivaltaan ”ihastumista”.³⁰³ Halonen ajatteli, että jos väkivaltaisuuksien sijaan opetettaisiin muuta, se vaatisi ”uhrautumista, itsekieltäytymistä ja aikaa”. Tämä ei kuitenkaan Halosen tulkinnan mukaan ollut mahdollista, koska sitä ei ”seikkailurikas, jopa kärsimyksillä kyllästetty elämäkokemus anna”. Lisäksi hänestä ”parhaimmisto” janoi ”koston hedelmää”. Kuitenkin Halonen esitti lopuksi lievittävän ja kokoavan tulkinnan, jonka mukaan kaikki ihmiset olivat ”hetken lapsia”.³⁰⁴

Tekstistä ilmeni Halosen aiempi pohdinta siitä, että uudistus aatteen sisällä oli aloitettava ihmisestä. Lisäksi tekstistä nousi esille kielteisen tunnepuheen olleen Halosen osalta

²⁹⁹ Halonen 1923, 61.

³⁰⁰ Halonen 1923, 58–59.

³⁰¹ Halonen 1923, 58–59.

³⁰² Halonen 1923, 59.

³⁰³ Halonen 1923, 85.

³⁰⁴ Halonen 1923, 86.

osittain rakentunut myös hänen kokemastaan ahdistuksesta oman tunneyhteisön toimista, paitsi toista osapuolta, myös omia kohtaan. Halosta tuntui harmittavan, ettei oman tunneyhteisön itsereflektio ja ymmärrys riittänyt siihen, että esimerkiksi kostonhimon tai väkivallan sijaan olisi valittu pitkäjänteisempi sekä itsekuriin keskittyvämpi kanta. Ajatus todennäköisesti pohjasi jo ensimmäisessä luvussa käsiteltyyn ajatukseen valkoisella puolella vallalla olleeseen ihanteeseen pitkäjänteisestä itsensä kehittämisestä. Halosen kielteinen tunnepuhe sai näin ollen kaikupohjaa myös valkoisesta tunnevallasta.

Samaan suuntaan viittasi Halosen ajatus, jonka mukaan myös puolueen olisi tullut hillitä omiaan ja ”pelastaa joukot intohimoiltaan, jotka vievät harhaan”.³⁰⁵ Aseisiin tarttujista Halonen kirjoitti esimerkiksi ”lapsellisen urheiluhulun kannustamina”³⁰⁶, ”irrationaalina kiihkoileva työväkenä”, ”rangaistusretkikuntana”, jolla oli ”väkivaltainen henki”³⁰⁷ ja joka oli ”mellastusretkellä”.³⁰⁸ Halosen mukaan ”fiksuimmat puolueen miehet haukuttiin syrjään.”³⁰⁹ Lisäksi ääripäistä ylipäättään Halonen kirjoitti esimerkiksi ”työväen levottomimpana osana, toreilla poriseva joutilastona.”³¹⁰, ”rasvamiettisinä”, ”rosvomoilasina” ja ”muijaelorantointia”³¹¹. Toisaalta Halosta myös hieman huvittivat punaisten esittämät loukkaukset omiaan kohtaan. Hän kirjoitti, että maisteri V. Vuolijokea nimitettiin työmieheksi ”vaaralliseksi herras-sosialistiksi ja revisionistiksi”, koska hän käytti mustaa takkia.³¹²

Halosen ilmaisema kielteinen tunnepuhe myös kattoi punaisten johtajat. Halonen kirjoitti heidän olleen lyhytnäköisiä, valistumattomia sekä vihan turmelemia.³¹³ Väärät toimintatavat hänen mukaansa ilmenivät ”rikollisina rosvokoplahommina”.³¹⁴ Halonen totesi, että vastaavanlainen kieli implikoi työväelle väkivallan olevan hyväksytty ratkaisu ylempää.³¹⁵

³⁰⁵ Halonen 1923, 31–32.

³⁰⁶ Halonen 1923, 44.

³⁰⁷ Halonen 1923, 49.

³⁰⁸ Halonen 1923, 48.

³⁰⁹ Halonen 1923, 32.

³¹⁰ Halonen 1923, 41.

³¹¹ Halonen 1923, 42.

³¹² Halonen 1923, 22.

³¹³ Halonen 1923, 9.

³¹⁴ Halonen 1923, 12–13.

³¹⁵ Halonen 1923, 14.

Wiikin käyttämät ilmaukset erosivat Halosen ilmauksista. Wiikin kirjoituksissa korostui enemmän ajatus siitä, että punaisten ongelmana oli aatteen ajaminen väärällä tavalla. Wiikille itse aate tuntuikin olleen hyvin tärkeä ja sen eteenpäin ajaminen oikeassa valossa ja oikealla tavalla päämäärä. Halonen taas ei tuntunut oikein arvostaneen ylipäättään punaisten tekemiä valintoja ja hän kirjoitti negatiivisessa valossa myös paljon punaisten johtajista.

Siltala eritteli tutkimuksessaan porvarien trauman syntyneen jo vuoden 1905 suurlakon aikana tapahtuneista murhista. Punaisille saman kokemuksen ajoivat valkoinen terrori, sen suorat ja epäsuorat muodot sekä pitkään jatkunut diskriminointi.³¹⁶ Tämä varmasti osaltaan myös vaikutti molempien puolien kollektiiviseen vihapuheeseen. Samasta syystä näkisin, että esimerkiksi punaisten osalta juuri sodan jälkeen alkanut voimakas diskriminointi vaikutti siihen, että kielteinen tunnepuhe nousi esille omaakin tunneyhteisöä kohtaan.

Siltalan mukaan Työmiehessä muistutettiin, että työväen kyky vapauttaa itsensä riippui siitä, kuinka hyvin alistuttiin puolueen laillisuuteen, sen menettelytapoihin ja kansan oikeudentunnetta vastaaviin taistelutapoihin. Jos puoluekuria rikkoi, petti samalla suuren asian.³¹⁷ Wiikin ja Halosen teksteissä esiintyneiden ilmauksien perusteella näyttäisi siltä, että samansuuntainen ajatusmaailma liittyi myös kielteiseen tunnepuheeseen, joka asemoitui oman tunneyhteisön sisälle. Molemmilla kirjoittajilla korostui käytetyissä termeissä nimenomaan ajatus siitä, että ainakin osa ryhmästä oli rikkonut yhteisiä ja laillisia periaatteita vastaan.

Siltala lainaa Ehrnroothia ja huomauttaa, että punaisten diskurssista löytyi myös rakenteellinen puute. Punaisella puolella oli tarkoituksena luoda yhteinen rintama yhteistä vihollista vastaan, mutta lopulta ryhmä ei pystynyt löytämään keinoja solmiakseen sisäisiä ristiriitojaan. ”Huliganismista” kärsivät sekä ”kunnon työläiset” että ”oppositioon joutuneet sosiaalidemokraatit”. Tämän pohjalta oli hänen mukaansa vaikeaa tehdä pesäeroa huligaaneihin.³¹⁸ Osaltaan tämä Siltalan esittämä näkemys voisi myös

³¹⁶ Siltala 2009, 11.

³¹⁷ Siltala 2009, 136,

³¹⁸ Siltala 2009, 133–134.

selittää sitä, miksei valkoisella puolella ilmennyt kielteistä tunnepuhetta omasta tunneyhteisöstä samoissa määrin kuin punaisella.

Loppulause

Aineistoni ja teemani jättää paljon lisätutkittavaa. Tunteet ovat historiassa teema, jota voisi kartoittaa lisää. Vaikka tunnekokemukset ovat olleet esillä historian tutkimuksessa jo pitkään esimerkiksi Juha Siltalan edustamassa psykohistoriassa, tunteisiin kohdistunut historiantutkimus on noussut enenevässä määrin esille vasta viime vuosikymmeninä. Kiinnostus teemaa kohtaan on luonnollista tunteiden ollessa kuitenkin erottamaton osa ihmistä ja ihmisen elämänkaarta.

On tärkeää huomata, että ihmisen kokemaan ja luomaan käsitykseen todellisuudesta vaikuttavat aina lähisuhteet, ympäristö, varallisuus ja muualta opitut asiat. Tunnepuhe on tämän takia yksilölle aina osittain myös tapa jäsentää ja hahmottaa maailmaa ja pyrkiä tuottamaan tämä käsitys ilmi muille kielellisesti. Aineistoni kautta olen kartoittanut näin monimutkaisesta yhtälöstä vain pinnan. Jokaisella yksilöllä on varmasti ollut tunneilmaisussaan nyansseja, joita en tutkimuksessani ole pystynyt käsittelemään tarpeeksi. Näillä viitataan esimerkiksi lähteideni kirjoittajien elämänkertoihin.

Aineistoni pohjalta voisi esittää, että valkoinen puoli oli sidoksissa vanhaan ajatusmaailmaan, joka ihannoit pitkäjänteisyyttä. Punaisella puolella taas vastaparina tälle sidosteisuus löytyi uuden maailman arvoja kohtaan. Asia ei kuitenkaan todellisuudessa ollut näin yksioikoinen, vaan kummallakin osapuolella esiintyi tässä omat variaationsa niin ryhmänä kuin yksilötasollakin. Esimerkiksi vapaus oli ajankohdassa yksilölle keskeinen arvo, johon liittyi demokratian nousu ja vasta itsenäistynyt valtio. Tutkimuksessani viimeiseksi käsitelty omasta tunneyhteisöstä esiintynyt kielteinen tunnepuhe sekä ensimmäisessä luvussa käsitelty itsereflektion teema muodostavat tarttumapinnan aiheeseen, joka tuo siihen kuitenkin lisäksi ristiriitaisuutta. Edellä mainitut vaikuttivat kummankin osapuolen viholliskuvan syntyyn ja siitä muodostuneeseen tunnepuheeseen.

Aineistoni perusteella tunnepuheella on ajassaan ollut inhimillinen tarkoitus jäsentää maailmaa silloin, kun sitä on muutoin ollut hankalaa järjestää tai hahmottaa. Näin ollen tunnepuhe on järkeistännyt sellaisia asioita, joita on ollut hankalaa selittää tai jotka ovat

hämmentäneet aikalaista. Lisäksi tunnepuhe on tarjonnut kanavan tuoda esiin niitä asioita, joiden hyväksyminen on muutoin ollut mahdotonta. Tässä yhteydessä esille nousevat esimerkiksi turvattomuuden tunne, johon on liittynyt kuoleman- ja väkivallanpelkoa, jonka käsittely on voinut olla aikalaiselle hankalaa. Näkisin, että aihetta tulisi tutkia lisää vaikenemisen näkökulmasta. Niille, joilla ei kerran ääntä ollut, tulisi postuumisti antaa se.

Vihapuheen osalta merkittävää ajanjaksona on ollut ajatus toisen osapuolen hävittämisestä, mikä siirtyi puheeseen ja kielellisiin ilmauksiin. Tunnevallalla pyrittiin tässä yhteydessä siihen, että toisen osapuolen näkyminen julkisessa puheessa olisi tietynlaista. Tällöin hieman ristiriitaisesti myös agitaatiosta ja agitaattoreista käytettiin samantyyppisiä vihapuheen alle meneviä ilmauksia, joilla myös agiteerattiin.

Tästä yhteydestä olen päätellyt, että ajalle tyypilliseen vihapuheeseen kuuluivat kontekstista riippumatta hyvin samantyyppiset peruselementit. Näitä ovat olleet esimerkiksi joukkopsykologiaan liitoksissa olleet käsitteet uskonnollisesta hulluudesta, erilaiset metaforat ja niiden hyödyntäminen sekä tietynlainen ajankohdalle ominainen tapa yhdistää tiettyjä luonteenpiirteitä tiettyihin ihmisryhmiin. Lisäksi lähteissäni ilmeni nousukkaisiin kohdistunut pyrkyriviha, jossa yhdistyivät yksilön liian röyhkeä esiintyminen ja keinoja kaihtamaton eteneminen.

Punaisella puolella esiintyi konfliktin jälkeen ilmiötä, jossa kielelliset termit viittasivat valkoiseen tunnevaltaan. Kirjoituksissa korostettiin oman tunneyhteisön lapsellisuutta, sivistyksen tason puutteellisuutta ja menettelytavoissa ilmeneviä raakalaismaisia piirteitä. Jako saatettiin tehdä myös oman tunneyhteisön sisällä hyviin ja huonoihin osapuoliin. Vastaava omaa tunneyhteisöä koskettanut kielteinen tunnepuhe vaikuttaisi aineiston perusteella olleen etenkin punaiselle puolelle kasautunut ilmiö. Toisaalta valkoiselta puolelta esimerkiksi Ahon osalta tapahtuneen itsereflektion kautta samantapaista kielteistä tunnepuhetta on ollut mahdollista havaita, mutta laajuudeltaan se ei vastaa punaisella puolella esiintynyttä ilmiötä.

Vaikuttaisi kaiken kaikkiaan siltä, että ilmiö syntyi osana paitsi vallitsevaa uutta tunnevaltaa, myös mahdollisesti omanlaisenaan vastareaktionä niille tunteille, jota oman tunneyhteisön ristiriitaiset ratkaisut herättivät kirjoittajissa. Kuten ensimmäisessä luvussa

käsitellyn häpeän tunteen analysoinnin yhteydessä havaittiin, vaikeiden tai epämääräisten tunteiden säilyttäminen oli helpompaa yhden suuremman tunteen alle, mikä tuki aikalaisen henkistä pärjäämistä ajankohtana. Toisaalta on otettava myös huomioon, että valkoisten harjoittama retoriikka ja tunnevalta oli sotien jälkeen voimakasta. Sen alla tuskin olisi ollut mahdollista julkaista ainakaan julkisesti kovinkaan poikkeavia ilmauksia kirjallisesti. Aihe on kuitenkin niin monisyinen, että siihen syvällisesti perehtyminen vaatisi jatkotutkimusta tullakseen riittävästi käsitellyksi.

Tunnepuhe näyttäisi muodostuneen aikalaiselle turvaksi sellaista maailman pahuutta vastaan, jota ei onnistuttu järkeistämään osaksi omaa kokemusmaailmaa. Tätä pahuuden vastaanottamista omaan kokemusmaailmaan helpotti tunnepuheen käyttäminen apuna, jolloin paha saatiin ulkoistettua pois. Näin myös vanha kulttuurinen ajatus Suomesta yhtenä kansana säilyi. Tunnepuheen voi siis osittain nähdä vastaavan tuntemattoman pelkoon, joka oli ajassaan inhimillinen tunne. Aikaikkunaan liittyi kuitenkin historian kehityskulku, jossa vanhoja, isojakin, valtarakenteita romahti ja maailmalta tuli uusia aatteita sekä vaikutteita tilalle.

Näin ollen tunnepuheella kokonaisuutena on ollut myös yhteiskunnallinen tarkoitus. Erilleen ajautuminen paljasti kansakunnan yhtenäisyyden horjumisen. Vaikka osapuolten välille muodostunut polarisaatio oli etenkin konfliktin kärjistyessä voimakasta, tunnepuhe tuotti aikalaiselle tavan päästä eteenpäin kaotoisessa ympäristössä. Kokemuksia turvattomuudesta, ahdistuksesta, pelosta ja hämmennyksestä aikalainen koki paitsi henkilökohtaisesti myös kollektiivisesti kansakunnan tilanteesta. Tätä vasten aikalainen on peilannut omaa kokemusmaailmaansa ja omaksunut siihen tunneyhteisöltään vaikuttimia. Konfliktin loputtua ja sen jälkeen myös muuttunut tunnevalta on tuonut tunnevallan kehitykseen kollektiivisemmalla tasolla uuden suunnan. Kaiken kaikkiaan tunnepuhe kuitenkin palveli ihmistä ajassaan hyvin inhimillisin tavoin, eikä aineistoni anna viitteitä siihen, että esimerkiksi sodan osapuolilla olisi ollut merkittävästi toisistaan eroavia syitä muodostaa tai käyttää tunnepuhetta.

Lähteet

I Painetut lähteet

1. Lähdekirjallisuus

Aho, Juhani 1918a: *Hajamietteitä kapinaviikoilta I. Ensimmäinen ja toinen viikko.*

Werner Söderström Osakeyhtiö.

Aho, Juhani 1918b: *Hajamietteitä kapinaviikoilta II. Kolmas ja neljäs viikko.*

Werner Söderström Osakeyhtiö.

Aho Juhani 1919: *Hajamietteitä kapinaviikoilta III. Loppuviikot.* Werner

Söderström Osakeyhtiö.

Halonen, Alex 1923: *Suomen työväki ja väkivaltaiset menettelytavat.* Otava.

Wiik, Karl H., 1919: *Kovan kokemuksen opetuksia – sananen Suomen työväelle.*

Kustanneosakeyhtiö Kansanvalta.

Åström, Leonard 1918: *Valtiollisia seikkailijoita.* Osakeyhtiö Weilin & Göös

Aktiebolag.

2. Sanomalehdet

Helsingin Sanomat (HS) 1917–1919. Kansalliskirjaston digiarkisto.

Työmies (TM) 1917–1919. Kansalliskirjaston digiarkisto.

II Tutkimuskirjallisuus

Alapuro, Risto 2017: *Valtio ja vallankumous Suomessa.* Kustannusosakeyhtiö

Vastapaino.

Arola, Pauli 2003: *Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaiskasvatuksen*

päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917–1924. Yliopistopaino,

Helsinki.

Aromaa, Eeva 2020: *Tunnevalta: Kriittistä analyysiä pienen organisaation*

uudistamisesta. Grano Oy.

Ehrnrooth, Jari 1992: *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja*

niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Gummerus

Kirjapaino Oy.

- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino.
- Kivimäki, Ville 2019: ”Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa”. *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*, s.9–38, toim. Annola, Johanna, Kivimäki Ville ja Malinen, Antti. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino.
- Matikainen, Juha 2018: *Parlamentarismien kannattajasta vallankumouksen äänitorveksi. Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen lehdistö 1917–1918*. Jyväskylän yliopistopaino.
- Niemi, Juhani 2015: Aho, Juhani. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 8.5.2024, 25.5.2024).
- Nyström, Samu 2013: *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Unigrafia.
- Perko, Touko 2022: *Kaksi vapaussotaa. Viha, vallankumous, terrori ja uuden alku 1905–1919*. Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Pietikäinen, Petteri 2022: ”Suomenruotsalaisten joukkopsykologiset tulkinnat Suomen sisällissodasta.” *Faravid- Historian ja arkeologian tutkimuksen aikakausikirja*. Numero 53.
- Rajavuori Anna 2021: ”Luokkaviha ideologiana ja tunteena sosiaalidemokraattien agitaatiossa 1900-luvun alussa”. *Vihapuheen, viholliskuvien ja disinformaation historiaa. Vallan ja vastarinnan välineitä*, s.97–122, toim. Marja Vuorinen. Turun Historiallinen Yhdistys.
- Seppinen, Ilkka: Kivinen, Ilmari. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 8.5.2024)
- Tikka, Marko 2018: ”Suomen sisällissodan tapahtumat” *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s. 82–110, toim. Tepora, Tuomas ja Roselius, Aapo. Gaudeamus Oy.
- Tikka, Marko 2004: *Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tepora, Tuomas 2022: ”Kuinka tunnehistoriaa tutkitaan?” *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*, s. 39–58, toim. Danielsbacka, Mirkka, Hannikainen, Matti. O ja Tepora, Tuomas. Gaudeamus Oy.
- Tepora, Tuomas 2018: ”Kiihkeä historia – Tunteet historian tutkimuksessa”.

Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa, s. 72–88, toim. Hannikainen, Matti. O, Danielsbacka Mirkka ja Tepora, Tuomas. Gaudeamus Oy.

Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo 2018: ”Johdanto: Sisällissota ja historiantutkimus” *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s. 9–23, toim. Tepora, Tuomas ja Roselius, Aapo. Gaudeamus Oy.

Tuomioja, Erkki: Wiik, Karl Harald. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 8.5.2024)

Upton, Anthony 1980: *The Finnish Revolution 1917–1918*. University of Minnesota Press.

Vuorinen, Marja 2021: ”Johdanto”. *Vihapuheen, viholliskuvien ja disinformaation historiaa. Vallan ja vastarinnan välineitä*, s.9–28, toim. Marja Vuorinen. Turun Historiallinen Yhdistys.

Wrangham, Richard 2019: *The Goodness Paradox. The Strange Relationship Between Virtue and Violence in Human Evolution*. Pantheon Books.

III Hakuteokset

Aikalaiskirja: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934, 1933. Toim. Osmo Durchman. Kustannusosakeyhtiö Otava.